

Міжрегіональна Академія управління
персоналом
Придунайська філія

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**
з дисципліни
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»

для студентів спеціальності D3 «Менеджмент»
м. Київ 2025

УДК 339.9

Рецензенти:

Ковтуненко Ксенія Валеріївна, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Одеська політехніка»

Андрейченко Андрій Вадимович, доктор економічних наук, професор
Одеський державний економічний університет

Укладачі:

Боденчук Л.Б., Ліганенко І.В., Боденчук С.В. Міжнародна економіка: навч.-метод. посіб. К. : МАУП, 2025. 261 с.

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Міжнародна економіка» призначений для студентів спеціальності ДЗ «Менеджмент» і містить систематизований виклад теоретичних засад, сучасних тенденцій та практичних аспектів функціонування світової економіки. У посібнику розглядаються питання міжнародної торгівлі, валютних відносин, глобалізації, діяльності міжнародних економічних організацій та особливості зовнішньоекономічної політики. Матеріал структурований відповідно до навчальної програми, що сприяє ефективному засвоєнню знань і формуванню фахових компетентностей майбутніх менеджерів. Посібник може бути використаний як основне або додаткове джерело під час аудиторної та самостійної роботи студентів.

Рекомендовано Вченою Радою Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом

№ _____ від _____

Рекомендовано Вченою Радою ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом

№ _____ від _____

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	10
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	12
ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ.....	12
1.1. Сутність міжнародної економіки та система економічних відносин	12
1.2. Структура світового господарства і міжнародний поділ праці.....	16
1.3. Форми міжнародних економічних відносин і сучасні тенденції розвитку світового господарства	18
Питання для самоконтролю	19
ТЕМА 2 МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	20
2.1. Поглиблення інтернаціоналізації господарської діяльності.....	21
2.2. Основні напрями міжнародної економічної діяльності	23
2.3. Країни в міжнародній економіці та показники, що їх характеризують ...	25
2.4. Типові моделі капіталістичних економік	26
2.5. Групи країн у міжнародній економіці.....	29
2.6 Середовище розвитку міжнародної економічної діяльності	30
Питання для самоконтролю	32
ТЕМА 3 ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	32
3.1. Класичні теорії міжнародної торгівлі	32
3.2. Неокласичні та сучасні теорії міжнародної торгівлі	34
3.3. Сучасні тенденції та нові підходи до пояснення міжнародної торгівлі ...	36
Питання для самоконтролю	38
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	39
ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	39
4.1. Поняття та особливості формування світового ринку товарів і послуг ...	39
4.2. Структура світового ринку товарів	41
4.3. Структура світового ринку послуг	43
4.4. Тенденції та виклики розвитку світового ринку товарів і послуг	45
Питання для самоконтролю	46
ТЕМА 5. МІЖНАРОДНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА.....	47
5.1. Сутність і цілі міжнародної торговельної політики	47
5.2. Моделі і типи торговельної політики.....	48

5.3. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі	51
5.4. Міжнародні організації та інтеграційні об'єднання в сфері торговельної політики.....	54
5.6. Сучасні тенденції у міжнародній торговельній політиці.....	56
Питання для самоконтролю	58
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ	59
6.1. Сутність і форми міжнародного руху капіталу.....	59
6.2. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ).....	60
6.3. Портфельні інвестиції.....	62
6.4. Регулювання міжнародного руху капіталу та його наслідки	64
Питання для самоконтролю	66
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ	67
7.1. Сутність та причини міжнародної міграції робочої сили	67
7.2. Форми та напрями міжнародної трудової міграції.....	69
7.3. Наслідки міжнародної трудової міграції	71
7.4. Регулювання міжнародної міграції робочої сили	72
Питання для самоконтролю	74
ТЕМА 8. СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ.....	75
8.1. Сутність і структура світового фінансового ринку	75
8.2. Світовий валютний ринок і його інфраструктура.....	77
8.3. Міжнародні валютні відносини	79
8.4. Сучасні тенденції та виклики світового фінансового та валютного ринків.....	81
Питання для самоконтролю	82
ТЕМА 9 ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС І МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ.....	83
9.1. Сутність і значення платіжного балансу	83
9.2. Структура платіжного балансу	84
9.3. Фактори формування та впливу на платіжний баланс	85
9.4. Міжнародні розрахунки: сутність та форми	87
9.5. Проблеми та перспективи збалансування платіжного балансу України	89
Питання для самоконтролю	90
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ІНСТИТУТИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	91
ТЕМА 10 МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	91
10.1. Сутність і класифікація міжнародних економічних організацій	91
10.2. Універсальні міжнародні економічні організації	93
10.3. Регіональні економічні інтеграційні об'єднання	97

10.4 Інші міжнародні організації та форуми економічного співробітництва.	99
Питання для самоконтролю	100
ТЕМА 11 РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ	101
11.1. Поняття та сутність регіональної економічної інтеграції.....	101
11.2. Рівні та форми регіональної інтеграції	102
11.3. Європейський Союз як найглибший приклад інтеграції	103
11.4. Північноамериканська інтеграція (USMCA).....	104
11.5. Азійська модель інтеграції: АСЕАН та формати АСЕАН+.....	106
11.6. Латинська Америка: МЕРКОСУР	107
11.7. Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA)	108
11.8. Сучасні тенденції та виклики регіональної інтеграції	109
Питання для самоконтролю	110
ТЕМА 12. УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ РИСИ..	111
12.1. Загальні характеристики економіки України	112
12.2. Класифікація України за міжнародними критеріями.....	113
12.3. Позиції України у світових рейтингах	114
12.4. Зовнішньоекономічна діяльність України: структура експорту та імпорту.....	115
12.5. Галузева спеціалізація України у світовому господарстві	116
Питання для самоконтролю	118
ТЕМА 13. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ.....	119
13.1. Україна і Світова організація торгівлі	119
13.2. Регіональні інтеграційні об'єднання за участю України	123
13.3. Євроінтеграційний курс України.....	126
13.4. Україна у глобальних виробничих ланцюгах.....	127
13.5. Перспективи інтеграції України у світове господарство в умовах воєнних та післявоєнних трансформацій.....	129
Питання для самоконтролю	131
ТЕМА 14 ГЛОБАЛЬНІ КРИЗИ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЦІ	132
14.1. Поняття та класифікація глобальних криз у міжнародній економіці ...	132
14.2. Історичні приклади глобальних економічних криз	134
14.3. Основні причини виникнення глобальних криз	136
14.4. Механізми поширення криз у світовій економіці.....	138
14.6. Міжнародні інституції та їхня роль у подоланні глобальних криз.....	139
14.7. Сучасні виклики та перспективи запобігання глобальним кризам.....	141
14.8. Перспективи стабільності міжнародної економіки	143
Питання для самоконтролю	144

ТЕМА 15 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.	145
Рекомендовані джерела	145
15.1. Перехід до «зеленої» та циркулярної економіки	145
15.2. Цифровізація та нова глобальна економіка	147
15.3. Поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації	149
15.4. Формування нової архітектури глобального управління.....	151
15.5. Диверсифікація глобальних ланцюгів вартості	153
15. 6. Фінансова трансформація.....	155
15. 7. Зміцнення соціального виміру міжнародної економіки	156
15.8. Місце України у перспективному розвитку міжнародних економічних відносин	158
Питання для самоконтролю	160
ПРАКТИКУМ	161
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	161
ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ.....	161
Дискусійні питання	161
Тести	161
Ситуаційні завдання.....	163
Аналітичні завдання.....	164
Графічні завдання.....	165
ТЕМА 2 МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	166
Дискусійні питання	166
Тести	166
Ситуаційні завдання.....	168
Аналітичні завдання.....	169
Графічні завдання.....	170
ТЕМА 3 ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	170
Дискусійні питання	170
Тести	171
Ситуаційні завдання.....	172
Аналітичні завдання.....	173
Графічні завдання.....	174
ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	174
Дискусійні питання	174
Тести	175

Ситуаційні завдання.....	176
Аналітичні завдання.....	177
Графічні завдання.....	178
ТЕМА 5. МІЖНАРОДНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА.....	178
Дискусійні питання	178
Тести	179
Ситуаційні завдання.....	180
Аналітичні завдання.....	181
Графічні завдання.....	182
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ	182
Дискусійні питання	182
Тести	183
Ситуаційні завдання.....	184
Аналітичні завдання.....	185
Графічні завдання.....	186
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ	186
Дискусійні питання	186
Тести	187
Ситуаційні завдання.....	188
Аналітичні завдання.....	189
Графічні завдання.....	190
ТЕМА 8. СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ.....	190
Дискусійні питання	190
Тести	191
Ситуаційні завдання.....	192
Аналітичні завдання.....	193
Графічні завдання.....	194
ТЕМА 9. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС І МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ....	194
Дискусійні питання	194
Тести	195
Ситуаційні завдання.....	196
Аналітичні завдання.....	197
Графічні завдання.....	198
ТЕМА 10. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	198
Дискусійні питання	198
Тести	199
Ситуаційні завдання.....	200
Аналітичні завдання.....	201
Графічні завдання.....	201

ТЕМА 11. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ	202
Дискусійні питання	202
Тести	203
Аналітичні завдання.....	204
Аналітичні завдання.....	205
Графічні завдання.....	205
ТЕМА 12. УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ	206
Дискусійні питання	206
Тести	206
Ситуаційні завдання.....	208
Аналітичні завдання.....	209
Графічні завдання.....	209
ТЕМА 13. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ.....	210
Дискусійні питання	210
Тести	210
Ситуаційні завдання.....	212
Аналітичні завдання.....	213
Графічні завдання.....	213
ТЕМА 14. ГЛОБАЛЬНІ КРИЗИ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЦІ	214
Дискусійні питання	214
Тести	214
Ситуаційні завдання.....	216
Аналітичні завдання.....	217
Графічні завдання.....	217
ТЕМА 15. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	218
Дискусійні питання	218
Тести	218
Ситуаційні завдання.....	220
Аналітичні завдання.....	221
Графічні завдання.....	221
ВІДПОВІДІ НА ТЕСИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИКУМІВ.....	223
Відповіді на тести.....	223
Методичні рекомендації до вирішення кейсів (підказки).....	223
Тема 1 «Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини».	223
Тема 2 Міжнародна економічна діяльність. Середовище міжнародної економічної діяльності.....	224

Тема 3 Еволюція теорій міжнародної торгівлі.....	225
Тема 4. Світовий ринок товарів та послуг.....	226
Тема 5. Міжнародна торговельна політика.....	227
Тема 6. Міжнародний рух капіталу.....	228
Тема 7. Міжнародна міграція робочої сили.....	229
Тема 8. Світовий фінансовий ринок і валютні відносини.....	230
Тема 9. Платіжний баланс і міжнародні розрахунки.....	231
Тема 10. Міжнародні економічні організації.....	232
Тема 11. Регіональна економічна інтеграція.....	233
Тема 12. Україна у світовій економіці: національний.....	234
Тема 13. Інтеграція України у глобальні економічні процеси.....	235
Тема 14. Глобальні кризи в міжнародній економіці.....	236
Тема 15. Перспективи розвитку міжнародних економічних відносин.....	236
ГЛОСАРІЙ	238
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА.....	249
ДОДАТКИ.....	253

Передмова

Сучасний світ неможливо уявити без глибокої взаємозалежності економік різних країн. У добу глобалізації, цифрових трансформацій та нестабільних геополітичних умов надзвичайно важливим є розуміння процесів, що відбуваються у міжнародному економічному середовищі. Саме цій меті і слугує вивчення дисципліни «Міжнародна економіка», що формує у студентів стратегічне бачення світових економічних процесів, механізмів міжнародної взаємодії та глобальних викликів сучасності.

Даний навчально-методичний посібник призначений для студентів спеціальності D3 «Менеджмент» і побудований відповідно до вимог освітньої програми та сучасних тенденцій розвитку науки і практики міжнародної економіки. Його зміст охоплює ключові аспекти функціонування глобальної економіки, надає комплексне уявлення про структуру та динаміку міжнародних економічних відносин, які є основою світового господарства.

У першому розділі висвітлюються фундаментальні поняття міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин, які є відправною точкою для подальшого аналізу. Далі розглядається середовище міжнародної економічної діяльності, включаючи політичні, правові, соціокультурні та технологічні чинники, що впливають на економічні процеси між країнами.

Особлива увага приділяється еволюції теорій міжнародної торгівлі — від класичних моделей до сучасних концепцій, що пояснюють глобальні торговельні тренди. Розділи про світовий ринок товарів і послуг, міжнародну торговельну політику та механізми її реалізації дають можливість зрозуміти логіку побудови національних стратегій у міжнародній торгівлі.

Не менш актуальними є теми, присвячені міжнародному руху капіталу, трудовій міграції та ролі світових фінансових ринків. У посібнику детально розглядаються валютні відносини, структура та аналіз платіжного балансу, а також механізми міжнародних розрахунків, що становлять основу глобальної фінансової архітектури.

Окреме місце у структурі видання займають теми, присвячені міжнародним економічним організаціям та регіональній економічній інтеграції, які суттєво впливають на регулювання глобального економічного середовища та координацію міжнародної політики.

Важливим елементом посібника є вивчення участі України у світовій економіці, аналіз національного портрету в системі міжнародних відносин, напрямів зовнішньоекономічної політики та перспектив інтеграції до глобальних економічних процесів.

Останні розділи присвячені аналізу глобальних криз, які мали системний вплив на міжнародну економіку, та прогнозуванню можливих сценаріїв розвитку міжнародних економічних відносин у майбутньому.

Навчально-методичний посібник містить не лише теоретичний матеріал, але й методичні рекомендації, практичні завдання, тести та інструменти для самоконтролю, що сприятиме активному залученню студентів до процесу навчання та розвитку професійних компетентностей.

Висловлюємо подяку всім, хто сприяв підготовці цього посібника. Сподіваємося, що він стане корисним інструментом у підготовці сучасних фахівців з міжнародної економіки, які здатні діяти ефективно в умовах глобальних викликів і трансформацій.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

План лекції

1. Сутність міжнародної економіки та система економічних відносин
2. Структура світового господарства і міжнародний поділ праці
3. Форми міжнародних економічних відносин і сучасні тенденції розвитку світового господарства

Рекомендована література

1. Міжнародна економіка : навч. посіб. / за ред. В. П. Решетило, О. В. Бервено ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 244 с
2. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Міжнародна економіка» для бакалаврів галузі знань 07 “Управління та адміністрування”, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Укл. Стахова Н. В. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 40 с
3. Міжнародна економіка: підручник / В.Г.Герасимчук, С.В.Войтко, Б.С.Серебренніков, Т.В.Сакалош; за ред. В.Г.Герасимчука, С. В. Войтка. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2024. – 532 с.

1.1. Сутність міжнародної економіки та система економічних відносин

Міжнародна економіка є однією з фундаментальних категорій сучасної економічної науки, оскільки вона відображає закономірності функціонування світового господарства та особливості взаємодії національних економік у глобальному просторі. Її економічний зміст полягає у поєднанні економічних відносин, що діють на двох рівнях – національному та інтернаціональному (рис 1.1.).

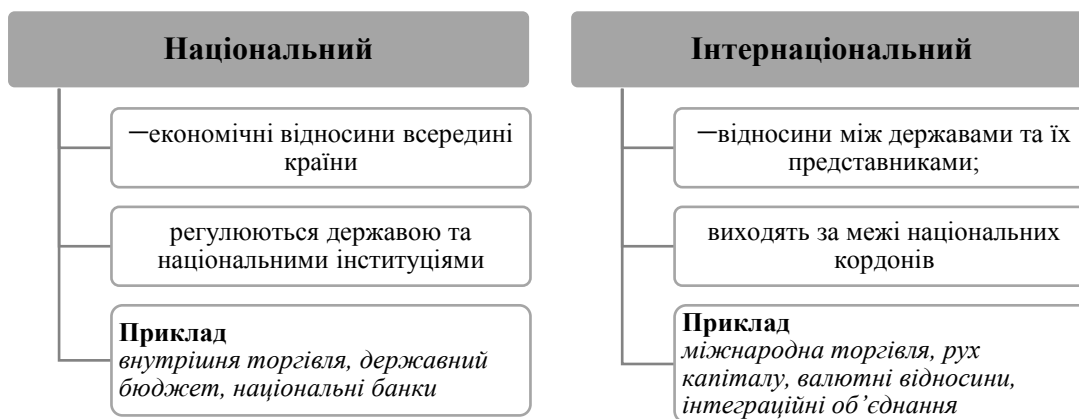

Рисунок 1.1. Подвійна природа міжнародної економіки

Така подвійна природа зумовлює складність і багатогранність цієї категорії, адже міжнародна економіка водночас охоплює внутрішні процеси розвитку окремих держав і ті відносини, що формуються між ними у процесі економічної взаємодії.

На національному рівні економічні відносини відображають взаємодію суб'єктів господарювання всередині країни, яка здійснюється в межах правових, політичних і соціальних інституцій, що визначають умови виробництва та розподілу ресурсів. Кожна держава розвиває власну економічну систему, формує особливу структуру господарства, систему розподілу й споживання, механізми державного регулювання. Ці внутрішні процеси створюють основу для інтеграції у світове господарство.

На інтернаціональному рівні економічні відносини набувають форми міжнародних економічних відносин (МЕВ), які виникають між державами або їх офіційними представниками. МЕВ охоплюють широкий спектр сфер: міжнародну торгівлю, рух капіталу, валютно-фінансові зв'язки, міграцію робочої сили, науково-технічне співробітництво, обмін технологіями, інтеграційні процеси. Вони формуються як на двосторонній основі, коли взаємодіють окремі країни, так і на багатосторонньому, коли у процесі беруть участь міжнародні організації, інтеграційні об'єднання та транснаціональні корпорації.

Таким чином, міжнародна економіка є системним утворенням, яке поєднує два рівні – внутрішньодержавний та міжнародний. Вона виступає як комплексна категорія, що втілює різноманітні економічні явища і процеси, характерні як для внутрішніх ринків, так і для глобальної економічної системи. Її розвиток відображає постійне поглиблення взаємозалежності країн світу та перехід від ізольованого функціонування національних господарств до їхньої інтеграції у світове господарство.

У сучасній науці міжнародну економіку доцільно розглядати як цілісну **систему економічних відносин**, що функціонує у межах світового співтовариства. Ця система включає сукупність національних економік, пов'язаних між собою процесами обміну товарами, капіталами, робочою силою, технологіями та інформацією. Характерними ознаками міжнародної

економіки є її динамізм, багаторівневність і здатність до трансформації під впливом глобалізаційних чинників.

Формування міжнародної економіки як системи було зумовлене розвитком міжнародного поділу праці, що призвів до виникнення міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва. Країни поступово усвідомили вигоди від співробітництва й взаємодії, що дозволяло ефективніше використовувати наявні ресурси, підвищувати продуктивність праці й отримувати додаткові економічні вигоди від зовнішньої торгівлі. Згодом міжнародна економіка перетворилася на самостійну сферу наукового аналізу, яка досліджує закономірності розвитку світового господарства, функціонування міжнародних ринків і механізмів регулювання економічних процесів.

У системі міжнародної економіки важливе місце займають суб'єкти міжнародних економічних відносин (табл 1.1.)

Таблиця 1.1.

Суб'єкти міжнародних економічних відносин

Суб'єкти	Приклади діяльності
Держави	укладання міжнародних договорів, митна політика
Міжнародні організації	МВФ, СОТ, Світовий банк – регулювання глобальних процесів
Регіональні інтеграційні об'єднання	ASEAN (Асоціація держав Південно-Східної Азії) націлена на гармонізацію стандартів, транспортну взаємодію, свободу руху людей і бізнесу BIMSTEC — неприбуткова регіональна організація із 7 держав, які працюють над різноплановим співробітництвом, включно з торгівлею, технологіями, охороною здоров'я, агропромисловістю тощо AfCFTA — найбільша континентальна зона вільної торгівлі в Африці, започаткована Африканським Союзом, повноцінно розпочала дію з 2021 року, має 48 країн-учасниць, охоплює близько 1.3 млрд осіб
Транснаціональні корпорації	глобальні інвестиції, переміщення виробництва
Підприємства та фізичні особи	експорт, імпорт, трудова міграція

Сутність міжнародної економіки проявляється також у закономірностях розвитку світового господарства. Серед них ключовими є інтернаціоналізація господарського життя, яка виражається у зростанні виробничої взаємозалежності національних економік, та глобалізація економічних процесів, що сприяє утворенню єдиного світового ринку. Завдяки інтернаціоналізації національні економіки перестають існувати ізольовано, а їх розвиток дедалі більше залежить від участі у міжнародних економічних відносинах.

Міжнародна економіка характеризується наявністю власної структури, до якої входять різні елементи світового господарства. Це, насамперед, окремі країни, об'єднані в групи залежно від рівня економічного розвитку (рис. 1.2.)

Високорозвинуті

- країни G7, ЄС, ОЕСР;
- високий рівень технологій та інновацій

Середньорозвинуті

- *стабільна економіка,*
- *часткова інтеграція у світові ринки*

Ті, що розвиваються

- *значна залежність від експорту сировини,*
- *низькі доходи*

З перехідною економікою

- *країни, що реформують господарство від планової до ринкової моделі*

Рисунок 1.2. Групи країн у світовій економіці

Кожна з цих груп займає специфічне місце у міжнародній економіці, формує власну роль у глобальному поділі праці, що визначає масштаби й напрями міжнародної взаємодії.

Сутність міжнародної економіки полягає у поєднанні національних і міжнародних економічних відносин у єдину систему, що забезпечує функціонування світового господарства (рис 1.3.).

Системність

- поєднання внутрішніх і зовнішніх економічних відносин

Динамізм

- *постійні зміни під впливом глобалізації*

Багаторівневість

- *локальні, національні, регіональні та глобальні процеси*

Інтеграційність

- *взаємозалежність національних економік*

Глобалізація

- *формування єдиного світового ринку*

Рисунок 1.3. Ключові ознаки міжнародної економіки

Міжнародна економіка відображає як внутрішні закономірності розвитку окремих держав, так і глобальні тенденції інтеграції та взаємозалежності.

Система міжнародної економіки є результатом тривалого історичного розвитку і нині виступає основою для формування сучасних економічних процесів, що визначають перспективи розвитку світового співтовариства.

1.2. Структура світового господарства і міжнародний поділ праці

Світове господарство являє собою цілісну систему, що включає всі національні економіки, які перебувають у постійній взаємодії та формують глобальний економічний простір. Його структура відображає як рівень розвитку окремих країн, так і характер їхньої інтегрованості у міжнародні економічні процеси.

З погляду рівня розвитку можна виділити кілька груп країн (табл 1.2.).

Таблиця 1.2.

Групи країн у структурі світового господарства

Група країн	Характеристика	Приклади
Високорозвинуті	Технологічне лідерство, інноваційна економіка, значна частка у світовій торгівлі та фінансах	США, Німеччина, Японія, Франція, Канада
Середньорозвинуті	Динамічний розвиток, активна інтеграція у міжнародні ринки	Польща, Чехія, Південна Корея
Ті, що розвиваються	Сировинна спеціалізація, залежність від іноземних інвестицій	Індія, Нігерія, Бангладеш
З перехідною економікою	Трансформація від планової до ринкової системи, структурні реформи	Казахстан, Грузія

Високорозвинуті держави (США, Німеччина, Японія, Канада та інші країни «Великої сімки» й члени ЄС) забезпечують технологічне лідерство, інноваційність та значну частку у світовій торгівлі й фінансових потоках. Середньорозвинуті країни, як-от Польща, Чехія чи Південна Корея, характеризуються динамічним економічним зростанням та поступовим зближенням із провідними економіками. Країни, що розвиваються, залишаються залежними від експорту сировини та залучення іноземних інвестицій, водночас виступаючи головним резервом зростання світової економіки. Окрему групу становлять держави з перехідною економікою, які трансформують господарство від планової до ринкової моделі.

За оцінкою МВФ, Україна належить до emerging and developing economies (ринків, що формуються / країн, що розвиваються) (<https://surli.cc/cakeow>)

ООН у своїх класифікаціях використовує термін «перехідні економіки», зокрема до групи Transition countries, які виділяються у статистиці Википедія (https://en.wikipedia.org/wiki/UN_M49?utm_source).

Всесвітній банк (World Bank) класифікує країни за доходом: наразі Україна — upper-middle income (країна з вищим середнім рівнем доходу) (<https://surl.lt/eanudn>)

Світове господарство функціонує на кількох рівнях. На мікрорівні взаємодіють підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічні операції. На макрорівні формується економічна політика держави, спрямована на регулювання зовнішньої торгівлі, валютних процесів і залучення інвестицій. На мегарівні діють міжнародні інститути та глобальні організації, що координують економічні відносини між країнами. Таким чином, структура світового господарства є багаторівневою й комплексною, відображаючи поєднання національних і міжнародних процесів.

Ключовим чинником формування світового господарства виступає міжнародний поділ праці (МПП). Він означає спеціалізацію країн на виробництві певних товарів чи послуг і подальший обмін ними у глобальному масштабі. МПП має дві форми: міжнародну спеціалізацію виробництва та міжнародне виробниче кооперування (табл 1.3.).

Таблиця 1.3.

Форми міжнародного поділу праці (МПП)

Форма	Характеристика	Приклади
Спеціалізація	Зосередження виробництва певних товарів у країнах з найкращими умовами	аграрна продукція Аргентини, автомобілі Німеччини
Виробниче кооперування	Розподіл технологічних процесів між країнами для створення спільної продукції	виробництво смартфонів: комплектуючі з різних країн

За характером діяльності міжнародний поділ праці може бути вертикальним і горизонтальним.

Вертикальний поділ передбачає участь країн у різних етапах єдиного виробничого ланцюга, коли одні займаються видобутком сировини, інші — її переробкою, а треті — складанням готового продукту.

Горизонтальний поділ полягає у виготовленні окремих компонентів складного виробу в різних країнах, що інтегруються у спільний кінцевий продукт.

У результаті міжнародний поділ праці формує основу взаємозалежності національних економік. Він забезпечує ефективніше використання ресурсів, зростання продуктивності праці та розширення можливостей для економічного розвитку держав. Саме МПП визначає місце кожної країни у світовій економіці й виступає провідним фактором структурної побудови глобального господарства.

1.3. Форми міжнародних економічних відносин і сучасні тенденції розвитку світового господарства

Міжнародні економічні відносини (МЕв) практичним втіленням міжнародного поділу праці та механізмом інтеграції національних економік у світове господарство. Вони охоплюють різноманітні сфери взаємодії між країнами, компаніями та міжнародними організаціями, створюючи основу для обміну товарами, капіталом, робочою силою, технологіями та інформацією.

Класично у структурі МЕв виділяють кілька основних форм. Найбільш розвиненою є міжнародна торгівля, яка забезпечує доступ до широкого асортименту товарів і послуг та стимулює зростання національних економік. Важливу роль відіграє міжнародний рух капіталу, що включає прямі та портфельні інвестиції і формує фінансову основу глобальних виробничих ланцюгів. Значне значення має міграція робочої сили, яка забезпечує баланс трудових ресурсів і водночас формує глобальний ринок праці. Валютно-фінансові відносини створюють інституційну основу для розрахунків і кредитування у світовій економіці. Науково-технічне співробітництво, яке стрімко розширюється, визначає темпи інноваційного розвитку та обмін знаннями між країнами.

Ці форми наведено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4.

Основні форми міжнародних економічних відносин

Форма	Сутність	Сучасні особливості
Міжнародна торгівля	Обмін товарами та послугами між країнами	Зростання торгівлі послугами, електронна комерція
Міжнародний рух капіталу	Переміщення інвестицій між країнами	Глобальні виробничі ланцюги, фінтех, криптовалюти
Міграція робочої сили	Переміщення трудових ресурсів між країнами	Дистанційна праця, цифрова міграція
Валютно-фінансові відносини	Міжнародні розрахунки, кредити, валютні системи	Цифрові валюти, криптовалютні ринки
Науково-технічне співробітництво	Спільні дослідження, обмін технологіями	Інновації у сфері енергетики та «зеленої» економіки

У сучасних умовах форми МЕв зазнають істотної трансформації. Торгівля поступово зміщується у сферу послуг і цифрових продуктів, а роль електронної комерції невпинно зростає. Рух капіталу набуває нових форм завдяки фінансовим технологіям і поширенню криптовалют. Міграція робочої сили доповнюється явищем «цифрової міграції», коли працівники надають послуги дистанційно через глобальні платформи. Валютно-

фінансові відносини розширюються завдяки впровадженню цифрових валют центральних банків. Водночас у сфері науково-технічного співробітництва пріоритетами стають розвиток інновацій, «зеленої» енергетики та технологій штучного інтелекту.

Трансформація форм МЕВ безпосередньо пов'язана з тенденціями розвитку світового господарства. Серед них можна виділити кілька провідних напрямів, що визначають економічну динаміку на глобальному рівні.

Таблиця 1.5.

Сучасні тенденції розвитку світового господарства

Тенденція	Суть	Приклад прояву
Глобалізація	Посилення взаємозалежності національних економік	формування світових виробничих ланцюгів
Регіоналізація	Розвиток інтеграційних об'єднань	ЄС, ASEAN, AfCFTA
Цифровізація	Використання цифрових технологій у бізнесі та фінансах	e-commerce, fintech, blockchain
Екологізація	Перехід до сталого розвитку та «зеленої» економіки	Паризька кліматична угода
Інноваційність	Підвищення ролі знань і технологій	міжнародні R&D проєкти

Форми міжнародних економічних відносин є динамічними, вони змінюються відповідно до викликів часу. Їхній розвиток відображає процеси глобалізації та регіоналізації, поширення цифрових технологій, переорієнтацію на сталий розвиток і посилення значення інновацій. Усе це формує нову архітектуру світового господарства, де традиційні механізми взаємодії поєднуються з новими інструментами глобальної економічної співпраці.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає економічний зміст міжнародної економіки?
2. Які рівні економічних відносин можна виокремити у міжнародній економіці?
3. Що таке міжнародна економічна система та які її основні елементи?
4. На які групи поділяються країни у світовому господарстві відповідно до рівня розвитку?
5. Які рівні функціонування світового господарства ви знаєте?
6. У чому полягає сутність міжнародного поділу праці?
7. Чим відрізняються вертикальний і горизонтальний поділ праці?
8. Що таке міжнародна спеціалізація виробництва та виробниче кооперування?
9. Які основні форми міжнародних економічних відносин існують?

10. Як сучасні тенденції глобалізації, цифровізації та екологізації впливають на розвиток МЕН?
11. Які особливості має сучасна міжнародна торгівля порівняно з класичною моделлю?
12. Чим відрізняється прямий міжнародний рух капіталу від портфельних інвестицій?
13. Які нові прояви набуває міграція робочої сили у ХХІ столітті?
14. Які ключові виклики стоять перед світовою валютно-фінансовою системою?
15. Чому науково-технічне співробітництво та інновації визначають сучасний розвиток світового господарства?

ТЕМА 2 МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План лекції

1. Поглиблення інтернаціоналізації господарської діяльності
2. Основні напрями міжнародної економічної діяльності
3. Країни в міжнародній економіці та показники, що їх характеризують
4. Типові моделі капіталістичних економік
5. Групи країн у міжнародній економіці
6. Середовище розвитку міжнародної економічної діяльності

Рекомендовані джерела

1. Стахова Н. В. Міжнародна економіка: опорний конспект лекцій. – Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2022. – 152 с.
2. Тютюнникова С. В. Міжнародна економіка: конспект лекцій. – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2024. – 120 с.
3. Бестужева С. В. Міжнародна економіка: опорний конспект. – Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2021. – 135 с.
4. World Bank. World Development Indicators. – Washington, D.C.: World Bank, 2024. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 30.08.2025).
5. International Monetary Fund. World Economic Outlook. Global Prospects and Policies. – Washington, D.C.: IMF, April 2024. – Режим доступу: <https://www.imf.org> (дата звернення: 30.08.2025).
6. World Trade Organization. World Trade Statistical Review 2024. – Geneva: WTO, 2024. – Режим доступу: <https://www.wto.org> (дата звернення: 30.08.2025).

7. UNCTAD. Handbook of Statistics 2023. – Geneva: United Nations, 2023. – Режим доступу: <https://unctad.org/statistics> (дата звернення: 30.08.2025).
8. OECD. OECD Economic Outlook 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024. – Режим доступу: <https://www.oecd-ilibrary.org> (дата звернення: 30.08.2025).
9. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність України у 2022–2024 роках: статистичний збірник. – Київ: Держстат України, 2025. – Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.08.2025).
10. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. – Київ: НБУ, червень 2024. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 30.08.2025).
11. CASE Україна. Аналітичні матеріали з міжнародної економіки та фінансів. – Київ: Центр соціально-економічних досліджень, 2024. – Режим доступу: <https://case-ukraine.com.ua> (дата звернення: 30.08.2025).
12. The Economist. Global Economic Outlook 2024. – London: The Economist Intelligence Unit, 2024. – Режим доступу: <https://www.economist.com> (дата звернення: 30.08.2025).

2.1. Поглиблення інтернаціоналізації господарської діяльності

Інтернаціоналізація господарського життя є фундаментальним процесом розвитку світової економіки, який відображає зростання взаємозв'язків і взаємозалежності між національними економіками. Її сутність полягає в тому, що економічна діяльність окремих держав і підприємств дедалі більше виходить за межі внутрішнього ринку, інтегруючись у світове господарство. Внаслідок цього національні економіки перестають бути замкненими системами, а їхня ефективність і конкурентоспроможність значною мірою визначаються здатністю до участі у міжнародних економічних процесах.

Історично інтернаціоналізація розпочалася з міжнародної торгівлі, коли держави почали активно обмінюватися товарами, яких бракувало на внутрішньому ринку. З розвитком промисловості та транспорту цей процес поглибився завдяки інтенсивному руху капіталу, розширенню фінансових ринків і формуванню міжнародного поділу праці. На сучасному етапі інтернаціоналізація охоплює не лише обмін матеріальними товарами, а й рух робочої сили, фінансових ресурсів, інформації, знань та інновацій.

До ключових чинників, що стимулюють інтернаціоналізацію, належать:

1. технологічний прогрес, який забезпечує швидке переміщення товарів, послуг і капіталів;
2. лібералізація зовнішньоекономічної політики та розвиток міжнародних організацій (СОТ, МВФ, Світового банку), які сприяють відкритості національних ринків;

3. глобальна конкуренція, що змушує підприємства шукати нові ринки збуту й оптимізувати виробничі витрати;
4. зростання ролі транснаціональних корпорацій (ТНК), які будують міжнародні виробничі ланцюги та забезпечують рух інвестицій.

Поглиблення інтернаціоналізації відображається у кількох вимірах. По-перше, збільшується обсяг міжнародної торгівлі, причому значна її частка припадає на готову продукцію та високотехнологічні товари. По-друге, формується глобальний ринок капіталів, де фінансові ресурси рухаються незалежно від національних кордонів. По-третє, активізується міжнародна міграція робочої сили, яка зумовлюється як економічними, так і соціальними факторами. По-четверте, інтернаціоналізація торкається сфери науки й технологій, адже сучасні інновації часто є результатом міжнародної кооперації.

Важливим проявом інтернаціоналізації є формування глобальних виробничих мереж, коли виробництво складного продукту здійснюється у кількох країнах одночасно. Наприклад, у виробництві електроніки одна країна спеціалізується на виготовленні мікрочипів, інша — на складанні, а третя — на логістиці та дистрибуції. Така модель підвищує ефективність, але водночас робить країни більш взаємозалежними.

З огляду на сучасні тенденції можна виділити кілька рис поглиблення інтернаціоналізації:

- поява нових сфер міжнародної економічної діяльності (цифрова економіка, креативні індустрії, «зелена економіка»);
- зростання ролі глобальних стандартів і регуляторних механізмів;
- посилення регіоналізації в межах інтеграційних об'єднань (ЄС, ASEAN, AfCFTA);
- підвищення значення екологічних та соціальних аспектів у міжнародній діяльності.

Таблиця 2.1.

Основні прояви інтернаціоналізації господарської діяльності

Сфера	Зміст	Приклади
Міжнародна торгівля	Розширення обмінів товарами і послугами між країнами	зростання експорту-імпорту високотехнологічної продукції
Рух капіталу	Інвестиції та фінансові потоки між державами	прямі іноземні інвестиції ТНК у країни, що розвиваються
Міграція робочої сили	Переміщення трудових ресурсів у глобальному масштабі	трудова мігранти з України в ЄС
Наука і технології	Міжнародна кооперація у сфері досліджень і розробок	спільні R&D проекти у сфері енергетики та ІТ

Інтернаціоналізація господарської діяльності є процесом, який еволюціонував від торгівлі товарами до всеохоплюючої взаємозалежності економік у фінансовій, виробничій, інноваційній та соціальній сферах. Її поглиблення створює нові можливості для економічного розвитку, але водночас формує ризики залежності від зовнішніх факторів, що вимагає від держав і підприємств вироблення гнучких стратегій участі у світовому господарстві.

2.2. Основні напрями міжнародної економічної діяльності

Міжнародна економічна діяльність є практичним проявом інтеграції національних економік у світове господарство. Вона відображає різні форми та напрями взаємодії держав, підприємств і міжнародних організацій у глобальному економічному середовищі. Її зміст визначається потребами країн у використанні порівняльних переваг, залученні зовнішніх ресурсів і доступі до міжнародних ринків товарів, капіталу, праці та технологій.

До основних напрямів міжнародної економічної діяльності належать:

- міжнародна торгівля,
- рух капіталу,
- міжнародна міграція робочої сили,
- валютно-фінансові операції,
- а також науково-технічне співробітництво.

У сучасних умовах до цього переліку додаються нові сфери, зокрема цифрова економіка, торгівля інтелектуальною власністю та співробітництво у сфері «зеленої» економіки.

Найбільш традиційним і водночас провідним напрямом міжнародної економічної діяльності виступає міжнародна торгівля, що забезпечує країнам доступ до необхідних товарів і послуг, стимулює економічне зростання та розширює можливості для спеціалізації. Вона перетворилася на глобальний механізм обміну не лише товарами, а й високотехнологічними продуктами, інтелектуальними послугами та цифровими ресурсами.

Важливим напрямом є міжнародний рух капіталу, який охоплює прямі іноземні інвестиції у виробничі потужності, портфельні інвестиції у фінансові активи та кредити. Цей процес забезпечує розвиток національних економік за рахунок додаткових ресурсів і водночас сприяє формуванню глобальних виробничих ланцюгів.

Значне місце займає міжнародна міграція робочої сили, яка дає змогу країнам-доноркам знижувати рівень безробіття, а країнам-реципієнтам — компенсувати дефіцит кадрів. У ХХІ столітті до класичної фізичної міграції

додається «цифрова міграція», коли спеціалісти працюють віддалено для іноземних компаній.

Не менш важливим є напрям валютно-фінансових операцій, які створюють інституційну основу для міжнародної торгівлі та інвестицій. Сюди відносять міжнародні розрахунки, діяльність валютних ринків, кредитування та формування резервів. Останніми роками цей напрям стрімко змінюється завдяки поширенню фінансових технологій і цифрових валют центральних банків.

Окремий напрям становить міжнародне науково-технічне співробітництво, що включає обмін технологіями, спільні дослідження та розробки, розвиток інноваційних кластерів. Саме ця сфера стає ключовою для довгострокової конкурентоспроможності національних економік у глобалізованому світі.

Таблиця 2.2.

Основні напрями міжнародної економічної діяльності

Напрямок	Характеристика	Сучасні тенденції
Міжнародна торгівля	Обмін товарами та послугами між країнами	Зростання частки послуг, електронна комерція, торгівля даними
Міжнародний рух капіталу	Переміщення інвестицій і фінансових ресурсів	Зростання ролі ТНК, розвиток фінтеху, криптовалютні інструменти
Міграція робочої сили	Переміщення трудових ресурсів у глобальному масштабі	«Цифрова міграція», відтік висококваліфікованих кадрів
Валютно-фінансові операції	Міжнародні розрахунки, кредитування, валютні ринки	Використання цифрових валют, розвиток глобальних фінансових платформ
Науково-технічне співробітництво	Обмін знаннями, інноваціями, технологіями	Міжнародні R&D проекти, розвиток «зеленої» економіки та відновлюваної енергетики
Цифрова економіка	Використання ІТ і онлайн-платформ у міжнародних відносинах	Глобальні маркетплейси, дистанційна зайнятість, торгівля даними
Екологічна співпраця	Міжнародні угоди та ініціативи у сфері сталого розвитку	Паризька кліматична угода, «зелений» курс ЄС

Таким чином, напрями міжнародної економічної діяльності постійно розширюються та ускладнюються. Поряд із класичними формами, такими як торгівля чи інвестиції, на перший план виходять цифрові технології, інновації та екологічні ініціативи, які визначатимуть архітектуру світового господарства у найближчі десятиліття.

2.3. Країни в міжнародній економіці та показники, що їх характеризують

Країни світу розвиваються нерівномірно: одні виступають економічними лідерами, інші мають середній рівень розвитку, а певна частина належить до групи малорозвинених. Така диференціація зумовлює необхідність їх класифікації за економічними та соціальними параметрами. Хоча єдиної універсальної системи, схваленої міжнародним співтовариством, не існує, найбільш поширені підходи застосовуються у практиці ООН, МВФ та Світового банку.

Загалом у світі нараховується понад 250 країн та територій із різним рівнем соціально-економічного розвитку, з яких 195 є незалежними державами. Для аналітичних цілей держави групуються відповідно до певних критеріїв – регіональних, економічних, політичних та соціально-демографічних.

Таблиця 2.3.

Регіональні критерії групування країн

Регіон	Основні підгрупи
Європа	Західна, Центральна, Східна
Азія	Близький Схід, Середній Схід, Центральна Азія, Південно-Східна Азія
Африка	Північна Африка, Центральна Африка, країни на південь від Сахари
Америка	Англомовна Америка, Латинська Америка (іспано- та португаломовні країни)

Поряд із географічними параметрами широко використовуються й соціально-економічні критерії, що дозволяють оцінювати глибші характеристики національних господарств.

Таблиця 2.4.

Соціально-економічні критерії групування країн

Критерій	Суть
Соціальна структура економіки	Співвідношення між секторами виробництва та зайнятістю населення
Рівень економічного розвитку	Доходи, обсяг виробництва, рівень життя
Тип економічного зростання	Інтенсивний (на основі інновацій) або екстенсивний (за рахунок ресурсів)
Зовнішньоекономічні зв'язки	Розвиненість експорту, імпорту та інвестиційних потоків

Детальніший поділ здійснюється за комплексом економічних, політичних та соціальних характеристик.

Основні критерії поділу країн

Критерій	Приклади показників
Економічні	Валовий внутрішній продукт (загальний і на душу населення)
Політичні	Рівень демократії, політична стабільність
Структурні	Галузева структура, розвиток високотехнологічних секторів
Зовнішньоекономічні	Лібералізація торгівлі, ступінь відкритості ринку
Соціально-демографічні	Народжуваність, смертність, якість життя

На практиці визначення позицій країн у міжнародній економіці здійснюється на основі комплексу показників, які відображають їх виробничий потенціал, рівень соціального розвитку та ефективність інтеграції у глобальні процеси.

Таблиця 2.6.

Показники економічного розвитку та позиції країни у світовій економіці

Група показників	Конкретні індикатори
Рівень виробництва	ВВП на душу населення, обсяг виробництва промислових товарів
Якість життя	Споживчий кошик, прожитковий мінімум, стан ринку праці, розвиток сфери послуг
Соціальний розвиток	Індекс людського розвитку (ІЛР), рівень освіти, тривалість життя
Економічна ефективність	Продуктивність праці, співвідношення витрат і результатів
Конкурентоспроможність	Витрати на оплату праці, рівень внутрішніх і експортних цін на промислову продукцію
Зовнішньоекономічна активність	Експортні квоти, структура експорту та імпорту, частка у світовій торгівлі
Фінансові потоки	Обсяги прямих іноземних інвестицій, відтік капіталу

Місце кожної держави у світовій економіці визначається не лише абсолютними обсягами виробництва чи доходів, а й якістю життя населення, рівнем конкурентоспроможності та здатністю до інтеграції у міжнародні економічні зв'язки. Системний аналіз цих показників дозволяє сформувати об'єктивну оцінку її ролі у глобальній економічній системі.

2.4. Типові моделі капіталістичних економік

Національні економіки розвиваються нерівномірно, що зумовлює формування різних моделей організації господарських систем. Врахування історичних умов і специфічних особливостей кожної країни дозволяє краще зрозуміти закономірності економічного зростання та вибудувати ефективну стратегію розвитку. Аналіз світового досвіду дає можливість виокремити кілька базових моделей капіталістичних економік, які відрізняються рівнем

державного регулювання, характером взаємодії праці й капіталу та роллю соціальної політики.

Таблиця 2.7.

Основні моделі капіталістичних економік

Модель	Країни-представники	Характерні риси
Американська	США	Ринкове саморегулювання, низька частка державної власності, мінімальне втручання держави, акцент на підприємництво та інновації
Соціально-орієнтована ринкова	Німеччина, Франція, Швеція	Активна роль держави, розвинена система соціального захисту, баланс інтересів праці та капіталу
Японська	Японія, «азійські тигри» (Сінгапур, Тайвань, Південна Корея)	Співпраця держави, бізнесу та профспілок, колективізм, акцент на людський фактор
Латиноамериканська	Бразилія, Аргентина та інші країни регіону	Значне державне втручання, корупція, залежність від розвинених держав, орієнтація на експорт сировини
Африканська	Країни Африки південніше Сахари	Низький рівень освіти, слабкі інституції, експлуатація некваліфікованої праці, низька ефективність, залежність від зовнішньої допомоги

Американська модель базується на принципах ринкової саморегуляції та мінімального державного втручання. Для неї характерні високий рівень підприємницької активності, швидка реакція на зміну кон'юнктури та орієнтація на інновації. Вона ефективна у країнах з високим рівнем розвитку продуктивних сил і місткими ринками.

Соціально-орієнтована ринкова модель, поширена у Західній Європі, поєднує ринкові механізми з активною соціальною політикою. Серед її рис – значна частка державної власності, регулювання з боку уряду та розвинена система соціального захисту. Вона забезпечує стабільність, хоча менш гнучка у порівнянні з американською.

Японська модель вирізняється особливим акцентом на співпраці між державою, капіталом і працею. Тут діє колективістська культура та патерналістські відносини на робочому місці. Такий підхід сприяє довгостроковим національним цілям і став основою для успіхів азійських «молодих тигрів».

Латиноамериканська модель характеризується значним державним втручанням, яке часто поєднується з неефективним управлінням, корупцією та соціальною нерівністю. Економіка здебільшого орієнтована на експорт сировини і залежить від попиту з боку розвинених країн.

Африканська модель відображає проблеми країн із низьким рівнем освіти, слабкими державними інституціями та значною залежністю від зовнішньої допомоги. Для неї типовими є жорсткі методи державного впливу, низька продуктивність і відсутність розвинених трудових відносин.

Національні економічні моделі, навіть у розвинених країнах, мають низку спільних характеристик: специфіку відносин власності, усталені традиції підприємництва, особливості співпраці держави та бізнесу, систему економічного регулювання, механізми узгодження інтересів соціальних груп і забезпечення соціальної стабільності.

Водночас існують і суттєві відмінності між ними, які пояснюються історичними, культурними, політичними та економічними чинниками.

Таблиця 2.8.

Фактори різноманітності моделей національних економік

Фактор	Характеристика	Приклади впливу
Історичний розвиток	Особливості становлення та трансформації економічної системи	Економіки Західної Європи після Другої світової війни
Стан національної економіки	Поточний рівень розвитку та структура господарства	Відмінності між економіками США та країн Латинської Америки
Геополітичне положення	Місце країни у світовій системі; «телеократичні» (сухопутні) та «таласократичні» (морські) держави	Морські держави (Велика Британія, Японія) більше орієнтовані на зовнішню торгівлю
Національний менталітет	Ідеологічні та релігійні установки, культурні традиції	Колективізм у Японії, індивідуалізм у США
Тип реформ і їх результати	Вибір теоретичної концепції, темп економічних змін	«Шокова терапія» у Польщі, поступовий перехід в Угорщині
Рівень ринкового та державного регулювання	Співвідношення між ринковими механізмами та втручанням держави	Соціально-орієнтована модель Німеччини проти ліберальної моделі США
Міжнародна класифікація	Використання глобальних показників розвитку	Поділ за ВВП та ВВП на душу населення (ООН)

Таким чином, різноманітність моделей національних економік пояснюється поєднанням історичних і геополітичних умов, культурних особливостей, результатів реформ та обраного балансу між ринковими і державними механізмами регулювання. Це зумовлює існування кількох підходів до класифікації, серед яких провідну роль відіграє систематизація країн за рівнем ВВП і ВВП на душу населення, запропонована ООН.

2.5. Групи країн у міжнародній економіці

Найбільш повне уявлення про групи країн у світовому господарстві дають дані універсальних міжнародних організацій, членами яких є більшість держав світу. Серед них провідну роль відіграють ООН, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк (Додаток А, Б, В). Кожна з цих інституцій формує власні класифікації залежно від поставлених цілей: наприклад, Світовий банк робить акцент на рівні економічного розвитку, тоді як ООН враховує також соціальні та демографічні показники.

Світовий банк класифікує країни світу насамперед за рівнем валового національного доходу (ВНД) на душу населення. Ця методологія ґрунтується на систематичному перегляді показників, які щороку оновлюються з урахуванням зміни доходів та інфляції. Основним інструментом є так званий метод Атласу Світового банку, який забезпечує порівнянність валютних курсів і коригування на рівень інфляції.

Особливості методології Світового банку

- Динамічність – межі доходів переглядаються щороку з урахуванням світової інфляції та коливань валютних курсів.
- Фокус на ВНД – на відміну від ВВП, цей показник враховує не лише виробництво всередині країни, а й надходження від громадян та компаній за кордоном (наприклад, грошові перекази).
- Практична спрямованість – класифікація використовується для визначення доступу країн до фінансових програм Світового банку та Міжнародної асоціації розвитку (IDA).
- Універсальність – методика охоплює більшість країн світу та є стандартом для міжнародних порівнянь.

За даними Світового банку, у 2024 році Україна належить до групи країн із доходом вище середнього (Upper-middle income). ВНД на душу населення за методом Атласу становив близько 4,8 тис. дол. США, що відповідає цій категорії. Водночас через воєнні та економічні виклики країна зберігає ознаки «перехідної економіки», а перспективи її переходу до групи з високим рівнем доходу залежать від стабільності реформ, відновлення промислового потенціалу та інтеграції до глобальних ринків.

Світовий банк концентрується на доходах населення, що робить його класифікацію найзручнішою для фінансових і кредитних рішень.

МВФ наголошує на структурі економіки та її стабільності, що важливо для аналізу фінансових ринків і прогнозів світового зростання.

ООН застосовує найбільш комплексний підхід, поєднуючи економічні та соціально-демографічні критерії, що дає ширше уявлення про рівень розвитку країн.

2.6 Середовище розвитку міжнародної економічної діяльності

Міжнародна економічна діяльність (МЕД) не відбувається у вакуумі. Вона функціонує в широкому середовищі, яке визначає можливості та обмеження для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків держав і компаній. Це середовище багатofакторне та охоплює економічні, політичні, соціальні, технологічні й екологічні умови, що формують правила взаємодії суб'єктів на світових ринках.

Таблиця 2.9.

Елементи економічного середовища МЕД

Елемент	Характеристика	Приклади впливу
Світові ринки товарів і послуг	Попит і пропозиція, глобальні ланцюги доданої вартості	Зростання експорту ІТ-послуг з Індії
Фінансове середовище	Валютні курси, міжнародні кредитні ресурси	Коливання курсу долара впливає на імпорт енергоносіїв
Інвестиційний клімат	Рух ПІІ, привабливість для капіталу	Інвестиції ЄС у «зелену енергетику» в Україні
Міжнародний поділ праці	Спеціалізація країн у виробництві	Китай – світовий центр виробництва електроніки

Економічне середовище.

Основу міжнародної економічної діяльності становить глобальна економіка. Вона включає світові ринки товарів і послуг, міжнародну фінансову систему, інвестиційні потоки та міжнародний поділ праці.

Політико-правове середовище.

МЕД значною мірою залежить від міжнародних політичних відносин і регулювання з боку держав та міжнародних організацій. Основними складовими політико-правового середовища є:

- міжнародні інституції (СОТ, МВФ, Світовий банк, ООН, ЄС);
- міжнародні угоди й торговельні договори;
- національне законодавство, яке регулює ЗЕД;
- санкції та політичні обмеження.

Приклад: вступ країни до СОТ відкриває нові ринки, але вимагає дотримання правил міжнародної торгівлі.

Соціокультурне середовище.

Економічні відносини формуються також під впливом культурних і соціальних чинників. Ставлення до праці, рівень освіти, мовні бар'єри та традиції ведення бізнесу впливають на успішність міжнародної співпраці.

Приклади соціокультурних факторів МЕД

Фактор	Вплив на економічну діяльність
Рівень освіти та кваліфікації	Визначає конкурентоспроможність робочої сили
Трудова етика	Висока дисципліна підвищує продуктивність (приклад – Японія)
Культурні традиції бізнесу	Формують особливості переговорів і контрактів
Мова спілкування	Впливає на зручність інтеграції у міжнародні ринки

Технологічне середовище

Сучасна міжнародна економіка розвивається під впливом четвертої промислової революції. Інновації, цифровізація та автоматизація стають основними факторами конкурентоспроможності.

Приклади: розвиток електронної комерції, штучного інтелекту, цифрових платформ (Amazon, Alibaba) докорінно змінює структуру міжнародної торгівлі.

Екологічне середовище

Все більше значення мають природоохоронні вимоги та концепція «зеленої економіки». Глобальні екологічні виклики стимулюють розвиток відновлюваної енергетики та міжнародних угод на зразок Паризької кліматичної угоди.

Екологічні фактори МЕД

Фактор	Приклад впливу
Міжнародні угоди	Паризька угода – зобов'язання зі скорочення викидів CO ₂
Попит на «зелені» технології	Зростання інвестицій у відновлювану енергетику
Екологічні стандарти	Вимоги ЄС до експорту продукції (Carbon Border Adjustment Mechanism)

Середовище міжнародної економічної діяльності є багатокомпонентним і включає економічні, політичні, соціальні, технологічні та екологічні чинники. Його динаміка визначає напрями розвитку світового господарства та формує можливості для інтеграції національних економік у глобальну систему. Для успішної зовнішньоекономічної політики країна має враховувати всі складові середовища, адаптуючи свої стратегії до нових викликів.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під середовищем міжнародної економічної діяльності?
2. Які основні елементи входять до економічного середовища МЕД?
3. Яку роль відіграє міжнародний поділ праці у формуванні економічного середовища?
4. Чому політико-правове середовище є ключовим фактором у розвитку міжнародної економіки?
5. Які міжнародні організації найбільше впливають на регулювання МЕД?
6. Як соціокультурні чинники (мовні бар'єри, традиції бізнесу, трудова етика) впливають на успішність міжнародної співпраці?
7. Чому технологічний розвиток (цифровізація, інновації) став вирішальним фактором у конкурентоспроможності країн?
8. Які екологічні фактори нині найбільше впливають на міжнародну торгівлю та інвестиції?
9. У чому полягає значення Паризької кліматичної угоди для світової економіки?
10. Як країни можуть адаптувати свою зовнішньоекономічну політику до змін у глобальному середовищі?

ТЕМА 3 ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

План лекції

1. Класичні теорії міжнародної торгівлі
2. Неокласичні та сучасні теорії міжнародної торгівлі
3. Сучасні тенденції та нові підходи до пояснення міжнародної торгівлі

Рекомендовані джерела

1. Козак Ю. Г., Спорек Т., Молендовський Е., Логвінова Н. С. Міжнародна торгівля : підручник. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 472 с.
2. Ушакова Н. Г., Помінова І. І. Теорія та практика зовнішньої торгівлі : конспект лекцій. Харків : ХДУХТ, 2020. 112 с.

3.1. Класичні теорії міжнародної торгівлі

Розвиток міжнародної торгівлі від найдавніших часів супроводжувався пошуками пояснень її вигід та механізмів. У XVII–XIX століттях було сформовано класичні концепції, які заклали основу сучасної теорії

міжнародної економіки (табл 3.1.). Вони показали, що країни отримують переваги від спеціалізації та обміну товарами, і визначили фундаментальні принципи глобальної взаємодії.

Таблиця 3.1.

Класичні теорії міжнародної торгівлі

Теорія	Автор / період	Суть концепції	Приклади застосування
Меркантилізм	XVI–XVIII ст., Т. Ман, А. Монкретьєн	Багатство держави вимірюється запасами золота і срібла, мета – позитивне сальдо торгівлі через обмеження імпорту та стимулювання експорту	Англія та Франція у період колоніальної експансії
Абсолютні переваги	А. Сміт, 1776 р.	Країна має вигоду, якщо спеціалізується на товарах, виробництво яких у неї ефективніше, ніж у партнерів	Англія (тканини) – Португалія (вино)
Порівняльні переваги	Д. Рікардо, 1817 р.	Торгівля вигідна навіть тоді, коли країна має перевагу в усьому: кожна спеціалізується там, де витрати нижчі відносно	Англія (тканини) – Португалія (вино)
Модель Хекшера–Оліна	Е. Хекшер, Б. Олін, поч. XX ст.	Країни експортують товари, виробництво яких інтенсивно використовує надлишкові фактори (працю, капітал, землю), і імпортують товари з дефіцитними ресурсами	США (техніка) – Індія (текстиль) – Бразилія (с/г продукція)

Першою узагальненою концепцією, яка пояснювала роль міжнародної торгівлі, став меркантилізм. Він виник у XVI–XVII століттях у добу формування колоніальних імперій. Меркантилісти вважали, що головним джерелом багатства є нагромадження дорогоцінних металів, тому завданням держави було забезпечення позитивного торговельного балансу. Для цього вводилися високі мита на імпорт, стимулювався експорт і колоніальна експансія. Такий підхід дозволяв швидко збагачувати країну, але обмежував розвиток виробництва, оскільки головна увага приділялася накопиченню грошей, а не створенню нової вартості.

Адам Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) заклав підвалини сучасної економічної теорії, розробивши концепцію абсолютних переваг. Він довів, що багатство нації створюється працею, а міжнародна торгівля є взаємовигідною, якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони виробляють з меншими витратами. Це сприяє зростанню загального обсягу виробництва та підвищенню добробуту суспільства.

Давид Рікардо розвинув цю ідею у теорії порівняльних переваг (1817). Він показав, що навіть якщо одна країна більш продуктивна у виробництві всіх

товарів, їй все одно вигідно спеціалізуватися на тих, де відносні витрати нижчі. Інша країна у свою чергу вироблятиме товари, у яких вона має відносні переваги. Це забезпечує вигоди від торгівлі обом сторонам. Теорія Рікардо стала фундаментом для подальшого розвитку класичної політичної економії та міжнародної економічної науки.

На початку XX століття Елі Хекшер і Бертил Олін запропонували нове пояснення закономірностей торгівлі. Вони довели, що структура міжнародного обміну визначається відмінностями у забезпеченості країни факторами виробництва. Держава, яка має надлишок робочої сили, експортує трудомісткі товари, тоді як країна з великим обсягом капіталу – капіталомістку продукцію. Так, США орієнтуються на експорт високотехнологічних товарів, а Індія – текстилю та виробів легкої промисловості.

Таким чином, класичні теорії міжнародної торгівлі створили наукове підґрунтя для розуміння вигід міжнародної спеціалізації та визначили правила, за якими країни включаються у світовий поділ праці. Від меркантилістських ідей нагромадження золота економічна думка пройшла до усвідомлення значення продуктивності праці, порівняльних витрат і факторної забезпеченості як ключових основ світового обміну.

3.2. Неокласичні та сучасні теорії міжнародної торгівлі

Класичні теорії міжнародної торгівлі заклали основу для розуміння вигід спеціалізації та обміну, проте у XX столітті світова економіка почала розвиватися в умовах індустріалізації, науково-технічного прогресу та зростання ролі міжнародних корпорацій. Це призвело до появи нових підходів, які враховували більшу складність глобальних економічних процесів. На зміну традиційним поясненням, які зосереджувалися переважно на співвідношенні витрат виробництва та факторів забезпеченості, прийшли неокласичні й сучасні концепції, що акцентували увагу на інноваціях, науково-дослідних розробках, масштабах виробництва, попиті споживачів та політико-інституційних чинниках.

Неокласичні теорії розширили бачення міжнародної торгівлі, включивши у модель не лише ресурси, а й механізми їх використання та структуру виробництва. Згодом з'явилися сучасні концепції, які пояснювали процеси глобалізації та регіональної інтеграції, формування транснаціональних ланцюгів вартості та розвиток високотехнологічних галузей. Вони враховують, що міжнародна торгівля сьогодні є не лише обміном товарами, а й рухом технологій, знань, інвестицій та людського капіталу. Тому сучасні моделі розглядають торгівлю як складний багаторівневий процес, у якому взаємодіють економічні, соціальні та політичні чинники.

Неокласичні та сучасні теорії міжнародної торгівлі

Теорія	Автор / період	Основна ідея	Приклади застосування
Теорія співвідношення факторів виробництва	Хекшер–Олін, XX ст.	Країни експортують товари, що інтенсивно використовують надлишкові фактори виробництва	США – капіталомісткі товари, Індія – трудомісткі
Парадокс Леонтьєва	В. Леонтьєв, 1953 р.	США, маючи надлишок капіталу, експортували трудомісткі товари – суперечність моделі Хекшера–Оліна	Переосмислення факторної теорії
Теорія життєвого циклу продукту	Р. Вернон, 1960-ті	Нові товари створюються в розвинених країнах, а згодом їх виробництво переміщується у країни з нижчими витратами	Виробництво електроніки, смартфонів
Нова теорія торгівлі	П. Кругман, 1970–1980-ті	Роль економії на масштабі та монополістичної конкуренції у міжнародній торгівлі	ЄС, США – взаємна торгівля схожими товарами (автомобілі, техніка)
Теорія конкурентних переваг націй	М. Портер, 1990	Конкурентоспроможність країни визначається «ромбом Портера» (фактори виробництва, попит, фірми, державна політика)	Успіх Японії у виробництві авто, Південної Кореї – у смартфонах
Теорії глобальних ланцюгів доданої вартості	Поч. XXI ст.	Виробництво товарів поділене на стадії, розташовані в різних країнах, що формує новий формат міжнародної спеціалізації	Apple: розробка у США, складання в Китаї

Першим значним кроком у розвитку неокласичних підходів стала теорія співвідношення факторів виробництва, сформована Хекшером та Олінім. Вона доводила, що структура торгівлі залежить від відмінностей у забезпеченості країни капіталом, працею чи землею. Проте в 1950-х роках Василь Леонтьєв, аналізуючи зовнішню торгівлю США, виявив, що капіталомістка економіка експортувала трудомісткі товари, що увійшло в історію як «парадокс Леонтьєва». Це показало, що факторна забезпеченість не є єдиним поясненням торговельних потоків.

У 1960-х роках американський економіст Реймонд Вернон висунув теорію життєвого циклу продукту. Він довів, що інноваційні товари на початковому етапі створюються в розвинених країнах, однак у міру стандартизації виробництва їх випуск переміщується у країни з нижчими витратами. Це пояснює, чому США та Європа концентруються на розробці технологій, а країни Азії стають центрами масового виробництва.

Справжнім проривом стала «нова теорія торгівлі», розроблена Полом Кругманом у 1970–1980-х роках. Вона враховувала ефект масштабу та

монополістичну конкуренцію. Країни можуть отримувати вигоду навіть від торгівлі схожими товарами, оскільки різноманіття продукції і спеціалізація фірм знижують витрати та задовольняють попит споживачів. Це пояснює взаємну торгівлю між ЄС і США, які одночасно експортують і імпортують автомобілі чи техніку.

У 1990-х роках Майкл Портер запропонував теорію конкурентних переваг націй. Він довів, що успіх країни залежить не лише від природних ресурсів чи капіталу, а від взаємодії чотирьох факторів: наявності факторів виробництва, попиту, стратегії та конкурентоспроможності фірм, а також ролі державної політики. Ця модель, відома як «ромб Портера», показує, чому Японія досягла світового лідерства у автомобілебудуванні, а Південна Корея – у виробництві електроніки.

На початку XXI століття акцент змістився на концепцію глобальних ланцюгів доданої вартості. Виробництво сучасних товарів поділене на етапи, розташовані в різних країнах. Це дозволяє компаніям використовувати переваги кожної держави: дешеву робочу силу, інновації, доступ до ресурсів чи фінансових ринків. Найяскравішим прикладом є корпорація Apple, яка розробляє продукцію у США, але збирає її в Китаї, використовуючи глобальну спеціалізацію.

Таким чином, сучасні теорії міжнародної торгівлі враховують складність глобалізованої економіки. Вони пояснюють, що торгівля залежить не лише від факторної забезпеченості, а й від інновацій, масштабів виробництва, державної політики та інтеграції у глобальні ланцюги вартості. Це відкриває нові перспективи для аналізу та формування стратегій розвитку національних економік у світовій системі.

3.3. Сучасні тенденції та нові підходи до пояснення міжнародної торгівлі

У XXI столітті міжнародна торгівля набула нових рис, які значно відрізняють її від класичних і неокласичних моделей. Якщо раніше головним чинником обміну виступали різні витрати виробництва чи забезпеченість факторами, то сьогодні рушіями глобальних торговельних потоків стають інновації, розвиток технологій, інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості та зростання ролі транснаціональних корпорацій. Глобалізація, цифровізація та перехід до «зеленої економіки» формують нову якість світової торгівлі, де поряд із товарами все більшу вагу мають послуги, знання, інтелектуальна власність і людський капітал. Це зумовлює появу нових теорій і підходів, які краще пояснюють сучасні процеси та визначають стратегічні напрями розвитку національних економік у світовій системі.

Сучасні підходи до пояснення міжнародної торгівлі

Теорія / концепція	Автор / період	Основна ідея	Приклади застосування
Конкурентні переваги націй	М. Портер, 1990	Економічний успіх залежить від «ромба Портера» (фактори, попит, стратегія фірм, роль держави)	Лідерство Японії в автоіндустрії, Південної Кореї – у смартфонах
Інноваційно-технологічні концепції	XXI ст.	Ключ до торгівлі – НДДКР, цифровізація, високотехнологічні виробництва	США – ІТ, Німеччина – інженерія, Ізраїль – стартапи
Глобальні ланцюги доданої вартості	XXI ст.	Виробництво товару поділене на етапи між різними країнами	Apple: розробка у США, складання в Китаї
Інституційні підходи	Нова інституціональна економіка	Роль міжнародних і національних інститутів у забезпеченні стабільності та прозорості ринків	COT, ЄС, Угода про асоціацію Україна–ЄС
Концепція «зеленої економіки»	ООН, ЄС, 2010-ті	Сталість і екологічність стають критеріями конкурентоспроможності	Вуглецевий податок ЄС (СВАМ), розвиток відновлюваної енергетики

Одним із найвпливовіших підходів сучасності стала теорія конкурентних переваг націй Майкла Портера. Вона доводить, що конкурентоспроможність країни визначається не стільки природними ресурсами, скільки взаємодією чотирьох елементів: наявності факторів виробництва, внутрішнього попиту, стратегії і конкурентоспроможності фірм та ролі держави. Ця модель пояснює успіх окремих галузей у країнах, наприклад, автомобілебудування в Японії чи електроніки у Південній Кореї.

Другим напрямом стали інноваційно-технологічні концепції. У добу цифровізації міжнародна торгівля визначається не лише фізичними товарами, а й рухом знань, інтелектуальної власності, програмного забезпечення. Розвинені країни отримують переваги через масштабні інвестиції у наукові дослідження та розробки, а також через здатність створювати високотехнологічні продукти. Так, США лідирують у сфері інформаційних технологій, Німеччина – у машинобудуванні та інженерії, Ізраїль – у стартапах.

Особливу вагу у сучасній світовій економіці мають глобальні ланцюги доданої вартості. Виробництво складних товарів поділене на етапи, що розташовані у різних країнах. Це дозволяє корпораціям оптимізувати витрати і використовувати переваги різних економік. Класичний приклад – корпорація Apple, яка проводить дослідження та розробку у США,

комплектуючі отримує з Японії та Південної Кореї, а фінальне складання відбувається у Китаї.

Зростає і роль інституційних підходів. Вони пояснюють, що ефективність міжнародної торгівлі залежить від стабільності та прозорості правил, які формуються як на національному рівні, так і в рамках міжнародних організацій. Так, Світова організація торгівлі (СОТ) забезпечує єдині стандарти торгівлі, а Європейський Союз формує спільний ринок для своїх членів. Для України важливим прикладом стала Угода про асоціацію з ЄС, яка відкрила доступ до європейського ринку.

Важливим трендом сучасності є концепція «зеленої економіки». У світовій торгівлі дедалі більше значення має екологічність виробництва та низький вуглецевий слід. Європейський Союз запроваджує вуглецевий прикордонний податок (СВАМ), який стимулює країни-експортери модернізувати свої виробництва. Це свідчить про те, що у XXI столітті критеріями конкурентоспроможності стають не лише економічні, а й екологічні параметри.

Таким чином, сучасні підходи до пояснення міжнародної торгівлі виходять далеко за межі класичних моделей. Вони враховують інноваційність, глобальні ланцюги виробництва, інституційні умови та екологічні стандарти. Це означає, що міжнародна торгівля стає багатогранним процесом, який відображає не лише економічні інтереси, а й стратегічні виклики глобалізованого світу.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність меркантилізму як першої систематизованої доктрини міжнародної торгівлі?
2. Які відмінності між теоріями абсолютних та порівняльних переваг?
3. Як теорія Д. Рікардо пояснює вигоди торгівлі навіть у випадку, коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві всіх товарів?
4. У чому суть моделі Хекшера–Оліна і як вона пояснює структуру експорту та імпорту?
5. Що таке «парадокс Леонтьєва» і чому він поставив під сумнів універсальність моделі Хекшера–Оліна?
6. Як теорія життєвого циклу продукту Р. Вернона пояснює переміщення виробництва з розвинених країн у ті, що розвиваються?
7. Яку роль у міжнародній торгівлі відіграють ефекти масштабу і монополістична конкуренція за П. Кругманом?
8. У чому полягає відмінність між класичними та сучасними теоріями міжнародної торгівлі?
9. Які основні положення теорії конкурентних переваг націй М. Портера і як вони відображають сучасні умови світової економіки?

10. Як формуються глобальні ланцюги доданої вартості та яку роль вони відіграють у сучасній міжнародній торгівлі?
11. Чому інноваційні та технологічні фактори стали ключовими у формуванні конкурентоспроможності країн?
12. Як інституційні чинники (міжнародні організації, державна політика) впливають на міжнародну торгівлю?
13. У чому полягає значення концепції «зеленої економіки» для міжнародної торгівлі у XXI столітті?

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

План лекції

1. Поняття та особливості формування світового ринку товарів і послуг
2. Структура світового ринку товарів
3. Структура світового ринку послуг
4. Тенденції та виклики розвитку світового ринку товарів і послуг

Рекомендовані джерела

1. World Trade Organization (WTO). World Trade Statistical Review 2024. – <https://www.wto.org/>
2. UNCTAD. Handbook of Statistics 2023 та щорічні статистичні огляди. – <https://unctad.org/statistics>
3. World Bank. World Development Indicators (торгівля, послуги, high-tech експорт). – <https://data.worldbank.org>
4. OECD. International Trade and Balance of Payments Statistics. – <https://www.oecd.org/trade/>
5. IMF. World Economic Outlook 2024 (розділи про глобальну торгівлю). – <https://www.imf.org>
6. Our World in Data. Глобальні бази даних про торгівлю товарами та послугами. – <https://ourworldindata.org/trade-and-globalization>

4.1. Поняття та особливості формування світового ринку товарів і послуг

Світовий ринок товарів і послуг — це сукупність економічних відносин між країнами та іншими суб'єктами, що виникають у процесі міжнародного обміну товарами та послугами. Він відображає глобальну інтеграцію

національних економік і визначає їх місце у світовому поділі праці. На відміну від внутрішнього ринку, світовий ринок функціонує у складнішому інституційному середовищі, де взаємодіють національні уряди, міжнародні організації та транснаціональні корпорації.

Таблиця 4.1.

Порівняння внутрішнього та світового ринку

Ознака	Внутрішній ринок	Світовий ринок
Суб'єкти	Підприємства, споживачі, держава	Національні економіки, ТНК, міжнародні організації
Валюта розрахунків	Національна валюта	Вільноконвертовані валюти (USD, EUR, JPY тощо)
Регулювання	Національне законодавство	Поєднання національного, міжнародного і наднаціонального регулювання
Конкуренція	Усередині країни	Глобальна, міжнаціональна
Товарна структура	Орієнтована на внутрішні потреби	Враховує міжнародний поділ праці та експортно-імпортні зв'язки

Світовий ринок товарів і послуг формується під впливом процесів глобалізації, інтернаціоналізації виробництва та міжнародного поділу праці. Його економічний зміст полягає в об'єднанні національних ринків у єдину систему, де взаємопов'язані товарні, валютні, фінансові та інформаційні потоки.

Головними суб'єктами цього ринку є національні економіки, транснаціональні корпорації, міжнародні фінансові інститути (МВФ, Світовий банк), а також регіональні інтеграційні об'єднання (ЄС, НАФТА, АСЕАН). Вони визначають масштаби виробництва, напрями потоків товарів і послуг та характер конкуренції.

Особливістю функціонування світового ринку є використання вільноконвертованих валют для міжнародних розрахунків, а також уніфікованих правил, що забезпечуються міжнародними організаціями, передусім Світовою організацією торгівлі (СОТ). Водночас важливою характеристикою є поєднання конкуренції та співпраці, адже країни одночасно виступають як торговельні партнери і як конкуренти.

Структура світового ринку формується з урахуванням міжнародного поділу праці: одні країни спеціалізуються на виробництві сировини, інші — на випуску промислової продукції чи послуг. Таким чином, він виконує роль механізму збалансування інтересів різних національних економік і водночас є ареною глобальної конкуренції.

4.2. Структура світового ринку товарів

Світовий ринок товарів має складну структуру, яка формується під впливом міжнародного поділу праці, рівня розвитку країн та глобальних економічних процесів. Для його аналізу виділяють три ключові аспекти:

- товарну структуру,
- географічну структуру
- провідних учасників міжнародної торгівлі.

Основні товарні групи у світовій торгівлі

У сучасній світовій торгівлі провідне місце належить промисловій продукції, яка становить приблизно три чверті світового експорту. Значною є роль проміжних товарів, що використовуються у глобальних виробничих ланцюгах. Водночас сировина та аграрні товари займають близько п'ятої частини ринку. Окрему увагу привертає високотехнологічна продукція, яка визначає конкурентоспроможність країн у світовій економіці.

Рисунок 4.1. Структура міжнародної торгівлі за товарними групами
Джерело: розрахунки ЮНКТАД за 2023 рік на основі даних COMTRADE та UNCTADStat.

Географічна структура експорту й імпорту

Аналіз товарної структури світової торгівлі дозволяє зрозуміти, які саме категорії продукції формують основу міжнародного обміну. Проте не менш важливим є дослідження географічної структури експорту та імпорту, адже саме вона показує, які регіони й країни відіграють провідну роль у забезпеченні світового товарообігу та визначають напрями глобальних економічних потоків.

Представлена на рис. 4.2. діаграма демонструє зміни у світовій динаміці експорту та імпорту товарів за період 2010–2022 років із розподілом за групами країн. Видно, що обсяги торгівлі поступово зростали, досягнувши у 2022 році найбільших показників, а структура розподілу між розвиненими країнами, державами, що розвиваються, країнами БРІКС та найменш

розвиненими країнами зазнала певних змін. Це свідчить про зростання ролі нових економік, хоча розвинені країни залишаються головними учасниками світової торгівлі.

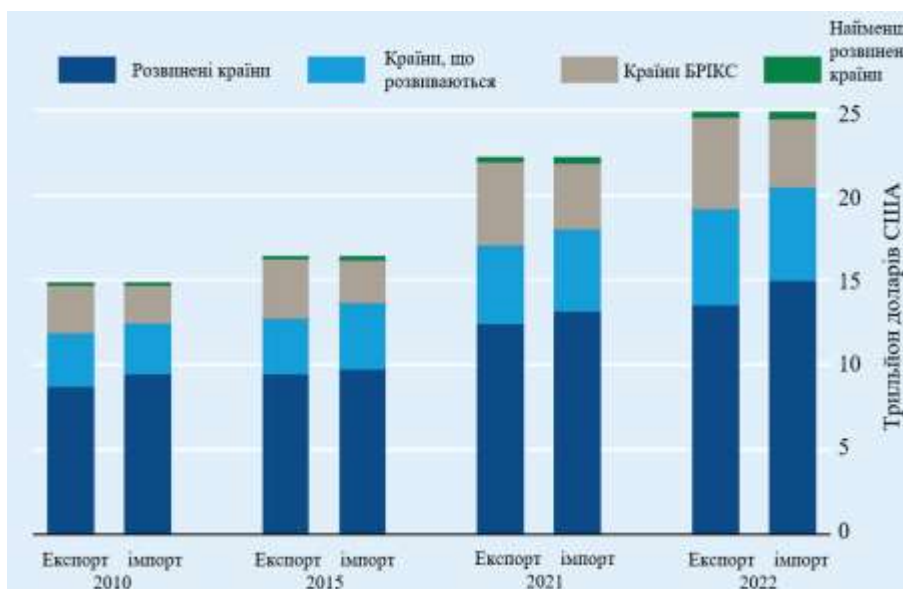

Рисунок 4.2. Динаміка експорту та імпорту товарів у світі за групами країн (2010–2022 рр.), трлн дол. США

Джерело: розрахунки ЮНКТАД за 2023 рік на основі даних COMTRADE та UNCTADStat.

Динаміка експорту та імпорту за групами країн демонструє загальне зростання обсягів світової торгівлі, а також поступове підвищення частки країн, що розвиваються, та держав БРІКС. Однак для більш повного уявлення про сучасні тенденції необхідно розглянути, як саме розподіляються обсяги світового експорту між окремими регіонами, адже саме регіональна структура відображає особливості глобальної спеціалізації та визначає конкурентні позиції учасників на міжнародному ринку.

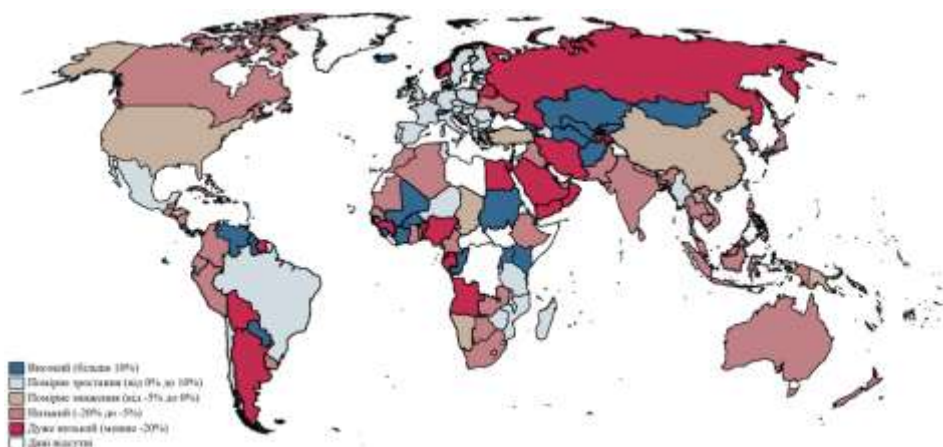

Рисунок 4.3. Тенденції експорту в першій половині 2023 року

Джерело: розрахунки ЮНКТАД на основі даних UNCTADStat, UN Comtrade та національних статистичних служб.

Регіональний розподіл світового експорту показує, що найбільші обсяги припадають на Азію та Європу. Китай займає провідну позицію як головний експортер, за ним йдуть США та Німеччина. Латинська Америка й Африка роблять менший внесок, проте зберігають важливе значення у постачанні сировини та аграрної продукції.

Провідні країни та регіони у міжнародній торгівлі

Аналіз світових лідерів свідчить, що Китай утримує першість, забезпечуючи понад 14 % світового експорту товарів. США та Німеччина разом формують ще понад 15 %. До п'ятірки лідерів також входять Японія та Південна Корея. Європейський Союз у сукупності виступає як найпотужніший регіональний блок.

Рисунок 4.4. Топ-експортери

Джерело: розрахунки ЮНКТАД за 2023 рік на основі даних COMTRADE та UNCTADStat.

Структура світового ринку товарів демонструє зростаючу роль промислової та високотехнологічної продукції, а також домінування Азії у світовій торгівлі. Країни-лідери визначають тенденції розвитку та формують основні напрямки глобального обміну.

4.3. Структура світового ринку послуг

Світовий ринок послуг є одним із найдинамічніших сегментів міжнародної економіки. Його розвиток пов'язаний зі зростанням ролі інновацій, цифровізації та міжнародної мобільності. Якщо ще на початку XX століття домінував обмін товарами, то в останні десятиліття саме послуги стали ключовим драйвером світової торгівлі. У 2024 році їх частка у глобальному експорті досягла понад 27 %, що є історичним максимумом (дані СОТ).

Таблиця 4.2.

Основні категорії світового ринку послуг

Категорія послуг	Характеристика та приклади	Частка у світовій торгівлі послугами (2023)
Транспортні послуги	Морські, авіаційні, залізничні та автомобільні перевезення	≈ 18 %
Туризм та подорожі	Готельні, рекреаційні, культурні й освітні послуги	≈ 12 %
Фінансові послуги	Банківські, страхові, інвестиційні	≈ 9 %
Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ)	Програмування, хмарні сервіси, телекомунікації	≈ 22 %
Роялті та ліцензії	Плата за використання інтелектуальної власності	≈ 6 %
Освітні та консалтингові	Освітні програми, бізнес-консалтинг, інжиніринг	≈ 7 %
Інші ділові послуги	Логістика, науково-дослідні роботи, професійні послуги	≈ 26 %

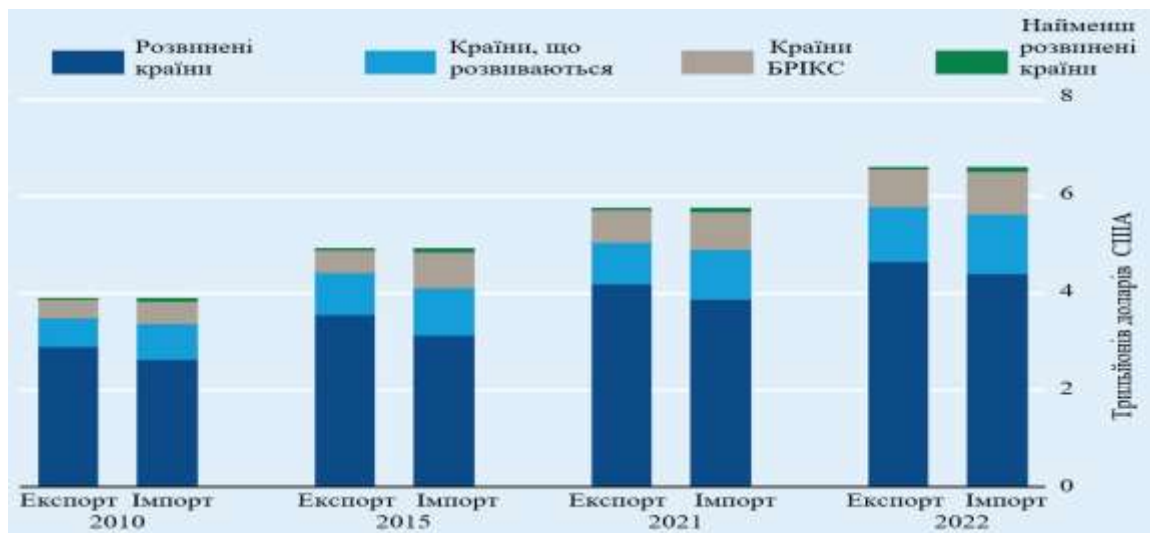

Рисунок 4.5. Динаміка експорту та імпорту товарів у світі за групами країн (2010–2022 рр.), трлн дол. США

Джерело: розрахунки ЮНКТАД за 2023 рік на основі даних COMTRADE та UNCTADStat.

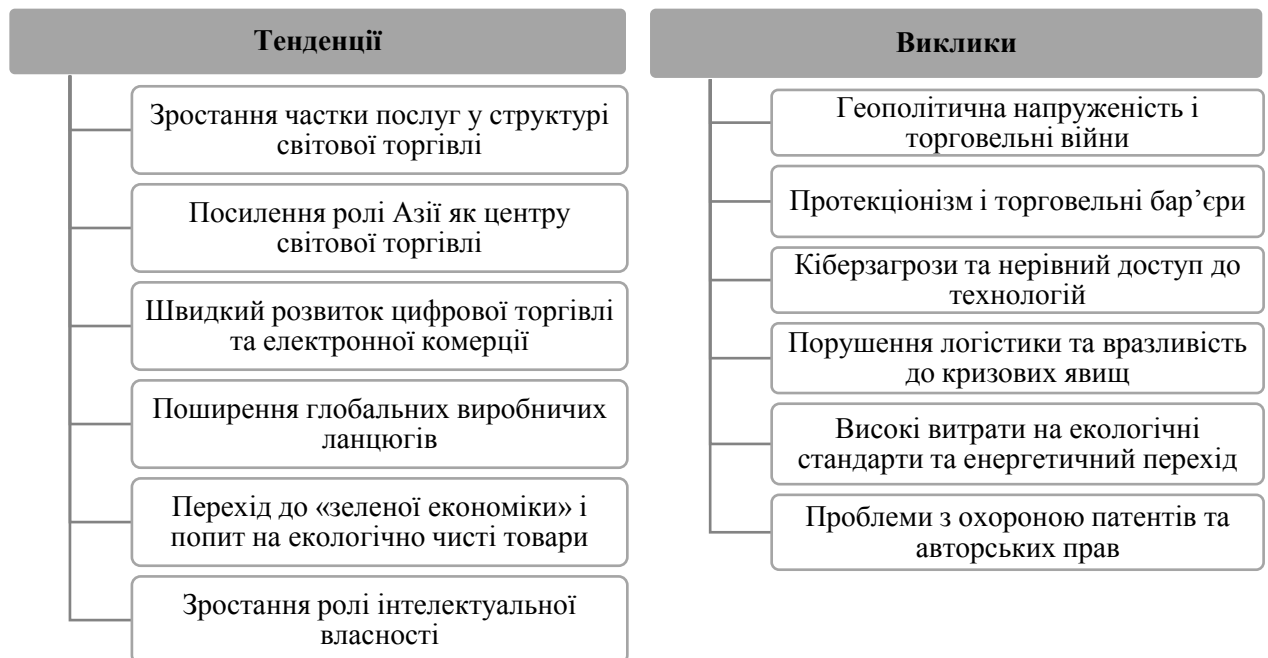
Світовий ринок послуг характеризується значною різноманітністю та швидкими темпами зростання. Найбільш традиційними залишаються транспортні та туристичні послуги, які історично пов'язані з розвитком міжнародної торгівлі товарами та людської мобільності. Проте в останні десятиліття найбільше зростання демонструють послуги, пов'язані з цифровими технологіями, зокрема інформаційно-комунікаційні та програмні рішення.

Особливу роль відіграють фінансові послуги, оскільки вони забезпечують функціонування глобальних потоків капіталу та підтримують діяльність транснаціональних корпорацій. Значна частка ринку також належить роялті та ліцензійним платежам, що свідчить про перехід світової економіки до моделі, де інтелектуальна власність стає важливим фактором розвитку.

Важливим трендом є зростання освітніх і консалтингових послуг, які відображають підвищений попит на знання та професійні компетенції в умовах глобалізованої економіки. Водночас країни з розвинутою інноваційною інфраструктурою зосереджують у себе значну частину надання таких послуг, формуючи нові конкурентні переваги.

4.4. Тенденції та виклики розвитку світового ринку товарів і послуг

Сучасний світовий ринок товарів і послуг розвивається під впливом глобалізаційних процесів, технологічних змін та зростання міжнародної взаємозалежності. Водночас він стикається з новими викликами: геополітичною нестабільністю, екологічними проблемами, регуляторними бар'єрами та кризами світової економіки. Аналіз тенденцій і викликів дозволяє зрозуміти напрями трансформації глобальної торгівлі й окреслити перспективи її подальшого розвитку.

Таблиця 4.6. Основні тенденції та виклики світового ринку товарів і послуг

Серед ключових тенденцій розвитку глобальної торгівлі слід відзначити швидке зростання частки послуг, особливо у сфері ІТ та фінансів, що перетворюють структуру світового ринку. Одночасно зростає значення

азійських країн, насамперед Китаю, Індії та країн АСЕАН, які дедалі більше визначають напрями міжнародного товарообігу.

Цифровізація стала потужним драйвером розвитку: електронна комерція, онлайн-платформи та глобальні ланцюги постачань забезпечують ефективність міжнародної взаємодії. Водночас саме ці інновації несуть ризики, зокрема кіберзагрози та технологічну нерівність між державами.

Важливим трендом є «зелений перехід»: країни та корпорації активно інвестують у відновлювану енергетику, екологічно чисте виробництво та вуглецево-нейтральні товари. Проте високі витрати на впровадження нових стандартів і повільність адаптації деяких економік створюють значні бар'єри.

Серед викликів — геополітична нестабільність та поширення протекціонізму, що підриває стабільність світової торгівлі. Торговельні війни, санкції, порушення логістики під час криз (як пандемія COVID-19 чи війна в Україні) демонструють вразливість ринку до зовнішніх шоків.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність світового ринку товарів і послуг та які його відмінності від внутрішнього ринку?
2. Які основні товарні групи формують світовий ринок і як змінювалася їхня частка упродовж останніх років?
3. Як розподіляється світовий експорт товарів між регіонами та які регіони є лідерами?
4. Які країни посідають провідні позиції у світовій торгівлі товарами та які фактори визначають їхнє лідерство?
5. Які категорії послуг займають найбільшу частку у міжнародній торгівлі?
6. У чому полягають основні тенденції розвитку світового ринку послуг у XXI столітті?
7. Які виклики постають перед сучасним світовим ринком товарів і послуг?
8. Як впливають глобалізація та цифровізація на розвиток міжнародної торгівлі?
9. Чому «зелений перехід» вважається ключовим трендом світової торгівлі?
10. Які інструменти використовуються міжнародними організаціями (СОТ, ЮНКТАД, ОЕСР) для регулювання та підтримки розвитку світового ринку?

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА

План лекції

1. Сутність і цілі міжнародної торговельної політики
2. Моделі та типи торговельної політики
3. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі
4. Міжнародні організації та інтеграційні об'єднання в сфері торговельної політики
5. Сучасні тенденції у міжнародній торговельній політиці

Рекомендовані джерела

1. Міжнародна економіка : підручник / за ред. А. Поручника. – Київ : КНЕУ, 2021. – 680 с.
2. Міжнародна економіка : підручник / О. І. Рогач, А. С. Філіпенко. – Київ : Либідь, 2020. – 512 с.
3. Мельник Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посіб. – Київ : КНЕУ, 2019. – 412 с.
4. World Trade Organization (WTO). World Trade Report 2023. – Geneva : WTO Publications, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org>
5. UNCTAD. World Trade Development Report 2023. – Geneva : United Nations, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unctad.org>
6. OECD. Trade Policy Briefs. – Paris : OECD Publishing, 2022–2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/trade>
7. Міністерство економіки України. Аналітичні матеріали з питань міжнародної торгівлі. – Київ, 2023–2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua>

5.1. Сутність і цілі міжнародної торговельної політики

Міжнародна торговельна політика є складовою частиною економічної політики держави та відображає комплекс заходів, спрямованих на регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Її завдання полягає у створенні сприятливих умов для розвитку національної економіки, забезпеченні конкурентоспроможності виробників і формуванні вигідних позицій країни у міжнародному поділі праці.

Під торговельною політикою розуміють систему принципів, цілей та інструментів, за допомогою яких держава впливає на зовнішню торгівлю

Вона формується під впливом внутрішніх потреб економіки, зовнішньополітичних орієнтирів і міжнародних зобов'язань країни.

Головними цілями торговельної політики виступають три взаємопов'язані напрями.

1. Першим є економічне зростання, яке забезпечується за рахунок розширення зовнішніх ринків збуту, диверсифікації експорту, залучення іноземних ресурсів і технологій.
2. Другим є захист національного виробника, що досягається шляхом регулювання імпорту, запровадження тарифних і нетарифних обмежень, використання субсидій та інших форм державної підтримки.
3. Третім завданням є інтеграція у світову економіку, яка дозволяє брати участь у формуванні міжнародних виробничих ланцюгів, укладати двосторонні та багатосторонні торговельні угоди, розширювати доступ до сучасних технологій і знань.

Інструменти реалізації торговельної політики можна умовно поділити на тарифні та нетарифні.

1. Тарифні заходи (мита, акцизи) безпосередньо впливають на ціни товарів і тим самим регулюють умови імпорту.
2. Нетарифні заходи (квоти, ліцензування, технічні стандарти, санітарні норми) використовуються для більш гнучкого управління потоками товарів та послуг.

Поряд із цим поширеною практикою є застосування експортних субсидій та механізмів стимулювання національних виробників.

Отже, сутність міжнародної торговельної політики полягає у поєднанні економічних і політичних цілей із конкретними інструментами впливу на зовнішню торгівлю. Вона є важливим чинником економічної безпеки країни, засобом підтримки її конкурентоспроможності та ефективної участі у світовій економіці.

5.2. Моделі і типи торговельної політики

У науковій літературі поняття модель і тип торговельної політики часто використовуються разом, однак вони не є тотожними. Модель задає загальну концепцію та ідеологію регулювання зовнішньої торгівлі, визначає стратегічний напрям розвитку торговельних відносин країни зі світом. Тип, своєю чергою, відображає конкретний практичний варіант реалізації цієї концепції в певних економічних, політичних чи соціальних умовах. Іншими словами, модель – це абстрактна схема, тоді як тип – її прикладне втілення.

Міжнародна торговельна політика формується під впливом історичних, економічних та політичних факторів. Кожна держава обирає власну модель,

виходячи з потреб національної економіки та завдань, які ставляться у зовнішньоекономічній сфері. Водночас у світовій практиці можна виокремити кілька базових підходів, що визначають сутність торговельної політики: протекціонізм, лібералізація та неопротекціонізм (рис 5.1.).

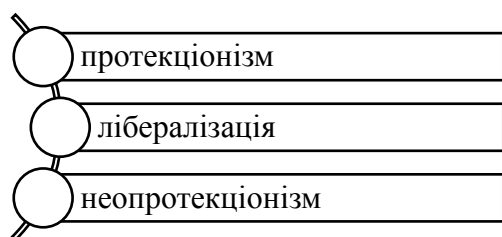

Рисунок 5.1. Моделі міжнародної політики

Протекціонізм передбачає активне використання державою заходів захисту національного ринку від конкуренції з боку іноземних товарів і послуг. Це може здійснюватися шляхом підвищення митних тарифів, введення квот чи ліцензій, застосування технічних і санітарних стандартів, які ускладнюють доступ імпоротної продукції. Метою такої політики є підтримка розвитку національних виробників, створення умов для модернізації промисловості, збереження робочих місць і контроль за стратегічними секторами економіки. Однак тривале застосування протекціонізму може призвести до зниження конкурентоспроможності внутрішніх підприємств, обмеження інновацій та зростання цін для споживачів.

Протилежним підходом є **лібералізація торгівлі**, яка передбачає максимальне скорочення бар'єрів у міжнародному товарообігу. Така модель базується на принципах вільної конкуренції та рівного доступу до світових ринків. Її результатами стають зниження цін для споживачів, підвищення якості продукції та ефективніша інтеграція країни у глобальну економіку. Ліберальна політика сприяє швидшому впровадженню технологій та зростанню експорту, однак вона також робить країну більш залежною від зовнішніх коливань і посилює ризики витіснення вітчизняних виробників з ринку.

У сучасних умовах все більшого поширення набуває **неопротекціонізм**, який поєднує риси двох попередніх моделей. Держави офіційно декларують прихильність до принципів лібералізації, але водночас активно застосовують приховані форми захисту внутрішнього ринку. До них належать технічні бар'єри, екологічні стандарти, антидемпінгові заходи, субсидії національним компаніям, а також валютні й податкові механізми. Неопротекціонізм особливо поширений серед розвинених країн, які зацікавлені у відкритості зовнішніх ринків, але прагнуть убезпечити свої високотехнологічні та стратегічні галузі.

Моделі міжнародної торговельної політики не є взаємовиключними, а радше взаємодоповнюючими. У більшості країн поєднуються елементи протекціонізму та лібералізації, що дозволяє гнучко реагувати на зміни у світовій економіці. Еволюція торговельної політики відбувається від жорсткого протекціонізму до більш відкритих і водночас захищених форм взаємодії на глобальних ринках. Це свідчить про прагнення країн досягати балансу між економічною безпекою та інтеграцією у світову систему.

Якщо моделі торговельної політики відображають загальну концептуальну основу й стратегічні напрями регулювання зовнішньоекономічної діяльності, то типи є практичними формами реалізації цих моделей у конкретних умовах. Вони демонструють, як саме держава втілює обраний підхід у життя, які інструменти застосовує та який рівень відкритості економіки допускає. Таким чином, моделі визначають «ідеологію», а типи – її конкретні прояви у сфері міжнародної торгівлі.

Таблиця 5.1.

Типи торговельної політики

Тип торговельної політики	Характеристика	Приклади застосування
Автаркія	Максимальна ізоляція від міжнародної торгівлі, орієнтація на власні ресурси, відмова від імпорту та експорту	Північна Корея, історично – Албанія (XX ст.)
Вільна торгівля	Мінімізація бар'єрів для експорту та імпорту, орієнтація на принципи ліберальної конкуренції	Велика Британія (XIX ст.), сучасні країни-члени СОТ, які активно лібералізують торгівлю
Помірний протекціонізм	Відкрита економіка загалом, але з обмеженням імпорту у стратегічні галузі через мита, квоти, стандарти	ЄС щодо аграрної продукції, США щодо автомобільної галузі
Селективний протекціонізм	Вибіркові обмеження щодо певних товарних груп чи окремих країн, часто як антидемпінговий захід	Антидемпінгові мита ЄС проти сталі з Китаю, квоти на імпорт текстилю
Субсидійна політика	Державна фінансова підтримка експортерів: субсидії, податкові пільги, дешеві кредити для стимулювання зовнішньої торгівлі	Сільське господарство в ЄС (CAP), експортна підтримка високотехнологічних галузей у Південній Кореї та Японії

Автаркія - це крайній прояв протекціоністської моделі, який передбачає максимально можливу ізоляцію країни від міжнародної торгівлі. У цьому випадку держава прагне забезпечити економічну самодостатність за рахунок власних ресурсів та відмовляється від активної участі у світових ринках. Автаркія зазвичай характерна для країн, що перебувають у стані політичної чи економічної ізоляції, або для держав, які свідомо обирають курс на

економічну замкненість. Прикладом історичної автаркії можна вважати Північну Корею.

Вільна торгівля. Цей тип відповідає ліберальній моделі торговельної політики та базується на мінімізації будь-яких бар'єрів для експорту та імпорту. Держава відмовляється від митних і нетарифних обмежень, орієнтуючись на принципи вільної конкуренції. Вільна торгівля сприяє зниженню цін, підвищенню якості товарів і розширенню асортименту, але водночас робить країну залежною від зовнішніх ринків і вразливою до коливань світової кон'юнктури.

Помірний протекціонізм. Цей тип політики застосовується тоді, коли країна загалом відкрита для міжнародної торгівлі, але водночас захищає окремі галузі або підприємства, що є стратегічними для національної безпеки та розвитку. Для цього використовуються помірні мита, квоти чи технічні вимоги. Такий підхід дозволяє поєднувати вигоди відкритого ринку із захистом ключових секторів економіки, наприклад агропромислового комплексу чи енергетики.

Селективний протекціонізм. На відміну від помірного, селективний протекціонізм є більш цілеспрямованим та вибіркоvim. Він передбачає встановлення обмежень на імпорт певних товарних груп або щодо конкретних країн-партнерів. Застосовується як інструмент політичного чи економічного тиску, а також для захисту вітчизняних виробників від несправедливої конкуренції (наприклад, демпінгового імпорту).

Субсидійна політика. Цей тип полягає у використанні державних фінансових ресурсів для підтримки національних експортерів. Субсидії, податкові пільги або кредити зі зниженими ставками дають змогу підприємствам продавати продукцію на зовнішніх ринках за нижчими цінами й конкурувати з іноземними компаніями. Субсидійна політика активно застосовується у високотехнологічних галузях та сільському господарстві, де важливо забезпечити конкурентні переваги на міжнародному рівні.

Таким чином, типи торговельної політики відрізняються ступенем відкритості економіки, обсягом державного втручання та орієнтацією на ті чи інші інструменти регулювання. Вибір конкретного типу завжди залежить від рівня розвитку національної економіки, геополітичних інтересів країни та її місця у світовій господарській системі.

5.3. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі

Ефективність міжнародної торговельної політики значною мірою визначається інструментами, за допомогою яких держава впливає на зовнішньоторговельні процеси. Вони можуть мати як відкритий характер (тарифи та акцизи), так і прихований (квоти, технічні стандарти,

антидемпінгові заходи), або ж спрямовуватися на підтримку власних виробників через субсидії й експортне стимулювання. Узагальнені характеристики цих механізмів наведено у таблиці 5.3.

Таблиця 5.3.

Інструменти регулювання міжнародної торгівлі

Інструмент	Суть	Приклади застосування	Наслідки для економіки
Мито	Обов'язковий платіж за імпортом чи експорт товарів	Ввізне мито ЄС на сталь з Китаю	Захист внутрішнього ринку, зростання цін для споживачів, додаткові надходження до бюджету
Акцизи	Податки на підакцизні товари, що підвищують їх кінцеву вартість	Акцизи на тютюн та алкоголь у країнах ЄС	Фіскальні надходження, зменшення споживання, обмеження імпорту окремих товарів
Квоти	Кількісні чи вартісні обмеження імпорту/експорту	Квоти ЄС на імпорту текстилю з Азії	Контроль обсягів імпорту, підтримка вітчизняних виробників, ризик дефіциту товарів
Ліцензування	Дозвіл держави на імпорту/експорт певних товарів	Ліцензії на експорт військової техніки	Контроль стратегічних ресурсів, обмеження доступу конкурентів
Технічні стандарти	Вимоги до якості, безпеки, екологічності товарів	Санітарні норми ЄС для харчової продукції	Захист здоров'я населення, прихований протекціонізм, підвищення витрат експортерів
Антидемпінгові заходи	Обмеження імпорту товарів, що продаються за заниженими цінами	Антидемпінгові мита США на імпорту алюмінію з Китаю	Захист виробників, зниження ризику банкрутства галузей, можливість торговельних спорів
Субсидії	Фінансова підтримка виробників або експортерів	Сільськогосподарські субсидії ЄС (CAP)	Підвищення конкурентоспроможності експорту, ризик звинувачень у викривленні конкуренції
Експортне стимулювання	Державні заходи для просування товарів на зовнішні ринки	Діяльність експортно-кредитних агентств у Японії, Кореї	Розширення ринків збуту, підтримка експортерів, зростання валютних надходжень

Мито є найстарішим і найбільш поширеним інструментом регулювання міжнародної торгівлі. Це обов'язковий платіж, який держава стягує з товарів при їх перетині митного кордону. За характером дії воно може бути ввізним (застосовується до імпортованих товарів), вивізним (накладається на товари, що експортуються), або транзитним (стягується з товарів, що перевозяться через територію країни). За способом обчислення мито поділяють на адвалорне

(визначається у відсотках від митної вартості товару), специфічне (нараховується у фіксованій сумі на одиницю товару) та комбіноване (поєднання двох попередніх видів). Його функції включають захист національного виробника, формування доходів бюджету, а також регулювання структури зовнішньої торгівлі.

Акцизи застосовуються переважно до підакцизних товарів – алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів, автомобілів, ювелірних виробів. У міжнародній торгівлі акцизи підвищують кінцеву вартість імпоротної продукції, зменшуючи її привабливість для споживачів. Додатково вони виконують фіскальну функцію, забезпечуючи стабільні надходження до бюджету. Прикладом є акцизи ЄС на тютюнові вироби, які водночас стимулюють внутрішні кампанії боротьби зі шкідливими звичками.

Нетарифні обмеження

Квоти.

Цей інструмент передбачає встановлення державою кількісних або вартісних обмежень на ввезення чи вивезення певних товарів протягом певного періоду. Квоти можуть бути глобальними (без зазначення країни-постачальника), індивідуальними (для конкретних держав), сезонними (застосовуються лише у певні періоди року). Їх використання дозволяє контролювати насичення внутрішнього ринку, захищати місцевих виробників або регулювати експорт стратегічних ресурсів.

Ліцензування.

Це дозвільна система, коли імпорт чи експорт товарів можливий лише за наявності спеціального документа – ліцензії. Ліцензування може бути автоматичним (видається без обмежень, використовується для статистичного контролю) і неавтоматичним (вимагає погодження з державними органами). Механізм ліцензування застосовується для регулювання торгівлі дефіцитними товарами, контролю за експортом військової техніки, дорогоцінних металів, культурних цінностей.

Технічні стандарти.

До цієї групи належать санітарні, фітосанітарні, екологічні та технічні вимоги до продукції. Вони обов'язкові для всіх товарів, що потрапляють на внутрішній ринок, незалежно від країни походження. Хоча технічні стандарти мають офіційною метою захист здоров'я населення й довкілля, на практиці вони часто виконують протекціоністську функцію, створюючи додаткові бар'єри для іноземних виробників. Наприклад, вимоги ЄС до вмісту пестицидів у продуктах харчування істотно обмежують доступ аграрної продукції з країн, де агротехнології відрізняються.

Антидемпінгові заходи.

Демпінг – це продаж товару на зовнішньому ринку за ціною, нижчою за собівартість або за внутрішніми цінами країни-експортера. Така практика

використовується для завоювання ринків і витіснення конкурентів. Щоб протидіяти цьому, країни застосовують антидемпінгові мита або спеціальні обмежувальні заходи. Антидемпінгові процедури передбачають проведення розслідувань, доведення факту демпінгу та заподіяної шкоди національній економіці.

Субсидії та експортне стимулювання

Субсидії - це форма державної фінансової підтримки виробників або експортерів, яка може здійснюватися у вигляді прямих виплат, податкових пільг, пільгових кредитів, компенсацій транспортних витрат. Субсидії дають змогу знизити собівартість продукції й підвищити її конкурентоспроможність на світових ринках. У сільському господарстві вони є одним із головних інструментів підтримки експорту, як у випадку Спільної аграрної політики ЄС (CAP).

Експортне стимулювання - це система заходів, спрямованих на просування національних товарів на зовнішні ринки. До них належить створення експортно-кредитних агентств, державне страхування експортних контрактів, організація торговельних місій за кордоном, інформаційна підтримка бізнесу. Завдяки таким інструментам країна підвищує шанси своїх виробників закріпитися на нових ринках і посилює їхню конкурентоспроможність у глобальному масштабі.

Кожен інструмент регулювання міжнародної торгівлі має як переваги, так і ризики. Тарифні заходи прості у застосуванні й забезпечують фіскальний ефект, але можуть призвести до торговельних воєн. Нетарифні обмеження дозволяють більш гнучко впливати на ринок, проте часто критикуються як прихований протекціонізм. Субсидії та експортне стимулювання сприяють просуванню національної продукції за кордон, але їх використання регламентується правилами СОТ, щоб уникати викривлення конкуренції.

5.4. Міжнародні організації та інтеграційні об'єднання в сфері торговельної політики

Важливу роль у формуванні та реалізації торговельної політики відіграють міжнародні організації та інтеграційні об'єднання, що забезпечують узгодження правил і створюють умови для лібералізації торгівлі. Вони формують інституційні рамки світового ринку, визначають напрями співпраці між державами та сприяють усуненню торговельних бар'єрів. Основні актуальні організації та об'єднання подано в таблиці 5.4.

Світова організація торгівлі (СОТ) залишається головним інститутом глобального регулювання торгівлі. Вона об'єднує 164 країни-члени і забезпечує понад 95 % світового товарообігу. Серед ключових напрямів діяльності – моніторинг торговельної політики держав, вирішення спорів,

контроль за виконанням угод та організація переговорів. Попри критику щодо складності ухвалення рішень, СОТ залишається єдиною універсальною організацією, що регламентує багатосторонню торговельну систему.

Таблиця 5.4.

Міжнародні організації та інтеграційні об'єднання у сфері торгівлі

Організація / об'єднання	Країни-учасники	Основні функції	Значення у світовій торгівлі
СОТ (Світова організація торгівлі)	164 країни	Регламентація міжнародної торгівлі, вирішення спорів, лібералізація ринків	Установлює універсальні правила, охоплює понад 95 % світової торгівлі
ЄС (Європейський Союз)	27 країн Європи	Єдиний внутрішній ринок, митний союз, спільна зовнішньоторговельна політика	Найбільший світовий торговельний блок, активний учасник глобальних угод
USMCA (США–Мексика–Канада)	3 країни	Вільна торгівля товарами і послугами, цифрова економіка, захист ІВ, трудові стандарти	Один із найбільших ринків світу, модернізована версія НАФТА
МЕРКОСУР (Південний спільний ринок)	Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай (+ Венесуела – призупинено)	Митний союз, усунення бар'єрів у торгівлі, координація економічної політики	Важливий інтеграційний центр Латинської Америки, веде переговори з ЄС та іншими блоками
АСЕАН / AFTA (Асоціація держав Південно-Східної Азії)	10 країн	Зниження тарифів, інтеграція ринків, регіональні угоди	Формує основу для RCEP – найбільшої зони вільної торгівлі у світі
RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership)	15 країн (АСЕАН + Китай, Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія)	Лібералізація торгівлі, гармонізація стандартів, інвестиційна співпраця	Найбільша угода про вільну торгівлю, охоплює близько 30 % світового ВВП
ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку)	38 країн	Аналітика, координація політики, вироблення стандартів	Впливає на формування правил міжнародної економічної та торговельної політики
ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку)	195 країн-членів ООН	Дослідження, аналітика, допомога країнам, що розвиваються	Публікує World Investment Report, формує рекомендації щодо глобальної торгівлі

Європейський Союз (ЄС) – найбільш інтегроване угруповання у світі, яке функціонує як єдиний митний союз та внутрішній ринок для 27 країн. Він має спільну зовнішньоторговельну політику, виступає єдиним партнером у переговорах та є провідним світовим експортером і імпортером. ЄС активно укладає угоди про вільну торгівлю з іншими регіонами (наприклад, з Канадою – СЕТА, з Японією – ЕРА).

USMCA (United States–Mexico–Canada Agreement) з 2020 року замінила НАФТА. Вона модернізувала правила торгівлі між трьома країнами Північної Америки, врахувавши нові сфери, зокрема цифрову економіку, захист інтелектуальної власності та трудові стандарти. Це угруповання охоплює один із найбільших ринків світу.

МЕРКОСУР. Південноамериканський спільний ринок об'єднує Аргентину, Бразилію, Парагвай та Уругвай як повноправних членів (членство Венесуели заморожене). МЕРКОСУР функціонує як митний союз, що забезпечує вільний рух товарів у межах блоку та веде переговори про зони вільної торгівлі з іншими країнами, включаючи ЄС.

АСЕАН (ASEAN Free Trade Area – AFTA) Асоціація держав Південно-Східної Азії (10 країн) реалізує зону вільної торгівлі AFTA, яка поступово знижує тарифи та усуває бар'єри у взаємній торгівлі. Крім того, АСЕАН виступає ядром ширших інтеграційних форматів, наприклад RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership) – найбільшої угоди про вільну торгівлю у світі, що охоплює 15 країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

ОЕСР - Організація економічного співробітництва та розвитку (38 країн) є майданчиком для координації економічної та торговельної політики. Вона не встановлює жорстких правил, але формує рекомендації та стандарти, які активно враховуються у міжнародних переговорах.

ЮНКТАД - Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) є головним аналітичним і дорадчим органом у сфері глобальної торгівлі, інвестицій та розвитку. Щорічно вона публікує World Investment Report та інші звіти, що відстежують стан світової економіки та тенденції у сфері міжнародних фінансів.

5.6. Сучасні тенденції у міжнародній торговельній політиці

Сучасна міжнародна торгівля формується під впливом глибинних трансформацій світової економіки та геополітики. Торговельна політика держав змінюється в умовах глобалізації, технологічних інновацій і викликів сталого розвитку. Ці фактори призводять до переосмислення як традиційних, так і новітніх інструментів регулювання міжнародної торгівлі.

Сучасні тенденції у міжнародній торговельній політиці

Тенденція	Характеристика	Приклади
Глобалізація і лібералізація торгівлі	Поглиблення участі країн у світовій торгівлі, формування глобальних ланцюгів доданої вартості, зростання ролі регіональних угруповань	RCEP (2020), активізація угод ЄС про вільну торгівлю (СЕТА, ЕРА)
Посилення протекціонізму	Зростання використання тарифних і нетарифних бар'єрів, поява нових форм «економічного націоналізму»	Торговельна війна США–Китай; імпортозаміщення в Індії та Туреччині
Цифровізація	Активний розвиток електронної комерції, цифрових послуг і платформ, поява нових правил транскордонної торгівлі	Угода СОТ про електронну комерцію (переговори з 2019 р.), зростання глобального ринку e-commerce до \$6 трлн (2023)
Зелена економіка	Введення екологічних стандартів і вуглецевих мит, розвиток ринку відновлюваної енергетики та «зелених» технологій	Вуглецевий механізм коригування імпорту (СВАМ) у ЄС; угоди про «зелену» сталь та водень
Геополітичні фактори	Використання санкцій, обмежень експорту стратегічних товарів, торговельна фрагментація світу	Санкції проти РФ; контроль США за експортом напівпровідників до Китаю; зростання ролі «дружніх» торговельних блоків

Упродовж останніх десятиліть відбувалося поступове зростання інтегрованості національних економік. Зниження тарифів, створення зон вільної торгівлі, а також розширення участі у багатосторонніх угодах сприяли формуванню єдиного глобального ринку. Однак глобалізація сьогодні має нові риси: зростає значення глобальних ланцюгів доданої вартості, у яких виробництво та торгівля товарами розподілені між десятками країн. Водночас спостерігається регіоналізація торгівлі – формування потужних регіональних блоків, таких як RCEP чи USMCA, що частково витісняють універсальні механізми СОТ.

Попри загальні тенденції до лібералізації, XXI століття характеризується хвилями зростання протекціонізму. Після світової фінансової кризи 2008 року, а особливо в період пандемії COVID-19 та пов'язаних з нею перебоїв у постачаннях, багато країн стали активніше захищати внутрішні ринки. Це проявляється у використанні нетарифних бар'єрів, «економічного націоналізму» та політики імпортозаміщення. США, наприклад, застосували масштабні митні заходи у відносинах з Китаєм, що фактично переросло у торговельну війну. Протекціонізм набуває нових форм: це не лише мита, а й технічні стандарти, обмеження для інвестицій, політика «економічної безпеки».

Останні роки ознаменовані новими детермінантами торговельної політики.

- Цифровізація створює умови для активного розвитку електронної комерції, цифрових платформ і послуг, що вимагає оновлення правил торгівлі (захист даних, регулювання транскордонних цифрових потоків, електронні платежі).
- Зелена економіка формує нові стандарти у торгівлі: вводяться «вуглецеві мита» (наприклад, механізм СВAM у ЄС), зростають вимоги до екологічності продукції, активно розвивається ринок відновлюваної енергетики. Це сприяє переорієнтації торгівлі на «зелені» технології та екологічні товари.
- Геополітичні фактори істотно впливають на торговельну політику: санкції проти окремих країн, перегляд угод про вільну торгівлю, посилення контролю над стратегічними товарами (енергоносії, напівпровідники, рідкісноземельні метали). Глобальний торговельний простір дедалі більше фрагментується на сфери впливу провідних держав і блоків.

Сучасна міжнародна торговельна політика розвивається у трьох взаємопов'язаних напрямках: з одного боку, продовжується процес лібералізації й формування глобальних ринків; з іншого – посилюється протекціонізм, що пов'язаний із кризами та геополітичними конфліктами; паралельно з цим активно розвиваються нові вектори, зумовлені цифровою трансформацією та переходом до сталого розвитку.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність міжнародної торговельної політики та які її головні цілі?
2. Чим відрізняються моделі та типи торговельної політики?
3. Які основні інструменти регулювання міжнародної торгівлі використовуються державами?
4. Яку роль у регулюванні світової торгівлі відіграє Світова організація торгівлі (СОТ)?
5. Які інтеграційні угруповання світу мають найбільший вплив на міжнародну торгівлю?
6. У чому полягає значення діяльності ОЕСР та ЮНКТАД у сфері торговельної політики?
7. Які сучасні тенденції характеризують міжнародну торговельну політику у XXI столітті?
8. Як цифровізація та розвиток електронної комерції змінюють правила міжнародної торгівлі?
9. Які наслідки для країн має поява «зеленої економіки» у сфері міжнародної торгівлі?

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ

План лекції

1. Сутність і форми міжнародного руху капіталу
2. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ)
3. Портфельні інвестиції
4. Регулювання міжнародного руху капіталу та його наслідки

Рекомендовані джерела

1. UNCTAD. World Investment Report 2024. – Женева: United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>
2. IMF. Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS). – Вашингтон: International Monetary Fund. <https://data.imf.org/CPIS>
3. World Bank. World Development Indicators (розділи «Foreign Direct Investment», «Portfolio flows»). – <https://databank.worldbank.org>
4. OECD. International Direct Investment Statistics. – <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>
5. Our World in Data. Аналітичні бази даних з глобальних потоків інвестицій. <https://ourworldindata.org>
6. Аналітичні огляди Financial Times та The Economist щодо міжнародних інвестиційних потоків.

6.1. Сутність і форми міжнародного руху капіталу

Міжнародний рух капіталу є ключовим елементом сучасної світової економіки. Він відображає процес переміщення фінансових ресурсів та інвестиційних засобів з однієї країни в іншу з метою отримання прибутку або досягнення соціально-економічних ефектів. Зростаюча інтеграція національних економік, розвиток фінансових ринків і діяльність транснаціональних корпорацій зумовлюють постійне посилення ролі міжнародного капіталу у глобальних економічних процесах.

Сутність міжнародного руху капіталу полягає в тому, що він дозволяє ефективніше використовувати ресурси на глобальному рівні, сприяє розвитку виробництва, міжнародної торгівлі та інтеграції країн у світове господарство. Для країн-експортерів капіталу він забезпечує доступ до нових ринків і прибутків, а для країн-реципієнтів — додаткові ресурси для модернізації економіки, створення робочих місць і технологічного розвитку.

Причинами вивезення капіталу є прагнення отримати вищий прибуток за кордоном, зниження витрат виробництва, диверсифікація ризиків і доступ до нових ресурсів. Увезення капіталу, навпаки, пояснюється потребою в

додаткових фінансових та технологічних ресурсах, недостатнім рівнем внутрішніх заощаджень, а також бажанням інтегруватися в глобальні ланцюги вартості.

Державний капітал відіграє важливу роль у реалізації зовнішньоекономічної політики держав, спрямованої на зміцнення міжнародних позицій і підтримку розвитку інших країн. Приватний капітал формує основу глобальних інвестиційних потоків, адже саме транснаціональні корпорації та фінансові інститути є основними «носіями» міжнародних інвестицій. Підприємницький капітал створює передумови для розвитку реального сектору економіки у країнах-реципієнтах, тоді як позичковий капітал виступає джерелом фінансування бюджетних і корпоративних потреб.

Таблиця 6.1.

Основні форми міжнародного руху капіталу

Форма руху капіталу	Характеристика	Приклади
Державний капітал	Кошти, що переміщуються у вигляді міжурядових кредитів, позик, допомоги	Кредити МВФ, офіційна допомога розвитку
Приватний капітал	Інвестиції приватних компаній і банків у закордонні активи	ППІ корпорацій, банківські кредити
Підприємницький капітал	Інвестиції у виробництво, створення підприємств за кордоном	Заводи ТНК, спільні підприємства
Позичковий капітал	Капітал, що надається у вигляді кредитів або облігацій	Міжнародні облігаційні ринки, банківські позики

Таким чином, міжнародний рух капіталу є багатограним явищем, що охоплює як фінансові потоки, так і реальні інвестиції, забезпечуючи взаємозв'язок між національними економіками та формуючи глобальну інвестиційну систему.

6.2. Прямі іноземні інвестиції (ППІ)

Прямі іноземні інвестиції (ППІ) є основною формою міжнародного руху капіталу, що безпосередньо впливає на розвиток економік-реципієнтів і формування глобальних виробничих зв'язків. Їхня сутність полягає у вкладанні капіталу іноземним інвестором у підприємство за кордоном з метою встановлення довгострокового контролю й участі в управлінні. У сучасних умовах саме ППІ стали ключовим чинником глобалізації, забезпечуючи інтеграцію національних економік у світові ринки.

Мета інвестора
• Отримання контролю над підприємством і вплив на управління
Мінімальний поріг володіння
• Відповідно до стандартів МВФ і Світового банку – 10 % і більше акцій
Форма вкладень
• Створення нового підприємства, купівля діючого бізнесу, розширення
Основні носії ПІІ
• Транснаціональні корпорації (ТНК), великі інвестиційні фонди
Тривалість інвестицій
• Довгостроковий характер, орієнтація на сталі прибутки
Вплив на економіку реципієнта
• Створення робочих місць, трансфер технологій, зростання експорту
Потенційні ризики
• Монополізація ринку, відтік прибутків за кордон, економічна залежність

Таблиця 6.1. Основні характеристики прямих іноземних інвестицій

Сутність ПІІ полягає у тому, що інвестор не лише вкладає кошти, а й бере активну участь в управлінні компанією, створюючи довгострокові відносини з країною-реципієнтом. Згідно з методологією МВФ, прямими іноземними інвестиціями вважаються вкладення, що забезпечують інвестору щонайменше 10 % участі в капіталі компанії, а отже, реальний вплив на її діяльність.

Форми здійснення ПІІ включають створення нових підприємств («greenfield investments»), придбання або злиття з існуючими компаніями («mergers & acquisitions»), а також реінвестування прибутків у розширення бізнесу. Найбільшими інвесторами у світі виступають транснаціональні корпорації, які розміщують свої виробничі потужності у різних країнах для зниження витрат і доступу до нових ринків.

Позитивний вплив ПІІ на економіку країн-реципієнтів проявляється у зростанні обсягів виробництва, створенні нових робочих місць, підвищенні рівня експорту, залученні сучасних технологій і менеджерських практик. Водночас існують ризики, зокрема монополізація окремих секторів ринку іноземними компаніями, залежність від рішень глобальних корпорацій, а також відтік прибутків у країни-джерела інвестицій.

За даними UNCTAD World Investment Report 2024, у 2023 році світові обсяги ПІІ становили близько 1,3 трлн дол. США, демонструючи поступове відновлення після пандемії COVID-19, хоча рівень інвестицій залишається нерівномірним: найбільше капіталу отримують США, Китай, Сінгапур, Індія, тоді як країни Африки та менш розвинені економіки залучають незначні обсяги.

6.3. Портфельні інвестиції

Портфельні інвестиції становлять важливу частину міжнародного руху капіталу, хоча й відрізняються від прямих іноземних інвестицій своєю природою та механізмом впливу на економіку.

Таблиця 6.2.

Порівняння прямих і портфельних інвестицій

Ознака	Прямі інвестиції (FDI)	Портфельні інвестиції (PI)
Мета	Контроль та управління підприємством	Отримання доходу від цінних паперів
Тривалість	Довгострокова	Коротко- та середньострокова
Рівень участі в управлінні	Активний (10 % і більше капіталу)	Пасивний (менше 10 % акцій чи облігацій)
Форма вкладень	Створення чи купівля підприємства, реінвестиції	Акції, облігації, інші фінансові інструменти
Стабільність	Відносно стабільні	Високо мобільні, залежні від кон'юнктури

Функціонування портфельних інвестицій неможливе без розвинених фондових ринків і міжнародних фінансових центрів. Саме біржі Лондона, Нью-Йорка, Токію, Сінгапуру та Гонконгу формують глобальний ринок капіталів. Через механізм купівлі-продажу акцій, облігацій і похідних фінансових інструментів забезпечується вільний рух капіталу, диверсифікація ризиків та ліквідність.

Міжнародні фінансові центри виконують роль «маяків» світової економіки, задаючи стандарти інвестування, рівень прозорості та інновацій у фінансових інструментах.

Таблиця 6.3.

Переваги та ризики портфельних інвестицій

Переваги	Ризики
Для країн-реципієнтів	
— доступ до зовнішніх фінансових ресурсів; — стимулювання розвитку фондового ринку; — підвищення ліквідності національних компаній.	— висока залежність від коливань світових ринків; — можливість раптового відтоку капіталу; — зростання вразливості фінансової системи.
Для інвесторів	
— диверсифікація портфеля; — висока ліквідність активів; — можливість отримання прибутку на короткому горизонті.	— валютні коливання; — ринкова волатильність; — політична нестабільність у країні-реципієнті.

Вони пов'язані з придбанням іноземних цінних паперів без встановлення контролю над підприємствами, а тому мають коротший горизонт та більш спекулятивний характер. У глобалізованому світі портфельні інвестиції відіграють ключову роль у функціонуванні фінансових ринків і розподілі капіталу між країнами.

За даними IMF Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS), 2023, світові портфельні активи перевищили 70 трлн дол. США, що майже у 5 разів більше, ніж обсяги світових прямих інвестицій. Основними інвесторами залишаються розвинені країни (США, Велика Британія, Японія, країни ЄС), тоді як найбільшими реципієнтами капіталу виступають також фінансово розвинені економіки з глибокими ринками капіталу.

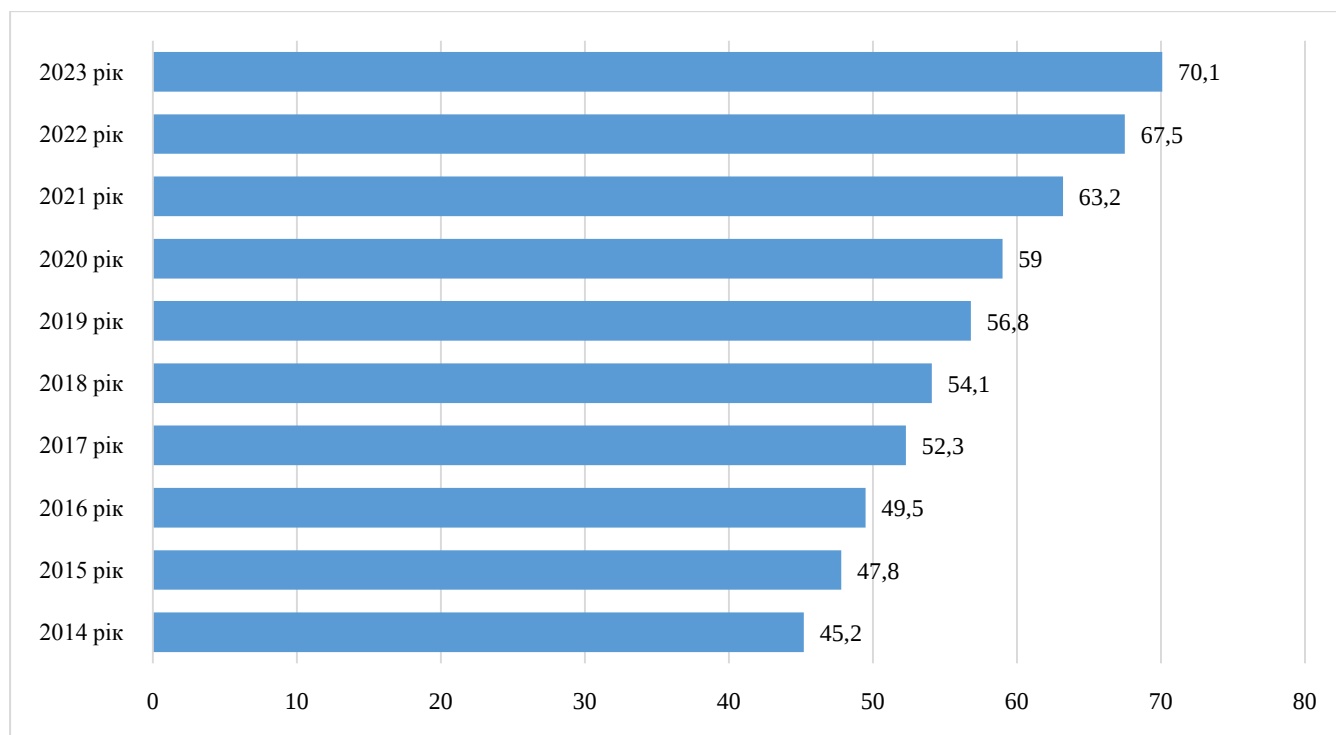

Рисунок 6.2. Обсяг портфельних інвестицій (трлн USD)
Офіційне джерело — IMF Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS)

Структурно портфельні інвестиції поділяються на акції (equities) та боргові цінні папери (debt securities). У 2023 році на акції припадало близько 45 % загального обсягу, тоді як на облігації — 55 %. Така структура свідчить про пріоритетність боргового фінансування, хоча роль акцій поступово зростає завдяки розвитку технологічних компаній і стартапів.

Таким чином, портфельні інвестиції виступають важливим механізмом залучення капіталу на світовому рівні, проте водночас несуть підвищені ризики через свою мобільність і залежність від глобальної фінансової кон'юнктури.

6.4. Регулювання міжнародного руху капіталу та його наслідки

Міжнародний рух капіталу, як і будь-який глобальний економічний процес, потребує регулювання для забезпечення стабільності фінансових ринків, мінімізації ризиків та створення умов для сталого розвитку. Регулювання здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях, охоплюючи діяльність держав, міжнародних організацій та фінансових інститутів. Важливість цього процесу зумовлена тим, що вільний рух капіталу може приносити країнам значні вигоди, але водночас створювати загрози фінансових криз і втрати економічного суверенітету.

Таблиця 6.4.

Основні інститути та інструменти регулювання міжнародного руху капіталу

Рівень регулювання	Інститути та організації	Основні інструменти та заходи
Міжнародний рівень	МВФ, Світовий банк, OECD, COT	Міжнародні угоди, кредитні програми, стандарти прозорості, рекомендації
Регіональний рівень	ЄС, Європейський інвестиційний банк, Азійський банк розвитку	Квоти, регіональні фонди, механізми фінансової підтримки
Національний рівень	Центральні банки, уряди, міністерства фінансів	Валютне регулювання, інвестиційне законодавство, податкові стимули, обмеження

На міжнародному рівні ключову роль відіграє Міжнародний валютний фонд (МВФ), який розробляє рекомендації щодо лібералізації руху капіталу, моніторить фінансові ринки та надає кредити для стабілізації економік. Світовий банк підтримує інвестиційні проєкти в країнах, що розвиваються, а OECD формує стандарти інвестиційної політики. Окремі аспекти регулювання руху капіталу зачіпає COT, адже він тісно пов'язаний із міжнародною торгівлею.

На регіональному рівні функціонують організації, які координують інвестиційні потоки в межах інтеграційних об'єднань. Наприклад, у Європейському Союзі діє принцип вільного руху капіталу між країнами-членами, але встановлюються певні обмеження щодо третіх країн. Європейський інвестиційний банк та Азійський банк розвитку активно фінансують регіональні інфраструктурні проєкти.

На національному рівні регулювання здійснюють уряди й центральні банки, встановлюючи правила доступу іноземного капіталу до внутрішнього ринку. Основними інструментами виступають валютний контроль, податкові стимули для інвесторів, спеціальні економічні зони, а також обмеження щодо стратегічних галузей.

Наслідки міжнародного руху капіталу неоднозначні. Позитивними є зростання інвестицій у виробництво, створення нових робочих місць, доступ до сучасних технологій і диверсифікація фінансових потоків. Водночас надмірна відкритість фінансових ринків може призвести до вразливості економік, масового відтоку капіталу та фінансових криз. Саме тому більшість країн намагаються поєднувати політику лібералізації з інструментами захисту національної економіки.

Рисунок 6.3. Переваги та ризики лібералізації руху капіталу
Джерело: узагальнено автором на основі матеріалів МВФ, Світового банку та OECD.

Як видно з наведеного рисунку, лібералізація руху капіталу має подвійний характер. З одного боку, вона відкриває широкі можливості для економічного розвитку: забезпечує приплив фінансових ресурсів, сприяє зростанню інвестиційної активності, інтегрує країну у світові фінансові ринки та дозволяє отримати доступ до новітніх технологій і менеджерських практик. Це підсилює конкурентоспроможність національної економіки та створює додаткові робочі місця.

З іншого боку, надмірна відкритість може становити загрозу фінансовій стабільності. Мобільність портфельних інвестицій здатна призвести до раптового відтоку капіталу, що створює ризики валютних та банківських криз. Висока частка іноземного капіталу у стратегічних галузях загрожує втратою контролю над ними, а також відтоком прибутків за кордон. Крім того, відкритість до глобальних ринків робить економіку вразливою до зовнішніх шоків та політичної нестабільності.

Таким чином, ефективна політика у сфері регулювання міжнародного руху капіталу повинна поєднувати переваги лібералізації з інструментами захисту від потенційних ризиків. Оптимальним варіантом є гнучка модель, яка передбачає поступове відкриття ринків за умови зміцнення внутрішньої фінансової системи, підвищення прозорості інвестицій та створення дієвих механізмів контролю з боку держави й міжнародних організацій.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність міжнародного руху капіталу та які основні його форми?
2. Які фактори стимулюють вивезення та ввезення капіталу у світовій економіці?
3. Що відрізняє прямі іноземні інвестиції від портфельних?
4. Які основні форми реалізації ПІІ (greenfield, mergers & acquisitions) ви знаєте?
5. Яку роль відіграють транснаціональні корпорації у міжнародному русі капіталу?
6. Які переваги та ризики несуть ПІІ для країн-реципієнтів та країн-донорів?
7. Чим портфельні інвестиції відрізняються від підприємницького капіталу?
8. Яку роль відіграють фондові ринки та міжнародні фінансові центри у розвитку портфельних інвестицій?
9. Які основні ризики пов'язані з портфельними інвестиціями для економік, що розвиваються?
10. Які міжнародні організації здійснюють регулювання міжнародного руху капіталу?
11. Які позитивні та негативні наслідки має лібералізація руху капіталу?
12. Як міжнародний рух капіталу впливає на економічний розвиток України?

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ

План лекції

1. Сутність та причини міжнародної міграції робочої сили
2. Форми та напрями міжнародної трудової міграції
3. Наслідки міжнародної трудової міграції
4. Регулювання міжнародної міграції робочої сили

Рекомендовані джерела

1. Гуржій Т. О. Трудова міграція в Україні : монографія / Т. О. Гуржій, В. Г. Кравченко, Л. В. Ніколаєва. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 256 с.
2. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси : навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль. : ЗУНУ. 2022. 204 с
3. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
4. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України (розділи «Ринок праці» та «Міграція населення»). – Київ: Держстат, 2023.
5. НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень). Зовнішня трудова міграція громадян України: сучасні тенденції та виклики (аналітична доповідь). – Київ: НІСД, 2022.
6. Центр економічної стратегії. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини та наслідки (аналітична записка). – Київ: ЦЕС, 2021.
7. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Міграція в Україні: факти і цифри. – Київ: МОМ, 2022.
8. Рада Європи та МОП в Україні. Оцінка політики України у сфері трудової міграції. – Київ, 2020.

7.1. Сутність та причини міжнародної міграції робочої сили

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення за межі національних кордонів з метою працевлаштування, отримання доходів чи кращих соціальних умов.

Вона є одним із ключових процесів у світовій економіці, адже визначає перерозподіл трудових ресурсів між країнами з різним рівнем розвитку.

З економічної точки зору трудова міграція є формою міжнародного ринку праці. Вона виникає внаслідок нерівномірного розподілу трудових ресурсів, капіталу, технологій та можливостей для працевлаштування.

Міграційні потоки зумовлені комплексом факторів. Їх можна поділити на дві великі групи: «push-фактори» (виштовхуючі) та «pull-фактори» (приваблюючі).

Сутність міжнародної трудової міграції полягає в тому, що робоча сила стає мобільним ресурсом, здатним переміщуватися туди, де існує попит на її використання і забезпечується вищий рівень матеріальної винагороди. Це забезпечує відносний баланс між країнами з надлишком трудових ресурсів і державами, які відчувають дефіцит робочої сили, зокрема у низькокваліфікованих сферах або, навпаки, у високотехнологічних галузях. Таким чином, трудова міграція водночас виконує функцію вирівнювання умов на глобальному ринку праці та є індикатором нерівностей у світовій економіці.

Причини, що спонукають людей виїжджати за кордон, є багатограними і можуть бути поділені на

- економічні,
- соціальні,
- політичні
- культурні.

Найважливішими залишаються економічні чинники, адже значна частина мігрантів прагне отримати вищу заробітну плату, кращі умови праці чи можливість реалізувати свої професійні навички у більш розвинених країнах. Високий рівень безробіття, обмежені можливості працевлаштування та низька купівельна спроможність на батьківщині виступають основними «виштовхуючими» факторами. Водночас високі зарплати, дефіцит кадрів у певних галузях, стабільність економіки та розвинена система соціального забезпечення у країнах-реципієнтах виконують роль «приваблюючих» факторів, стимулюючи приплив мігрантів.

Не менш важливими є соціальні та демографічні причини. Багато людей прагнуть виїхати для забезпечення кращих умов життя своїм сім'ям, отримання доступу до якісної освіти та медичного обслуговування. У країнах з високим рівнем народжуваності міграція виступає як спосіб зменшення надлишкового тиску на внутрішній ринок праці. Водночас у країнах зі старіючим населенням трудові мігранти виконують функцію відновлення трудових ресурсів, компенсуючи нестачу молодих працівників.

Суттєвий вплив на міграційні процеси справляють і політичні фактори. У державах, що перебувають у стані воєнних конфліктів або політичної нестабільності, трудова міграція часто поєднується з вимушеною міграцією та набуває форм втечі від загрозливих умов існування. У таких випадках люди шукають не лише економічних вигод, а й безпеки для себе та своїх близьких.

Культурні та освітні фактори теж відіграють певну роль у формуванні міграційних потоків. Можливість здобути освіту за кордоном і залишитися

працювати у країні навчання, прагнення до самореалізації в умовах більш відкритого суспільства чи бажання стати частиною міжнародного професійного середовища є важливими мотивами для значної кількості молодих людей.

Отже, міжнародна міграція робочої сили є результатом взаємодії різноманітних чинників. Вона пояснюється як пошуком кращих умов життя і праці, так і структурними потребами світової економіки. Її сутність полягає у постійному перерозподілі трудових ресурсів між країнами, а причини охоплюють комплекс економічних, соціальних, політичних і культурних мотивів, що разом формують глобальні міграційні потоки.

7.2. Форми та напрями міжнародної трудової міграції

Міжнародна трудова міграція охоплює різні форми пересування робочої сили, що визначаються правовим статусом, тривалістю перебування за кордоном та соціально-економічними умовами.

За правовим статусом:

- *легальна (здійснюється на основі офіційних дозволів і трудових контрактів);*
- *нелегальна (працевлаштування без необхідних документів або з їх порушенням).*

За тривалістю перебування:

- *тимчасова (праця за контрактом або на певний сезон);*
- *постійна (еміграція з наміром отримати громадянство чи довготривале проживання).*

За характером зайнятості:

- *сезонна (робота у сільському господарстві, будівництві чи туризмі в окремі періоди року);*
- *маятникова (регулярні поїздки на роботу в сусідні країни без зміни місця проживання).*

Рисунок 7.1. Форми міжнародної міграції робочої сили

Найпоширенішою є легальна форма, коли переміщення працівників здійснюється на підставі офіційних контрактів, дозволів на роботу та документів на проживання. Така міграція сприяє впорядкуванню ринку праці та забезпечує належний рівень соціального захисту. Поряд з цим існує нелегальна форма, що передбачає перебування та роботу без відповідних документів або з порушенням візового режиму. Вона створює значні проблеми для держав, оскільки сприяє розвитку тіньового сектору та ускладнює соціальну інтеграцію мігрантів.

За тривалістю перебування виділяють тимчасову й постійну міграцію. Тимчасова охоплює переміщення робітників на обмежений період, здебільшого у вигляді сезонних робіт або строкових трудових угод. Постійна міграція означає довготривале переселення з перспективою отримання громадянства чи натуралізації. Особливе місце займає сезонна міграція, яка зумовлена потребою у робочій силі в окремі періоди року, зокрема у сільському господарстві, будівництві та туристичній сфері. Маятникова міграція відрізняється регулярним переміщенням між країнами без зміни постійного місця проживання і характерна для прикордонних регіонів.

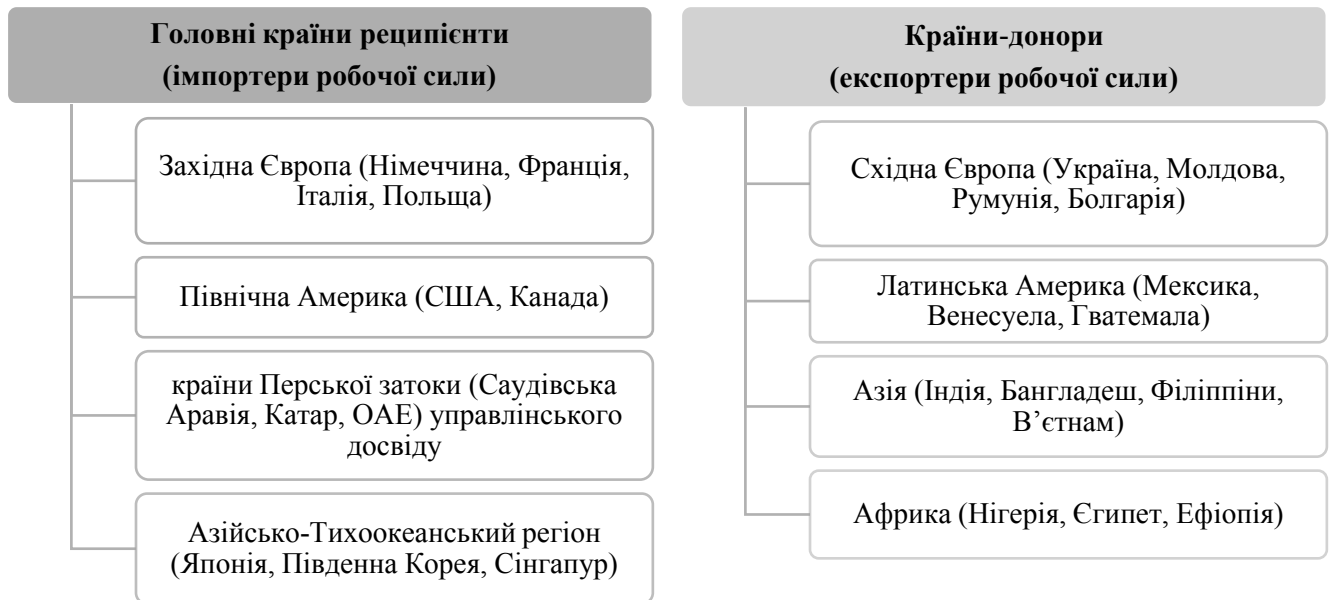

Рисунок 7.2. Напрями міжнародної трудової міграції

Таблиця 7.1.

Порівняльна характеристика напрямів

Напрямок міграції	Країни-донори	Країни-реципієнти	Характерні риси
Схід – Захід	Україна, Молдова, Румунія	Польща, Німеччина, Італія	Трудова міграція в межах ЄС через різницю зарплат
Південь – Північ	Мексика, Венесуела	США, Канада	Міграція в аграрний та будівельний сектори
Азія – Перська затока	Індія, Бангладеш, Філіппіни	ОАЕ, Саудівська Аравія, Катар	Здебільшого низькокваліфікована праця
Азія – Азія	Китай, В'єтнам, Індонезія	Японія, Південна Корея, Сінгапур	Сезонна та тимчасова робота, студентська мобільність

Форми міжнародної трудової міграції охоплюють легальні та нелегальні, тимчасові й постійні, сезонні та маятникові переміщення, тоді як основні напрями відображають закономірність руху робочої сили з країн із нижчим рівнем розвитку в економічно розвинені держави.

7.3. Наслідки міжнародної трудової міграції

Міжнародна міграція робочої сили має подвійний ефект: вона створює як позитивні можливості, так і значні виклики для країн-донорів та країн-реципієнтів. Наслідки цього процесу охоплюють економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти, тому їх необхідно розглядати комплексно.

Таблиця 7.2.

Позитивні та негативні наслідки трудової міграції

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Вплив на країни-експортери робочої сили	
— надходження валютних коштів у вигляді грошових переказів від мігрантів, що підвищує рівень споживання та інвестицій; — зниження рівня безробіття внаслідок відтоку надлишкової робочої сили; — здобуття мігрантами нових знань, навичок і досвіду, які вони можуть використати після повернення; — інтеграція у світове співтовариство через активні соціальні та культурні зв'язки.	— «відтік мізків», тобто виїзд висококваліфікованих кадрів, що знижує інноваційний потенціал країни; — демографічні проблеми, особливо у вигляді старіння нації та зменшення кількості молодих фахівців; — залежність економіки від грошових переказів замість розвитку власного виробництва; — руйнування сімейних зв'язків, соціальна напруга унаслідок тривалої відсутності працездатних членів родини.
Вплив на країни-імпортери робочої сили	
— заповнення дефіциту робочої сили у певних галузях, які не приваблюють місцеве населення; — зниження витрат на підготовку кадрів завдяки залученню вже готових спеціалістів; — стимулювання економічного зростання через зростання виробництва та споживання; — розвиток багатокультурного середовища, збагачення соціального й культурного досвіду.	— конкуренція між мігрантами та місцевим населенням за робочі місця, що може викликати соціальну напругу; — тиск на систему соціального забезпечення та охорони здоров'я; — зростання нелегальної зайнятості й тіньових практик; — можливість виникнення міжкультурних конфліктів, ксенофобії чи політичних дискусій навколо міграційної політики.

Міжнародна трудова міграція породжує як вигоди, так і ризики для країн-експортерів та країн-реципієнтів. Для перших вона означає зростання валютних надходжень і зменшення безробіття, але водночас призводить до «відтоку мізків» і демографічних проблем. Для других – це спосіб компенсувати дефіцит робочої сили та стимулювати економічне зростання,

проте така практика супроводжується зростанням соціальних витрат і можливістю міжкультурних конфліктів. Двоїстий характер цього явища, надано в таблиці 7.3.

Таблиця 7.3.

Наслідки міжнародної трудової міграції

Сфера впливу	Країни-експортери	Країни-імпортери
Економічна	Зростання грошових переказів, зменшення безробіття, «відтік мізків»	Заповнення дефіциту кадрів, підвищення виробництва, додаткові витрати на соціальну сферу
Соціальна	Поліпшення добробуту сімей мігрантів, демографічні проблеми	Інтеграція нових культур, ризики соціальної напруги
Політична	Залежність від зовнішніх ринків праці, потреба у співпраці з країнами-реципієнтами	Виклики для національної міграційної політики, регулювання прав мігрантів
Культурна	Розширення світогляду через культурні контакти	Збагачення культурного середовища, ризики конфліктів

Баланс між позитивними і негативними ефектами залежить від ефективності національної та міжнародної політики регулювання міграційних процесів.

7.4. Регулювання міжнародної міграції робочої сили

Зростання масштабів міжнародної трудової міграції робить питання її регулювання одним із ключових у сучасній економічній політиці. Переміщення робочої сили пов'язане не лише з економічними вигодами для країн-реципієнтів та країн-донорів, а й з низкою соціальних і політичних викликів. Саме тому формування ефективних механізмів регулювання є необхідною умовою для забезпечення балансу інтересів усіх сторін, що беруть участь у цьому процесі.

Таблиця 7.4.

Інструменти регулювання міжнародної трудової міграції

Рівень регулювання	Основні інститути та інструменти	Приклади
Національний	Закони про міграцію, квоти, трудові контракти, програми інтеграції	Імміграційне законодавство США, програма «блакитних карт» ЄС
Регіональний	Міждержавні угоди, спільні програми мобільності, визнання дипломів	Політика ЄС щодо свободи пересування працівників
Міжнародний	Конвенції МОП, угоди ООН, програми МОМ	Конвенція ООН про права трудових мігрантів (1990), конвенції МОП №97 та №143

На рівні держав міграційна політика залежить від потреб національного ринку праці та демографічної ситуації. Держави, що відчувають дефіцит робочої сили, розробляють програми стимулювання легальної міграції, зокрема створюють сприятливі умови для залучення працівників з-за кордону. Водночас країни, які стикаються з відтоком кадрів, прагнуть обмежити негативні наслідки, пов'язані з «відтоком мізків», та впроваджують програми підтримки співвітчизників за кордоном.

Інструменти національного регулювання включають законодавче визначення умов в'їзду й перебування іноземців, квотування робочих місць, визначення дефіцитних професій, угоди про тимчасове працевлаштування та студентську мобільність. Також важливим елементом є боротьба з нелегальною міграцією, що передбачає заходи контролю на кордонах, перевірку роботодавців та санкції за використання нелегальної праці.

Прикладом сучасної практики є політика Європейського Союзу, який активно залучає висококваліфікованих працівників через програму «блакитних карт», що забезпечує спрощений доступ до ринку праці. У країнах Центральної та Східної Європи, зокрема Польщі та Чехії, функціонують двосторонні угоди з Україною, які полегшують сезонну трудову міграцію.

Проблеми міграції виходять далеко за межі національних кордонів, тому дедалі більшого значення набувають міжнародні та регіональні механізми координації.

Міжнародна організація праці (МОП) ухвалила низку конвенцій, які закріплюють принципи рівності у правах між мігрантами та місцевими працівниками, а також встановлюють стандарти щодо соціального захисту й умов праці. Конвенції МОП №97 та №143 є базовими документами, які визначають права трудових мігрантів і механізми боротьби з нелегальною міграцією.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) координує міжнародні програми мобільності, забезпечує захист прав мігрантів, реалізує проекти з добровільного повернення та інтеграції. Організація активно працює над розвитком безпечних і легальних каналів міграції, щоб зменшити масштаби нелегальних переміщень.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) ухвалила Міжнародну конвенцію про захист прав усіх трудових мігрантів та членів їхніх сімей (1990 р.), яка закріплює універсальні стандарти у сфері міграційної політики.

Європейський Союз створив особливий правовий режим у межах Шенгенської зони, що гарантує свободу пересування та працевлаштування для громадян країн-членів, водночас запровадивши жорсткі механізми контролю для третіх країн.

Регулювання міжнародної трудової міграції є багаторівневим процесом. Національні уряди намагаються захистити власні інтереси, забезпечуючи контроль за міграційними потоками та створюючи умови для легальної зайнятості. Міжнародні організації встановлюють універсальні стандарти та сприяють захисту прав мігрантів, тоді як регіональні об'єднання формують спільні підходи до мобільності робочої сили. Ефективність цього регулювання залежить від поєднання внутрішніх та зовнішніх інструментів, що дозволяє мінімізувати ризики й водночас використати потенційні переваги міграційних процесів.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність міжнародної міграції робочої сили?
2. Які основні економічні, соціальні, політичні та культурні причини трудової міграції?
3. Чим відрізняються «push-фактори» та «pull-фактори» у формуванні міграційних потоків?
4. Які існують основні форми міжнародної трудової міграції?
5. Що відрізняє тимчасову, постійну, сезонну та маятникову міграцію?
6. Які країни є найбільшими донорами робочої сили у світі?
7. Які країни найбільш активно залучають трудових мігрантів?
8. Які позитивні наслідки має трудова міграція для країн-експортерів робочої сили?
9. Які проблеми створює міграція для економік країн-донорів?
10. У чому полягають переваги для країн-реципієнтів від залучення іноземних працівників?
11. Які ризики виникають у країнах-імпортерах через масову міграцію?
12. Які основні завдання вирішує національна міграційна політика?
13. Яку роль у регулюванні трудової міграції відіграє Міжнародна організація праці (МОП)?
14. Які функції виконує Міжнародна організація з міграції (МОМ)?
15. У чому полягає значення Міжнародної конвенції ООН про захист прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей?

ТЕМА 8. СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ

План лекції

1. Сутність і структура світового фінансового ринку
2. Світовий валютний ринок і його інфраструктура
3. Міжнародні валютні відносини
4. Сучасні тенденції та виклики світового фінансового та валютного ринків

Рекомендовані джерела

1. Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. В. Міжнародна економіка. – Київ : Центр учбової літератури, 2021.
2. Міжнародні фінанси : підручник / за ред. О. І. Рогача. – Київ : КНЕУ, 2020.
3. Школьник І. О., Єгоричева С. Б. Міжнародні валютно-фінансові відносини. – Суми : УАБС НБУ, 2021.
4. Bank for International Settlements (BIS). Triennial Central Bank Survey 2022. Foreign Exchange Turnover. – Basel : BIS. – <https://www.bis.org>
5. International Monetary Fund (IMF). Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2023. – Washington, D.C. : IMF. – <https://www.imf.org>
6. World Bank. Global Economic Prospects 2023 (розділи про фінансові потоки). – Washington, D.C. : WB. – <https://www.worldbank.org>
7. OECD. Financial Markets and Investment Outlook 2023. – Paris : OECD Publishing. –
8. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України (розділ «Фінанси»). – Київ : Держстат, 2023. – <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність (випуски 2022–2024 рр.). – Київ : НБУ.
10. НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень). Глобальні фінансові ринки: виклики для України (аналітична доповідь). – Київ : НІСД, 2023.

8.1. Сутність і структура світового фінансового ринку

Світовий фінансовий ринок є складовою частиною міжнародної економічної системи, що забезпечує рух фінансових ресурсів між країнами та регіонами світу. Він охоплює сукупність відносин, пов'язаних із купівлею-продажем фінансових активів і зобов'язань у міжнародному масштабі, та формує умови для перерозподілу капіталу між країнами з його надлишком і країнами, що

відчують його дефіцит. Його сутність полягає в тому, що він забезпечує концентрацію й ефективне використання фінансових ресурсів, стимулює інвестиційні процеси, а також сприяє підвищенню ліквідності й стабільності глобальної економіки.

Функції світового фінансового ринку багатогранні. Він виконує роль механізму акумуляції та мобілізації капіталу, створює умови для управління ризиками за допомогою фінансових інструментів, забезпечує перетворення заощаджень у продуктивні інвестиції та сприяє формуванню ринкових орієнтирів для оцінки вартості активів. Крім того, він є індикатором економічного розвитку, оскільки коливання на фінансових ринках безпосередньо відображають тенденції у глобальній економіці.

Структура світового фінансового ринку включає кілька сегментів, кожен із яких має власне функціональне призначення та специфічних учасників. Взаємодія цих сегментів формує єдиний глобальний простір руху фінансового капіталу.

Таблиця 8.1.

Основні сегменти світового фінансового ринку

Сегмент ринку	Характеристика	Основні учасники
Грошовий ринок	Забезпечує короткострокове залучення і розміщення капіталу (до 1 року)	Центральні та комерційні банки, корпорації
Кредитний ринок	Охоплює середньо- та довгострокові позики, кредити для підприємств і держав	Банки, міжнародні кредитні інституції
Інвестиційний ринок	Формування і рух капіталу для фінансування інвестиційних проектів	Інвестиційні фонди, корпорації, держави
Фондовий ринок	Купівля-продаж цінних паперів: акцій, облігацій, деривативів	Компанії-емітенти, біржі, інвестори
Валютний ринок	Обмін і торгівля національними валютами для обслуговування міжнародних операцій	Банки, брокери, корпорації, держави
Ринок деривативів	Торгівля фінансовими інструментами (ф'ючерси, опціони, свопи) для хеджування ризиків	Банки, інституційні інвестори, корпорації

Особливе значення у функціонуванні світового фінансового ринку відіграють міжнародні фінансові центри, які акумулюють найбільші обсяги операцій. Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Франкфурт-на-Майні, Цюрих і Сінгапур є провідними вузлами глобальної фінансової системи, де концентруються банківські, інвестиційні та валютні операції. Ці центри забезпечують не лише рух капіталу, а й формування світових фінансових стандартів і практик.

Таким чином, світовий фінансовий ринок — це складний багаторівневий механізм, що інтегрує грошові, кредитні, інвестиційні, фондові та валютні відносини, створюючи основу для розвитку міжнародної економіки. Його структура відображає глобальну взаємозалежність країн та зростаючу роль

фінансових інструментів у забезпеченні економічного зростання й стабільності.

8.2. Світовий валютний ринок і його інфраструктура

Валютний ринок є складовою світового фінансового ринку і являє собою систему економічних відносин, пов'язаних з купівлею-продажем іноземних валют та похідних фінансових інструментів. Його головне призначення полягає у забезпеченні безперервності міжнародних розрахунків, обслуговуванні руху товарів, послуг і капіталів, а також у створенні умов для ефективного перерозподілу валютних ресурсів між країнами.

Сутність валютного ринку виявляється у виконанні низки ключових функцій.

1. Забезпечує обмін одних валют на інші, що необхідно для здійснення зовнішньоекономічних операцій.
2. Ринок формує курси валют, які відображають співвідношення попиту та пропозиції і виступають важливим індикатором стану національної економіки.
3. Виконує регулюючу функцію, надаючи можливість центральним банкам та міжнародним фінансовим організаціям впливати на платіжний баланс і валютну політику.
4. Валютний ринок створює інструменти для страхування валютних ризиків, що є особливо актуальним у сучасних умовах глобальної нестабільності.

Учасниками валютного ринку є всі суб'єкти, що прямо або опосередковано беруть участь у міжнародних валютних операціях. Їх можна поділити на кілька основних груп.

1. Провідна роль належить центральним банкам, які виступають гарантами стабільності національної валюти, проводять валютні інтервенції для впливу на курс та визначають основні напрями валютної політики. Важливими суб'єктами є комерційні банки, які здійснюють операції купівлі-продажу іноземних валют для своїх клієнтів і виступають посередниками на міжбанківському валютному ринку.
2. До числа активних учасників також належать корпорації та транснаціональні компанії, що здійснюють експортно-імпортні операції, інвестиційні угоди та фінансові розрахунки в різних валютах.
3. Значний вплив мають інституційні інвестори — страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, які використовують валютні операції як інструмент диверсифікації та захисту капіталу.

4. Особливе місце займають валютні брокери та дилери, які виступають посередниками між продавцями і покупцями валюти, забезпечують ліквідність ринку та формують конкурентне середовище.
5. На глобальному рівні активними гравцями є міжнародні фінансові організації, зокрема Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський центральний банк, які визначають стандарти функціонування валютних відносин та надають фінансову підтримку державам.

Валютний ринок — це багаторівнева система, що забезпечує стабільність та ефективність світових економічних процесів. Його учасники, взаємодіючи між собою, формують глобальне середовище, у якому здійснюється постійний рух валютних ресурсів, а також відбувається формування цінових орієнтирів і регулювання міжнародних фінансових потоків.

Міжнародні валютні центри є ключовими вузлами глобальної фінансової системи, де концентруються операції з іноземними валютами, похідними фінансовими інструментами та міжнародними розрахунками. Вони відіграють провідну роль у формуванні валютних курсів, регулюванні світових фінансових потоків та забезпеченні ліквідності валютного ринку. У сучасній економіці валютні центри виступають не лише місцями проведення угод, а й просторами, де створюються нові фінансові інструменти, формуються тенденції валютної політики й визначаються глобальні стандарти.

Таблиця 8.2.

Провідні міжнародні валютні центри світу

Валютний центр	Частка в глобальному валютному обороті*	Основні характеристики
Лондон	≈ 38 %	Найбільший центр валютної торгівлі, зосереджує операції з усіма основними валютами, глобальний центр ринку деривативів.
Нью-Йорк	≈ 19 %	Провідний центр доларових операцій; тісно пов'язаний із фондовим ринком США та ринком державних облігацій.
Сінгапур	≈ 9 %	Найбільший валютний хаб у Південно-Східній Азії; спеціалізується на операціях у доларах США, євро, ієнах та юанях.
Гонконг	≈ 7 %	Важливий центр для розрахунків у китайському юані; активно розвиває ринок офшорного юаня.
Токіо	≈ 4 %	Основний валютний центр Східної Азії; провідна роль у торгівлі японською єною.
Франкфурт-на-Майні	≈ 4 %	Європейський центр розрахунків у євро; тісно пов'язаний з Європейським центральним банком.
Цюрих	≈ 3 %	Традиційний фінансовий центр Європи, орієнтований на операції в євро, доларах і швейцарських франках.

*За даними BIS Triennial Central Bank Survey 2022.

Лондон утримує позицію найбільшого валютного центру світу завдяки історичній ролі фунта стерлінгів, вигідному часовому розташуванню між ринками США та Азії, а також високому рівню фінансової інфраструктури. Тут здійснюється понад третина глобальних валютних операцій, включаючи угоди з похідними інструментами та свопами.

Нью-Йорк виконує центральну функцію у світових розрахунках у доларах США, які становлять понад 80 % усіх валютних операцій у світі. Крім того, місто є важливим вузлом взаємодії валютного та фондового ринків, адже рух капіталів у США значною мірою впливає на глобальну ліквідність.

Сінгапур і Гонконг поступово перетворилися на ключові хаби Азійсько-Тихоокеанського регіону. Сінгапур вирізняється стабільністю фінансової системи, зручним податковим середовищем та сучасною біржовою інфраструктурою. Гонконг, завдяки своєму особливому статусу та зв'язкам з Китаєм, виконує роль головного міжнародного майданчика для розрахунків у юанях, що сприяє інтернаціоналізації китайської валюти.

Токіо виступає базовим валютним центром Східної Азії. Тут сконцентровані операції з японською єною, яка поряд з долларом США та євро входить до трійки основних світових валют. Значення Токіо підсилюється активною участю японських фінансових корпорацій у світових інвестиційних потоках.

Франкфурт-на-Майні є головним центром валютних операцій у євро, оскільки тут розташований Європейський центральний банк. Це місто формує орієнтири валютної політики для всієї єврозони, а також інтегроване у глобальну фінансову систему через зв'язки з Лондоном і Нью-Йорком.

Цюрих залишається одним із найважливіших світових центрів банківської справи. Його валютний ринок спирається на традиції швейцарської фінансової стабільності, орієнтуючись на угоди у франках, доларах і євро.

Міжнародні валютні центри формують інфраструктуру світового валютного ринку, забезпечуючи ліквідність, надійність розрахунків і стабільність глобальних фінансових потоків. Вони виступають не лише посередниками у здійсненні валютних операцій, а й центрами формування політики та фінансових інновацій, від яких значною мірою залежить розвиток сучасної міжнародної економіки.

8.3. Міжнародні валютні відносини

Міжнародні валютні відносини є однією з ключових сфер функціонування світового фінансового ринку, адже вони забезпечують організацію та регулювання руху валют у процесі міжнародних розрахунків, інвестиційної діяльності, кредитних операцій та торгівлі товарами й послугами. Ці відносини формуються на стику національних економік і глобальної

фінансової системи та відображають як внутрішні економічні тенденції країн, так і зовнішні виклики, що виникають у світовій економіці.

Сутність міжнародних валютних відносин полягає у забезпеченні взаємодії між національними валютними системами, створенні механізмів обміну та встановленні правил функціонування валютних курсів. У цьому контексті важливим є існування різних рівнів валютних систем: національної, регіональної та світової.

Національна валютна система визначає порядок використання власної валюти у міжнародних розрахунках та встановлює режим валютного курсу. Регіональні валютні системи об'єднують групи країн і передбачають створення спільних валютних механізмів. Найяскравішим прикладом є Європейський валютний союз із євро як єдиною валютою. Світова валютна система, у свою чергу, охоплює глобальні правила функціонування валютних ринків і міжнародних розрахунків, визначені міжнародними організаціями та угодами.

Функціонування міжнародних валютних відносин неможливе без діяльності провідних міжнародних фінансових інституцій. Центральну роль відіграє **Міжнародний валютний фонд (МВФ)**, який забезпечує стабільність світової валютної системи, надає кредити країнам із дефіцитом платіжного балансу та здійснює моніторинг валютної політики держав-членів. Важливе місце займає Світовий банк, який спрямовує фінансову допомогу на розвиток інфраструктури, інвестиційні проекти та структурні реформи. Значний вплив мають і регіональні банки розвитку, зокрема Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Азійський банк розвитку (АБР) та інші.

Особливого значення в сучасних умовах набуває проблема стабільності валютних курсів. Коливання вартості валют відображають не лише стан економік окремих країн, а й глобальні тенденції — зміни цін на енергоресурси, політичні кризи, збройні конфлікти чи світові фінансові потрясіння. Саме тому міжнародні валютні відносини виступають механізмом узгодження інтересів між різними країнами та зменшення ризиків для світової економіки.

У ХХІ столітті валютні відносини зазнали істотних трансформацій під впливом глобалізації та цифровізації. Поширення електронних платежів, криптовалют і фінтех-рішень змінює традиційні підходи до організації міжнародних розрахунків. Разом із тим актуальними залишаються класичні завдання: підтримання стабільності платіжних балансів, забезпечення прозорості валютних операцій і захист від спекулятивних ризиків.

8.4. Сучасні тенденції та виклики світового фінансового та валютного ринків

Світовий фінансовий і валютний ринки у XXI столітті зазнають глибоких змін під впливом глобалізації, цифрових технологій, геополітичних конфліктів і кризових явищ у міжнародній економіці. Вони перетворилися на ключовий механізм не лише обслуговування міжнародної торгівлі та інвестицій, але й формування глобальної фінансової архітектури, від якої залежить стабільність економік різних країн.

Однією з провідних тенденцій є **посилення глобалізації фінансових потоків**, що проявляється у зростанні обсягів міжнародних капітальних переміщень та уніфікації фінансових інструментів. Це дозволяє корпораціям та інвесторам швидко перерозподіляти ресурси між різними регіонами світу. Водночас така мобільність капіталу підвищує ризики «ефекту доміно», коли фінансові кризи в одній країні або регіоні поширюються на інші.

Другою визначальною тенденцією є **цифровізація фінансової сфери**. Розвиток електронних платежів, поширення криптовалют, застосування блокчейн-технологій та фінтех-платформ кардинально змінюють традиційну модель функціонування фінансових і валютних ринків. Поява цифрових валют центральних банків (CBDC) може стати новим етапом у розвитку світової валютної системи, забезпечивши більшу прозорість операцій і контроль за рухом капіталів.

Важливим трендом є і **зростання ролі нових фінансових центрів** у країнах, що розвиваються, насамперед у Азії. Сінгапур, Гонконг, Шанхай та Дубай активно конкурують із традиційними лідерами — Лондоном, Нью-Йорком і Токіо, що відображає процес багатопolarity у глобальних фінансах.

Серед ключових викликів можна виокремити **валютні ризики**, зокрема нестабільність обмінних курсів. Коливання курсів основних валют, таких як долар США, євро, юань чи єна, безпосередньо впливають на платіжні баланси країн, умови зовнішньої торгівлі та рівень інфляції. Особливо вразливими залишаються економіки з високим рівнем залежності від експорту сировини.

Суттєвим викликом є також **геополітична нестабільність**, яка посилює невизначеність на фінансових і валютних ринках. Санкційна політика, торговельні війни та воєнні конфлікти призводять до переформатування міжнародних фінансових потоків і стимулюють процес дедоларизації, зростання ролі альтернативних валют у міжнародних розрахунках.

Не менш важливою проблемою є **фінансові кризи**, які у глобалізованому світі мають схильність швидко поширюватися. Приклади азійської кризи 1997 р., світової фінансової кризи 2008 р. чи потрясінь на енергетичних і

продовольчих ринках у 2022–2023 рр. свідчать, що фінансова система залишається надзвичайно чутливою до дисбалансів.

Таким чином, сучасні тенденції та виклики світового фінансового та валютного ринків свідчать про необхідність поєднання інноваційного розвитку з ефективними механізмами контролю й регулювання. Лише баланс між глобальною інтеграцією, цифровими трансформаціями та інституційною стабільністю здатен забезпечити їхню стійкість і подальший розвиток.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність світового фінансового ринку?
2. Які основні функції виконує світовий фінансовий ринок?
3. Які сегменти входять до структури світового фінансового ринку та яке їхнє призначення?
4. Які відмінності між грошовим, кредитним, інвестиційним та фондовим ринками?
5. Що таке валютний ринок і які його основні функції?
6. Хто є основними учасниками валютного ринку?
7. У чому полягає різниця між операціями спот і форвард?
8. Які особливості мають своп-операції, ф'ючерси та опціони на валютному ринку?
9. Які міжнародні валютні центри є провідними у світі та чим вони відрізняються?
10. Яку роль відіграє Лондон як глобальний фінансовий та валютний центр?
11. Які рівні валютних систем можна виділити та чим вони відрізняються?
12. Які функції виконує Міжнародний валютний фонд у сфері валютних відносин?
13. Яку роль у валютних відносинах відіграє Світовий банк та регіональні банки розвитку?
14. Які сучасні тенденції спостерігаються у розвитку світового фінансового та валютного ринків?
15. Які основні виклики стоять перед світовим валютним ринком у XXI столітті?

ТЕМА 9 ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС І МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

План лекції

1. Сутність і значення платіжного балансу
2. Структура платіжного балансу
3. Фактори формування та впливу на платіжний баланс
4. Міжнародні розрахунки: сутність та форми
5. Проблеми та перспективи збалансування платіжного балансу України

Рекомендовані джерела

1. Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. В. Міжнародна економіка. – Київ : Центр учбової літератури, 2021.
2. Рогач О. І., Сідак В. С., Мельник Т. М. Міжнародні фінанси. – Київ : КНЕУ, 2020.
3. Школьник І. О., Єгоричева С. Б. Міжнародні валютно-фінансові відносини. – Суми : УАБС НБУ, 2021.
4. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність України у 2023 році. – Київ : Держстат. – <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Національний банк України. Звіт про платіжний баланс України (щоквартальні публікації 2022–2024 рр.). – Київ : НБУ. – <https://bank.gov.ua>
6. НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень). Проблеми та перспективи платіжного балансу України (аналітична доповідь). – Київ : НІСД, 2023.

9.1. Сутність і значення платіжного балансу

Платіжний баланс є однією з ключових категорій міжнародної економіки, що відображає сукупність усіх економічних операцій країни з рештою світу за певний період часу, зазвичай за рік або квартал. Він виконує роль систематизованої статистичної звітності, яка демонструє співвідношення між валютними надходженнями та витратами країни, тобто є своєрідним «фінансовим дзеркалом» її участі у світогосподарських процесах.

Сутність платіжного балансу полягає у відображенні зовнішньоекономічних зв'язків у вартісній формі: експорту та імпорту товарів і послуг, руху капіталів, надходжень від інвестицій, міграційних переказів, виплати боргових зобов'язань та офіційних трансфертів. Таким чином, він охоплює як торговельні, так і фінансові аспекти міжнародної діяльності.

Значення платіжного балансу виходить за межі простої статистики.

1. Він виступає індикатором зовнішньоекономічного становища країни, демонструючи ступінь її інтегрованості у світову економіку.

2. Баланс дозволяє оцінити фінансову стійкість держави: надлишок чи дефіцит окремих його статей прямо впливають на валютний курс, золотовалютні резерви та інвестиційний клімат.
3. Платіжний баланс є інструментом, що використовується урядами та центральними банками для прийняття макроекономічних рішень.

Його аналіз допомагає виявити, у яких секторах економіки країна має конкурентні переваги, а де залежить від імпорту чи зовнішніх фінансових ресурсів. Наявність дефіциту поточного рахунку може сигналізувати про надмірне споживання або про структурні проблеми економіки, тоді як активне сальдо часто свідчить про стійку експортну орієнтацію чи значні інвестиційні доходи.

Важливо й те, що платіжний баланс безпосередньо пов'язаний із валютною політикою. Його показники використовуються для визначення режиму валютного курсу, масштабів інтервенцій центрального банку та потреби у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема МВФ. У кризові періоди, коли країна стикається з відпливом капіталу чи зниженням експорту, саме платіжний баланс є ключовим орієнтиром для формування антикризової політики.

Платіжний баланс є не лише обліковим документом, а й важливим аналітичним інструментом, що дозволяє оцінити ефективність зовнішньоекономічних зв'язків, виявити вразливі місця у фінансовій системі та визначити напрями економічної політики держави в умовах глобальних викликів.

9.2. Структура платіжного балансу

Платіжний баланс формується як систематизований набір рахунків, що відображають зовнішньоекономічні операції країни. Його структура побудована відповідно до міжнародних стандартів (Balance of Payments Manual, IMF) і включає кілька взаємопов'язаних частин.

Найважливішим елементом є поточний рахунок, який охоплює операції з товарами, послугами, доходами та поточними трансфертами. Саме він відображає безпосередню участь країни у міжнародній торгівлі та її здатність генерувати валютні надходження.

Другим компонентом виступає рахунок операцій з капіталом та фінансовими інструментами, де фіксується рух прямих і портфельних інвестицій, кредити, банківські операції та інші фінансові потоки.

Окремо виділяються резервні активи, якими керує центральний банк для підтримання стабільності національної валюти та покриття дефіциту платіжного балансу. Завершує систему стаття «Помилки та упущення», яка

дозволяє збалансувати рахунки у випадках неточностей у статистичних даних.

Таблиця 9.1.

Основні складові платіжного балансу

Розділ платіжного балансу	Зміст операцій	Приклади операцій
Поточний рахунок	Операції з товарами, послугами, доходами та поточними трансфертами	Експорт зерна, імпорт техніки, туристичні послуги, грошові перекази мігрантів
Рахунок капіталу і фінансовий	Рух капіталу між країнами, інвестиції та кредити	Прямі інвестиції в підприємство, купівля акцій іноземної компанії, зовнішні кредити
Резервні активи	Валютні запаси, золото, спеціальні права запозичення (SDR)	Валютні інтервенції НБУ, використання резервів для стабілізації курсу
Баланс помилок і упуцень	Статистичні коригування, що забезпечують збалансованість усіх рахунків	Виправлення різниць у даних зовнішньої торгівлі та фінансових потоків

Структура платіжного балансу є не лише технічною формою обліку, а й важливим аналітичним інструментом. Вона дозволяє оцінити, у яких сферах країна має надлишок чи дефіцит, наскільки стійким є її зовнішньоекономічний розвиток і чи здатна вона підтримувати баланс між зовнішніми доходами та витратами.

Наприклад, активне сальдо поточного рахунку може свідчити про конкурентоспроможність національної продукції на світових ринках, тоді як дефіцит фінансового рахунку може означати значний вплив капіталу. Наявність достатніх резервних активів є запорукою стабільності валютного курсу та фінансової системи в цілому.

9.3. Фактори формування та впливу на платіжний баланс

Платіжний баланс країни є складною багатокомпонентною системою, на яку впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Вони визначають обсяги експорту та імпорту, рух капіталів, динаміку інвестицій та валютні надходження. Розуміння цих факторів дає можливість пояснити зміни у структурі балансу та розробляти ефективні механізми його регулювання.

Платіжний баланс залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають обсяги зовнішньоекономічних операцій та рух капіталу.

Чинники формування платіжного балансу

Конкретні фактори	Вплив на платіжний баланс
Внутрішні	
Рівень економічного розвитку	Високі темпи зростання сприяють експорту; спад обмежує валютні надходження
Інфляція	Знижує конкурентоспроможність національних товарів і погіршує торговельне сальдо
Інвестиційний клімат	Привабливість країни стимулює приплив капіталу; ризики викликають його відтік
Бюджетна політика	Дефіцит бюджету збільшує зовнішні запозичення
Валютно-курсове регулювання	Впливає на експорт, імпорт і рух капіталу
Зовнішні	
Світові ціни на сировину й енергоносії	Визначають доходи експортерів і витрати імпортерів
Валютні курси провідних валют (USD, EUR)	Коливання курсів змінюють вартість контрактів і боргових зобов'язань
Умови доступу до фінансових ринків	Лібералізація сприяє залученню капіталу; протекціонізм і санкції обмежують його
Політичні та геополітичні	
Політична стабільність / нестабільність	Стабільність зміцнює довіру інвесторів; кризи викликають відплив капіталу
Участь у міжнародних інтеграційних об'єднаннях	Розширює ринки збуту, підвищує передбачуваність зовнішніх зв'язків
Воєнні конфлікти, санкції	Призводять до дефіциту валюти й зниження зовнішніх доходів

До внутрішніх чинників передусім належить рівень розвитку національної економіки. Високі темпи зростання виробництва та продуктивності праці сприяють зростанню експорту, тоді як економічний спад знижує експортний потенціал і водночас стимулює збільшення імпорту. Важливу роль відіграє рівень інфляції: висока інфляція знижує конкурентоспроможність національних товарів на зовнішніх ринках, що погіршує торговельне сальдо. До внутрішніх факторів належить і інвестиційний клімат. Якщо країна є привабливою для іноземних інвесторів, у фінансовому рахунку з'являється приплив капіталу, тоді як несприятливі умови призводять до його відтоку. Не менш суттєвою є бюджетна та монетарна політика: дефіцит державних фінансів збільшує зовнішні запозичення, а валютно-курсові рішення центрального банку прямо впливають на величину експорту та імпорту.

Серед зовнішніх чинників важливу роль відіграють коливання світових цін на сировину та енергоносії. Для країн-експортерів вони визначають обсяг валютних надходжень, для імпортерів — рівень витрат на закупівлю енергоносіїв і продовольства. Вплив мають і валютні курси провідних світових валют, насамперед долара США та євро, оскільки від їхньої

стабільності залежить вартість зовнішніх контрактів і обслуговування боргів. Вагомими залишаються також умови доступу до міжнародних фінансових ринків: лібералізація торгівлі й фінансових потоків сприяє припливу капіталу, тоді як посилення протекціонізму та санкційні обмеження зменшують валютні надходження.

Не можна ігнорувати вплив політичних та геополітичних чинників. Збройні конфлікти, міжнародні санкції, торговельні війни чи політична нестабільність безпосередньо зменшують довіру іноземних інвесторів і ускладнюють зовнішньоекономічну діяльність. Навпаки, участь у міжнародних інтеграційних об'єднаннях, таких як ЄС чи СОТ, підвищує прогнозованість і стабільність зовнішньоекономічних зв'язків.

Формування платіжного балансу є результатом поєднання численних економічних, політичних і соціальних чинників. Внутрішні процеси визначають здатність країни генерувати конкурентоспроможну продукцію та залучати інвестиції, тоді як зовнішнє середовище формує умови доступу до світових ринків і визначає обсяг фінансових потоків. Лише комплексний облік усіх цих факторів дозволяє державі розробляти ефективну макроекономічну політику та забезпечувати стійкість платіжного балансу.

9.4. Міжнародні розрахунки: сутність та форми

Міжнародні розрахунки є невід'ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності, адже вони забезпечують обслуговування товарообмінних, фінансових та інвестиційних операцій між суб'єктами з різних країн. По суті, це система безготівкових і готівкових платежів за міжнародними зобов'язаннями, яка функціонує через банки та фінансові установи. Значення міжнародних розрахунків полягає в тому, що вони створюють умови для ефективного руху товарів, послуг і капіталів, а також впливають на рівновагу платіжного балансу й валютну стабільність держави.

Класичною формою міжнародних розрахунків є банківський переказ, який застосовується при взаємній довірі між сторонами контракту. Однак ця форма не завжди гарантує своєчасність платежу, тому у міжнародній торгівлі активно використовуються інкасо та акредитив. Інкасо передбачає, що банк виконує лише технічну функцію — передає документи покупцю лише після підтвердження платежу або акцепту векселя. Акредитив, у свою чергу, створює найвищий рівень безпеки: банк бере на себе зобов'язання оплатити товар після виконання експортером умов угоди, що значно знижує ризики неплатежів.

Історично значне поширення мали векселі, які використовувалися як інструмент кредитування у міжнародній торгівлі. Сьогодні вони

застосовуються рідше, але зберігають роль у фінансових операціях, пов'язаних із відстрочкою платежу.

Особливе місце займають клірингові розрахунки, які використовуються у випадках, коли між державами укладено угоди про взаємозалік зобов'язань без використання валюти як платіжного засобу. Такі схеми характерні для країн із валютними обмеженнями чи в умовах торговельних санкцій.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають електронні платіжні системи, які забезпечують високу швидкість і безпеку трансакцій. Серед них найбільш поширеними є міжнародна система SWIFT, що охоплює понад 200 країн світу, а також SEPA, яка обслуговує платежі у межах єврозони. Новітньою тенденцією є поширення цифрових валют центральних банків, які в перспективі можуть стати альтернативою традиційним механізмам міжнародних розрахунків.

Таблиця 9.3.

Основні форми міжнародних розрахунків

Форма розрахунків	Характеристика	Приклади використання
Банківський переказ	Просте перерахування коштів з рахунку платника на рахунок отримувача через банки-кореспонденти	Оплата партії імпортованих товарів за контрактом
Документарне інкасо	Банк здійснює передачу документів покупцеві лише після сплати чи акцепту тратти	Експорт зернових з України з гарантією платежу
Документарний акредитив	Зобов'язання банку-емітента здійснити платіж експортеру за умови виконання ним умов контракту	Поставка машинобудівної продукції
Векселі (тратти)	Письмове боргове зобов'язання здійснити платіж у визначений термін	Міжнародні інвестиційні операції
Клірингові розрахунки	Взаємозалік взаємних зобов'язань між країнами чи компаніями	Міждержавні угоди за бартерними схемами
Сучасні системи електронних платежів	Використання SWIFT, SEPA, цифрових банківських платформ для прискорення платежів	SWIFT для міжнародних переказів, SEPA для розрахунків у євро

Форми міжнародних розрахунків є різноманітними та відповідають рівню ризику і специфіці угод. Вибір конкретного механізму залежить від відносин між партнерами, законодавчих обмежень, а також вимог до безпеки і швидкості проведення платежів. У підсумку вони визначають ефективність функціонування зовнішньоекономічних зв'язків і впливають на фінансову стабільність держави.

9.5. Проблеми та перспективи збалансування платіжного балансу України

Платіжний баланс України упродовж останніх років перебуває під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, серед яких визначальними стали воєнні дії, макроекономічна нестабільність, енергетична залежність та інтеграційні процеси з Європейським Союзом. Стан платіжного балансу відображає не лише масштаби зовнішньоекономічної діяльності, а й рівень стійкості національної економіки.

Ключовими проблемами платіжного балансу України є:

По-перше, висока залежність експорту від сировинних товарів, насамперед аграрної та металургійної продукції. Коливання світових цін на зерно, залізну руду чи сталь безпосередньо впливають на валютні надходження, що робить торговельне сальдо вразливим.

По-друге, дефіцит поточного рахунку значною мірою формується через потребу імпорту енергоносіїв, машин та устаткування. В умовах воєнного часу обсяги імпорту зросли через необхідність закупівлі пального, військових і гуманітарних товарів.

По-третє, істотним викликом залишається зовнішній борг. Україна змушена обслуговувати значні боргові зобов'язання, що тисне на фінансовий рахунок і потребує регулярної співпраці з МВФ та іншими міжнародними кредиторами.

По-четверте, відтік робочої сили та масова міграція населення створюють дисбаланс у трудових ресурсах, хоч і забезпечують стабільні валютні надходження від грошових переказів мігрантів.

Разом із тим, у платіжному балансі простежуються і позитивні тенденції. Вагоме значення мають грошові перекази українських трудових мігрантів, які в окремі роки перевищували 12 млрд дол. США, що стало важливим джерелом підтримки платіжного балансу. Додатковим стабілізуючим фактором є активна зовнішня фінансова допомога з боку міжнародних організацій і партнерів, що дозволяє зберігати золотовалютні резерви на належному рівні.

Перспективи збалансування платіжного балансу України пов'язані з кількома напрямками.

По-перше, це диверсифікація експорту та переорієнтація на продукцію з вищою доданою вартістю. Розвиток переробної промисловості та високотехнологічного сектору дозволить зменшити залежність від сировинних коливань.

По-друге, посилення інтеграції з ЄС та реалізація Угоди про асоціацію відкривають доступ до єдиного ринку, що стимулюватиме українських виробників модернізувати виробництво та розширювати ринки збуту.

По-третє, удосконалення енергетичної політики та перехід на відновлювані джерела енергії можуть скоротити критичний імпорт енергоносіїв і тим самим зменшити дефіцит поточного рахунку.

По-четверте, продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями створюватиме основу для фінансової стабільності, але у довгостроковій перспективі Україна потребує розвитку внутрішнього ринку капіталу та залучення інвестицій у стратегічні галузі.

Платіжний баланс України залишається вразливим до зовнішніх шоків, однак за умови структурної перебудови експорту, енергетичної диверсифікації та підтримки реформ з боку міжнародних партнерів можливе поступове досягнення його рівноваги. У цьому контексті особливого значення набувають заходи економічної політики, спрямовані на зміцнення інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та інтеграцію у світовий економічний простір.

Питання для самоконтролю

1. Що таке платіжний баланс і яке його значення для національної економіки?
2. Які основні операції відображає платіжний баланс?
3. У чому полягає роль платіжного балансу у валютній та макроекономічній політиці держави?
4. Які складові включає структура платіжного балансу?
5. Як зовнішні фактори, зокрема світові ціни на сировину та валютні курси, впливають на стан платіжного балансу?
6. Яким чином політична стабільність чи нестабільність позначається на платіжному балансі країни?
7. Які основні форми міжнародних розрахунків застосовуються у практиці зовнішньої торгівлі?
8. У чому переваги та недоліки акредитивної форми розрахунків?
9. Які можливості відкривають сучасні електронні системи платежів (SWIFT, SEPA) для міжнародних розрахунків?
10. Які напрями політики сприятимуть збалансуванню платіжного балансу України в середньо- та довгостроковій перспективі?

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ІНСТИТУТИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

ТЕМА 10 МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

План лекції

1. Сутність і класифікація міжнародних економічних організацій
2. Універсальні міжнародні економічні організації
3. Регіональні економічні інтеграційні об'єднання
4. Інші міжнародні організації та форуми економічного співробітництва

Рекомендовані джерела

1. Сіденко В. Р. Міжнародні економічні відносини: сучасний стан і тенденції розвитку : навч. посібник. – Київ : КНЕУ, 2021.
2. Тюріна Н. М., Філіпенко А. С. Міжнародні економічні організації : підручник. – Київ : Знання, 2020.
3. Соловйов В. П. Міжнародні економічні відносини : підручник. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022.
4. Центр Разумкова. Україна і міжнародні економічні організації: перспективи інтеграції : аналіт. доповідь. – Київ : Разумков Центр, 2023. – <https://razumkov.org.ua>
5. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Міжнародні економічні організації та виклики для України. – Київ, 2022.
6. Міністерство економіки України. Участь України у міжнародних економічних організаціях: аналітичний звіт. – Київ : Мінекономіки, 2023. – <https://www.me.gov.ua>

10.1. Сутність і класифікація міжнародних економічних організацій

Міжнародні економічні організації є важливим елементом сучасної системи світового господарства. Вони виникли як відповідь на потребу держав координувати свої дії в умовах зростаючої взаємозалежності національних економік, посилення міжнародної торгівлі, руху капіталів та глобалізації фінансових потоків. Сутність цих організацій полягає у створенні інституційних механізмів, які регулюють міжнародні економічні відносини, сприяють їхньому розвитку та вирішують проблеми глобального масштабу.

Основними цілями діяльності міжнародних економічних організацій є стимулювання економічного зростання, забезпечення фінансової стабільності, сприяння розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій, а також підтримка країн, що розвиваються. Вони функціонують на основі

багатосторонніх угод, до яких приєднуються держави-члени, делегуючи частину своїх повноважень задля досягнення спільних інтересів.

Класифікація міжнародних економічних організацій здійснюється за кількома критеріями: (рис 10.1.).

1. За сферою діяльності:	2. За організаційним статусом:	3. За масштабами членства:
□ Універсальні – ООН, МВФ, Світовий банк (World Bank Group), СОТ. □ Регіональні – ЄС, АСЕАН, МЕРКОСУР, USMCA (колишня NAFTA). □ Галузеві (спеціалізовані) – ОПЕС+, ІКАО (авіація), ІМО (морський транспорт).	□ Міжурядові – ООН, СОТ, МВФ, Світовий банк. □ Неурядові – Міжнародна торговельна палата (ICC), Всесвітня асоціація бірж (WFE).	□ Універсальні (глобальні) – ООН, СОТ, МВФ, Світовий банк. □ Обмежені (регіональні/групові) – ЄС, АСЕАН, МЕРКОСУР, USMCA, G7, G20.

Рисунок 10.1. Класифікація міжнародних організацій

Найбільш поширеним є поділ **за сферою діяльності**. Універсальні організації охоплюють широкий спектр економічних питань (наприклад, ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ). Регіональні організації об'єднують держави певного географічного простору з метою поглиблення економічної інтеграції, як-от ЄС, АСЕАН чи МЕРКОСУР. Галузеві організації спеціалізуються на конкретних секторах економіки, наприклад ОПЕК у сфері нафти.

За організаційним статусом можна виокремити міжурядові та неурядові економічні організації. Міжурядові створюються державами і мають офіційний міжнародно-правовий статус, тоді як неурядові формуються асоціаціями, союзами чи іншими суб'єктами економічної діяльності, що сприяють розвитку підприємництва й міжнародної кооперації.

Інший важливий критерій класифікації – **масштаби членства**. Організації з універсальним членством об'єднують більшість країн світу (ООН, МВФ, СОТ), тоді як інші мають обмежений склад, зосереджуючись на інтересах певних регіонів або груп країн (ЄС, NAFTA, G20).

Таким чином, міжнародні економічні організації виступають ключовими інституціями глобальної економіки. Вони забезпечують механізм співпраці держав, регулюють економічні відносини на міжнародному рівні, сприяють вирішенню конфліктів і створюють передумови для більш стабільного та прогнозованого розвитку світового господарства.

10.2. Універсальні міжнародні економічні організації

Універсальні міжнародні економічні організації – це інституції, діяльність яких поширюється на більшість країн світу і які охоплюють широкий спектр економічних питань: від торгівлі й валютно-фінансових відносин до соціально-трудових і виробничо-технологічних аспектів. Їхня головна функція полягає у створенні правил міжнародної економічної взаємодії, забезпеченні стабільності глобальної фінансової системи та координації політики держав.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціалізовані установи

Організація Об'єднаних Націй була заснована у 1945 році з метою підтримання міжнародного миру та безпеки, розвитку співробітництва між державами та сприяння соціально-економічному прогресу. Сьогодні вона об'єднує 193 держави-члени і виступає найуніверсальнішою міжнародною інституцією.

В економічній сфері ООН виконує кілька ключових функцій:

- нормативну, встановлюючи принципи співробітництва у сфері торгівлі, фінансів, інвестицій і праці;
- координаційну, оскільки узгоджує діяльність різних міжнародних і регіональних організацій;
- аналітичну та дорадчу, готуючи статистичні звіти, прогнози і рекомендації для урядів;
- оперативну, забезпечуючи реалізацію міжнародних програм розвитку через спеціалізовані установи.

Особливе значення має Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОР), яка є головним органом у сфері економічного і соціального розвитку. Вона координує діяльність спеціалізованих установ і програм, серед яких варто виділити:

- ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) – створена у 1964 р. з метою сприяння інтеграції країн, що розвиваються, у світову економіку та захисту їхніх інтересів на міжнародному ринку. Вона аналізує тенденції світової торгівлі, інвестицій і технологій.
- ЮНІДО (Організація ООН з промислового розвитку) – займається питаннями індустріалізації та підтримки промислових проектів у країнах, що розвиваються. Основна мета – допомога у створенні конкурентоспроможних виробництв та впровадженні інноваційних технологій.
- Міжнародна організація праці (МОП) – спеціалізована установа ООН, яка регулює трудові стандарти, сприяє захисту прав працівників і розвитку соціального діалогу. МОП розробляє міжнародні конвенції і рекомендації, що визначають мінімальні соціальні стандарти.

Економічна діяльність ООН спрямована на підтримку сталого розвитку. У 2015 році було ухвалено Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, який містить 17 цілей сталого розвитку (ЦСР). Вони охоплюють такі завдання, як ліквідація бідності та голоду, забезпечення гідної праці, економічне зростання, розвиток інновацій та інфраструктури, боротьба зі зміною клімату.

Завдяки універсальному характеру та широкому членству ООН виступає головним форумом для вироблення міжнародних економічних стратегій, координації допомоги країнам, що розвиваються, і розробки довгострокових програм глобального розвитку.

Міжнародний валютний фонд (МВФ)

Міжнародний валютний фонд був створений у 1944 році на Бреттон-Вудській конференції з метою забезпечення стабільності світової валютної системи. Фонд офіційно розпочав діяльність у 1945 році, нині він об'єднує 190 держав-членів, які спільно формують його капітал і мають право голосу пропорційно до своєї квоти.

Основні завдання МВФ

Забезпечення валютної стабільності – МВФ розробляє рекомендації для країн щодо підтримання стабільних валютних курсів та ефективної монетарної політики.

Надання фінансової допомоги – країни, що мають дефіцит платіжного балансу чи валютну кризу, можуть отримати кредити від Фонду. Ці кредити зазвичай супроводжуються програмами реформ.

Спостереження та моніторинг – МВФ регулярно аналізує стан економік держав-членів і публікує огляди («Article IV Consultations»), що слугують індикатором їхньої фінансової стійкості.

Технічна допомога і навчання – Фонд підтримує уряди у реформуванні податкової, валютної, бюджетної системи та управління фінансами.

Фінансова допомога МВФ реалізується через різні програми:

- Stand-by Arrangement (SBA) – коротко- та середньострокові кредити для стабілізації економіки.
- Extended Fund Facility (EFF) – довгострокові програми структурних реформ.
- Rapid Financing Instrument (RFI) – швидка допомога для країн у кризових ситуаціях.
- Special Drawing Rights (SDR, спеціальні права запозичення) – міжнародний резервний актив, який може використовуватись країнами для підтримки платіжного балансу.

МВФ є центральним інститутом, який координує валютно-фінансову політику та виступає кредитором «останньої інстанції» для держав. Він

допомагає уникати поширення фінансових криз, сприяє стабільності міжнародних розрахунків і підтримує довіру інвесторів до національних економік.

Попри значну роль, МВФ часто критикують за жорсткі умови надання кредитів, що змушують країни проводити непопулярні соціально-економічні реформи («політика жорсткої економії»). Однак прихильники Фонду наголошують, що саме завдяки цим умовам країни отримують можливість відновити фінансову стабільність і довіру на міжнародних ринках.

МВФ є ключовим універсальним інститутом, що забезпечує стабільність глобальної валютної системи, надає фінансову підтримку країнам і формує засади міжнародної координації у сфері макроекономічної та фінансової політики.

Світовий банк та група Світового банку

Світовий банк був заснований у 1944 році разом із МВФ на Бреттон-Вудській конференції. Його первинним завданням було відновлення зруйнованої Другою світовою війною економіки Європи. Згодом головний акцент у діяльності було перенесено на допомогу країнам, що розвиваються, у сфері фінансування проектів розвитку, інфраструктури, охорони здоров'я, освіти й боротьби з бідністю.

Сьогодні Світовий банк є ядром так званої Групи Світового банку (World Bank Group), що включає п'ять інституцій, кожна з яких виконує свої завдання:

1. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – надає кредити й гарантії країнам із середнім рівнем доходу та фінансово стійким країнам із низьким доходом.
2. Міжнародна асоціація розвитку (МАР) – надає пільгові кредити і гранти найбільш бідним країнам світу.
3. Міжнародна фінансова корпорація (МФК) – підтримує приватний сектор, інвестує у підприємства й надає технічну допомогу.
4. Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ, MIGA) – страхує інвестиції від політичних ризиків і стимулює приплив капіталу в країни, що розвиваються.
5. Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID) – розглядає суперечки між іноземними інвесторами та державами.

Основні завдання Групи Світового банку

- підтримка довгострокового економічного зростання;
- подолання бідності та зменшення нерівності;
- розвиток інфраструктури (транспорт, енергетика, водопостачання, телекомунікації);
- підтримка соціальних програм (освіта, охорона здоров'я, захист довкілля);

- сприяння інституційним реформам у країнах із низьким і середнім доходом.

Світовий банк фінансує проекти розвитку шляхом надання кредитів і грантів, виступає гарантом для інвестиційних проектів, проводить аналітичні дослідження і консулює уряди. Кредити Світового банку зазвичай мають нижчі відсоткові ставки і довший термін погашення, ніж комерційні позики.

Група Світового банку є найбільшим багатостороннім кредитором для країн, що розвиваються. Її проекти охоплюють більше 100 країн світу і спрямовані на формування стійкого економічного зростання та досягнення цілей сталого розвитку.

Подібно до МВФ, Світовий банк критикують за нав'язування країнам-реципієнтам жорстких умов і реформ, які іноді не враховують соціально-економічні особливості держав. Водночас, на відміну від МВФ, акцент у його діяльності робиться не стільки на макроекономічній стабілізації, скільки на фінансуванні довгострокових інвестиційних програм.

Таким чином, Світовий банк та його інституції є ключовим джерелом фінансової та технічної допомоги для країн, що розвиваються, сприяючи їхньому включенню у світову економіку та підвищенню соціально-економічного рівня розвитку.

Світова організація торгівлі (СОТ)

Світова організація торгівлі (World Trade Organization, WTO) була створена у 1995 році як правонаступниця Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), що діяла з 1947 року. На сьогодні СОТ об'єднує 164 країни-члени, які забезпечують понад 95 % світового товарообігу, що робить її основною інституцією у сфері міжнародної торгівлі.

Основною метою діяльності організації є сприяння лібералізації міжнародної торгівлі на основі узгоджених правил. СОТ виконує низку важливих функцій:

- адміністрування багатосторонніх торговельних угод;
- сприяння переговорному процесу щодо подальшого зниження торговельних бар'єрів;
- розгляд торговельних спорів між державами-членами;
- моніторинг торговельної політики країн і публікація відповідних оглядів;
- надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, у сфері торгівлі.

Робота СОТ ґрунтується на кількох базових принципах:

- недискримінація (режим найбільшого сприяння і національний режим);
- прозорість торговельної політики;
- взаємність у зниженні тарифів і торговельних обмежень;

- сприяння конкуренції і поступова ліквідація протекціонізму.

СОТ створила правову основу для функціонування багатосторонньої торговельної системи. Її діяльність сприяла значному зниженню тарифів, розширенню доступу країн на світові ринки, зростанню обсягів торгівлі товарами та послугами. Особливу роль СОТ відіграє для країн, що розвиваються, надаючи їм можливість інтегруватися у глобальні економічні процеси.

Попри значні здобутки, СОТ стикається із серйозними викликами. По-перше, діяльність органу врегулювання спорів частково заблокована через небажання окремих країн, зокрема США, погоджувати призначення нових суддів. Це знижує ефективність механізму арбітражу. По-друге, переговори в межах «Дохійського раунду» (з 2001 року) просуваються повільно, що свідчить про розбіжності між розвинутими країнами та тими, що розвиваються. По-третє, новими викликами для СОТ є проблеми електронної комерції, захисту інтелектуальної власності, кліматичних обмежень і субсидій у сільському господарстві.

СОТ залишається головним глобальним майданчиком для переговорів і регулювання міжнародної торгівлі. Попри кризові явища у її функціонуванні, вона продовжує визначати правила світової торговельної системи та відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості, передбачуваності та стабільності глобальної економіки.

Таким чином, універсальні міжнародні економічні організації становлять основу інституційної структури світової економіки. Вони виконують функції регулятора, кредитора, посередника і координатора, створюючи передумови для більш передбачуваного та стабільного розвитку глобального господарства.

10.3. Регіональні економічні інтеграційні об'єднання

Регіональні економічні організації виникають як форма поглибленої співпраці між країнами, що географічно чи економічно близькі. Їхня мета – створення спільних ринків, зниження торговельних бар'єрів, координація економічної політики та посилення конкурентних позицій регіону у глобальній економіці.

Рівень інтеграції може коливатися від простих зон вільної торгівлі до економічних і валютних союзів. У сучасному світі саме регіональні інтеграційні структури стали провідними акторами, які формують архітектуру світового господарства.

Основні регіональні економічні інтеграційні об'єднання

Об'єднання	Рік створення	Кількість учасників (2024 р.)	Основні цілі	Приклади результатів
Європейський Союз (ЄС)	1957 (Римські договори) → 1993 (Маастрихтський договір)	27	Створення єдиного ринку, економічного і валютного союзу, спільна політика у торгівлі, сільському господарстві, енергетиці	Євро як єдина валюта, зона безмитної торгівлі, спільний ринок товарів, послуг, капіталу і праці
USMCA (США–Мексика–Канада, наступник NAFTA)	2020	3	Лібералізація торгівлі, захист інвестицій, розвиток енергетичного й аграрного секторів	Збільшення обсягів торгівлі між країнами Північної Америки, гармонізація торговельних стандартів
АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії)	1967	10	Сприяння політичній і економічній стабільності, розвиток внутрішньорегіональної торгівлі, інтеграція в глобальну економіку	АСЕАН+3 (співпраця з Китаєм, Японією, Південною Кореєю), зона вільної торгівлі АСЕАН
МЕРКОСУР (Південний спільний ринок)	1991	4 повноправні (Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай) + асоційовані члени	Ліквідація митних бар'єрів, спільна зовнішня тарифна політика, координація економічної політики	Регіональна інтеграція країн Південної Америки, зростання внутрішньої торгівлі

Роль регіональних об'єднань у світовій економіці

По-перше, вони забезпечують країнам-учасникам доступ до розширених ринків, що стимулює економічне зростання.

По-друге, такі організації дозволяють країнам виступати єдиним фронтом у глобальних переговорах, зокрема в межах СОТ.

По-третє, регіональні об'єднання сприяють політичній стабільності та зміцненню безпеки у відповідних регіонах.

Водночас існують і виклики: нерівномірність рівня розвитку країн-учасниць, різні політичні інтереси, а також конкуренція між регіональними та глобальними правилами торгівлі.

Таким чином, регіональні інтеграційні об'єднання стали невід'ємним елементом сучасної економічної системи, виступаючи мостом між національною та глобальною економікою.

10.4 Інші міжнародні організації та форуми економічного співробітництва.

Поряд з універсальними та регіональними організаціями, важливе місце у системі світового господарства займають міжнародні інституції, що координують економічну політику та формують стандарти розвитку. Їхня особливість полягає в тому, що вони не завжди мають класичний статус міжурядових організацій, проте відіграють вагомую роль у глобальній економіці.

Таблиця 10.2.

Інші міжнародні організації та форуми

Організація	Рік створення	Кількість учасників	Основні завдання	Значення у світовій економіці
ОЕСР	1961	38	Сприяння стійкому зростанню, формування економічної політики, аналітична підтримка	«Клуб розвинених країн», розробка стандартів політики
G7	1970-ті	7	Узгодження економічної політики, вирішення кризових проблем	Неформальний лідерський клуб, вплив на глобальні рішення
G20	1999	19 країн + ЄС	Координація макрополітики, фінансова стабільність, клімат, цифровізація	Головний форум глобального економічного врядування

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) була створена у 1961 році на базі Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), яка координувала реалізацію «плану Маршалла» після Другої світової війни. Сьогодні організація об'єднує 38 країн, переважно розвинених. Метою ОЕСР є підтримка стійкого економічного зростання, розвиток торгівлі, підвищення рівня життя населення та поширення

принципів ринкової економіки. Вона відома своїми аналітичними звітами («Economic Outlook», «Employment Outlook»), які фактично задають стандарти економічної політики для країн-учасниць і партнерів.

«Велика сімка» (G7) - це неформальне об'єднання провідних розвинених країн: США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії та Японії. G7 виникла у 1970-х роках як майданчик для узгодження фінансово-економічної політики. Сьогодні G7 обговорює не лише економічні, а й політичні та безпекові питання. Основна роль полягає у формуванні глобальних економічних орієнтирів та виробленні спільних підходів до вирішення кризових ситуацій (наприклад, фінансових криз чи енергетичної безпеки).

«Велика двадцятка» (G20) - це ширший формат міжнародного економічного форуму, який включає найбільші розвинені та країни з ринками, що формуються. G20 виникла у 1999 році як відповідь на азієську фінансову кризу, а з 2008 року стала головним майданчиком для обговорення питань глобального економічного врядування. У G20 входять 19 найбільших економік світу та ЄС, що разом становлять понад 80 % світового ВВП і близько 75 % міжнародної торгівлі. Основні напрями діяльності G20 – координація макроекономічної політики, регулювання фінансових ринків, боротьба зі зміною клімату, розвиток цифрової економіки.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність міжнародних економічних організацій?
2. У чому полягає роль Міжнародного валютного фонду у забезпеченні валютно-фінансової стабільності?
3. Які інституції входять до Групи Світового банку та які їх основні функції?
4. Які принципи регулювання міжнародної торгівлі закріплені у діяльності Світової організації торгівлі?
5. Які приклади регіональних економічних інтеграційних об'єднань ви можете назвати?
6. У чому полягають основні цілі Європейського Союзу як інтеграційного угруповання?
7. Які особливості функціонування АСЕАН та МЕРКОСУР?
8. Які відмінності між G7 і G20 як форумами економічного співробітництва?
9. Яке значення має ОЕСР у формуванні світової економічної політики?
10. Чому сучасна система міжнародних економічних організацій є необхідною для стабільності світового господарства?

ТЕМА 11 РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ

План лекції

1. Поняття та сутність регіональної економічної інтеграції
2. Рівні та форми регіональної інтеграції
3. Європейський Союз як найглибший приклад інтеграції
4. Північноамериканська інтеграція (USMCA)
5. Азійська модель інтеграції: АСЕАН та формати «АСЕАН+»
6. Латинська Америка: МЕРКОСУР
7. Африка: Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA)
8. Сучасні тенденції та виклики регіональної інтеграції

Рекомендовані джерела

1. Стахова Н. В. Міжнародна економіка: опорний конспект лекцій. – Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2022. – 120 с.
2. World Trade Organization. Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS) [Електронний ресурс]. – URL: <https://rtais.wto.org>.
3. United Nations Conference on Trade and Development. World Investment Report 2023: Investing in sustainable energy for all. – New York ; Geneva: UN, 2023. – 240 p. – URL: <https://unctad.org>.
4. European Union. EU Treaties and Integration Process [Електронний ресурс]. – Brussels, 2024. – Режим доступу: <https://european-union.europa.eu>

11.1. Поняття та сутність регіональної економічної інтеграції

Регіональна економічна інтеграція – це процес поступового зближення та об'єднання національних економік кількох країн, які мають спільні інтереси, історичні, географічні чи політичні передумови для співпраці. Вона ґрунтується на усуненні бар'єрів у взаємній торгівлі, узгодженні економічної політики та створенні спільних механізмів регулювання, що дає можливість сформувати єдиний економічний простір.

На відміну від глобалізації, яка охоплює весь світ, регіональна інтеграція має локальний або субглобальний характер, концентруючись на певних групах країн. Вона дозволяє учасникам зміцнювати свої позиції у світовій економіці, використовуючи переваги спільного ринку та колективних рішень.

Сутність інтеграції полягає у тому, що вона створює синергію економічних ресурсів і потенціалу, забезпечуючи такі ефекти:

- зростання обсягів торгівлі між країнами;

- підвищення ефективності виробництва завдяки спеціалізації;
- активізацію інвестиційних процесів і руху капіталу;
- розширення ринків збуту для національних виробників;
- спільне вирішення проблем економічної та соціальної політики.

У сучасному світі регіональні інтеграційні процеси стали одним із провідних трендів розвитку міжнародних економічних відносин. Згідно з даними СОТ, кількість чинних регіональних торговельних угод у 2024 році перевищує 350, і їх число продовжує зростати. Це пояснюється тим, що регіональні блоки дозволяють швидше досягати домовленостей, ніж багатосторонні переговори у межах СОТ, де потрібно враховувати інтереси майже всіх країн світу.

11.2. Рівні та форми регіональної інтеграції

Регіональна інтеграція має поступовий характер: від зняття окремих бар'єрів у торгівлі до повного економічного і валютного союзу. В економічній теорії та практиці виокремлюють кілька основних рівнів, що відрізняються глибиною інтеграції та масштабами спільної політики.

Таблиця 11.1.

Рівні регіональної економічної інтеграції та сучасні приклади

Рівень інтеграції	Характеристика	Приклади
Зона вільної торгівлі (ЗВТ)	Ліквідація митних тарифів і кількісних обмежень у торгівлі між країнами, але збереження кожною державою власної зовнішньоторговельної політики щодо третіх країн	USMCA (США, Канада, Мексика), Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), Угода про ЗВТ Україна–ЄС
Митний союз	Спільна митна територія та єдиний зовнішній тариф щодо третіх країн	МЕРКОСУР (Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай)
Спільний ринок	Вільний рух не лише товарів, а й капіталу, послуг і робочої сили; часткове узгодження економічної політики	Європейський Союз (ЄС, як внутрішній ринок); CARICOM (КАРИКОМ, Карибський спільний ринок)
Економічний союз	Уніфікація значної частини економічної політики, координація макроекономічного регулювання, спільні інституції	Європейський Союз (ЄС) після Маастрихтського договору
Валютний союз	Запровадження єдиної валюти, спільної монетарної політики та центрального банку	Єврозона (20 країн ЄС, які використовують євро)

На першому етапі інтеграції формується зона вільної торгівлі. Вона усуває внутрішні торговельні бар'єри, але не вимагає єдиної зовнішньої політики. Найбільш відомий приклад – USMCA (Угода США–Мексика–Канада), яка з 2020 року замінила NAFTA. Інший масштабний приклад – AfCFTA, що

об'єднує 54 африканські країни й покликана стимулювати розвиток внутрішньоконтинентальної торгівлі.

Митний союз передбачає вищий рівень інтеграції, коли країни погоджують спільний зовнішній тариф. Прикладом є МЕРКОСУР, який діє у Південній Америці. Хоча союз стикається з політичними труднощами, він зберігає роль ключового механізму інтеграції у регіоні.

Спільний ринок забезпечує вільний рух не лише товарів, а й капіталу, робочої сили та послуг. Найуспішніший приклад – Єдиний ринок ЄС, де громадяни можуть працювати і навчатися в будь-якій країні-члені без додаткових обмежень.

На наступному рівні формується економічний союз, який передбачає уніфікацію значної частини економічної політики та створення наднаціональних органів управління. Це також приклад Європейського Союзу, особливо після прийняття Маастрихтського договору 1993 року.

Найвищий щабель інтеграції – валютний союз. Він передбачає спільну валюту та єдину монетарну політику. Прикладом є Єврозона, до якої на 2024 рік входять 20 країн ЄС. Запровадження євро стало найбільш успішним експериментом у сфері регіональної інтеграції, хоча воно й породжує нові виклики, зокрема щодо бюджетної дисципліни та економічних дисбалансів між країнами.

Таким чином, регіональна інтеграція має поступовий характер, і країни можуть залишатися на різних етапах цього процесу. Для одних держав важливим є доступ до ринку збуту у межах зони вільної торгівлі, інші прагнуть більшої координації й беруть участь у спільному ринку або валютному союзі.

11.3. Європейський Союз як найглибший приклад інтеграції

Європейський Союз (ЄС) є найбільш розвиненим і послідовним прикладом регіональної економічної інтеграції у світі. Його еволюція від простого економічного об'єднання до повноцінного політико-економічного союзу демонструє усі рівні інтеграційного процесу — від зони вільної торгівлі до економічного та валютного союзу.

Історично інтеграція розпочалася у 1951 році зі створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), а вже у 1957 році підписано Римські договори, що започаткували Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Маастрихтський договір 1993 року закріпив сучасну модель ЄС як економічного та валютного союзу, а Лісабонський договір 2009 року посилив інституційну структуру та надав ЄС юридичної цілісності.

Ключові риси інтеграції в межах ЄС:

- По-перше, функціонує єдиний внутрішній ринок, що забезпечує чотири свободи: вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Це створює унікальний простір, де понад 440 мільйонів споживачів отримують доступ до однакових правил і стандартів.
- По-друге, Єврозона як складова ЄС — це валютний союз, до якого на 2024 рік входять 20 країн, що використовують євро як спільну валюту. Валютна інтеграція супроводжується діяльністю Європейського центрального банку, який визначає єдину монетарну політику.
- По-третє, ЄС проводить спільні політики — аграрну, регіональну, торговельну, конкурентну, екологічну. Завдяки цим політикам країни-учасниці координують ключові аспекти економічного розвитку.

Європейська інтеграція стикається із серйозними викликами. Серед них:

- Brexit (вихід Великої Британії у 2020 р.), який став першим випадком зворотного руху інтеграції;
- війна в Україні, що призвела до необхідності перегляду енергетичної та безпекової політики, а також посилила роль ЄС як геополітичного гравця;
- енергетична безпека та перехід до зеленої економіки, які вимагають значних інвестицій і реформ;
- економічні дисбаланси між країнами ЄС, що різняться за рівнем розвитку та можливостями фінансування соціально-економічних програм.

Європейський Союз демонструє найбільш глибоку модель інтеграції у світовій економіці, поєднуючи спільний ринок, єдину валюту та координацію економічної політики. Досвід ЄС показує, що інтеграція здатна створити стабільний і потужний економічний блок, який впливає на формування правил глобальної торгівлі та міжнародної фінансової системи.

11.4. Північноамериканська інтеграція (USMCA)

Північноамериканська інтеграція є прикладом регіональної економічної співпраці, яка пройшла трансформацію від NAFTA (North American Free Trade Agreement, 1994) до USMCA (United States–Mexico–Canada Agreement, 2020). Нова угода була переглянута з урахуванням глобальних змін, викликів цифрової економіки та потреб більш збалансованих торговельних відносин між учасниками.

Основні характеристики USMCA

Ознака	Характеристика	Приклади/деталі
Рік створення	2020 р. (замінила NAFTA, що діяла з 1994 р.)	Оновлення угоди відбулося за ініціативи США
Учасники	США, Канада, Мексика	Три найбільші економіки Північної Америки
Тип інтеграції	Зона вільної торгівлі з розширеними положеннями	Безмитна торгівля, проте кожна країна має власну зовнішню тарифну політику
Нові положення	– цифрова торгівля; – інтелектуальна власність; – стандарти у сфері довкілля і праці; – правила для автоіндустрії	Частка комплектуючих авто повинна вироблятися у країнах-членах
Галузеві особливості	Аграрний сектор, енергетика, автомобілебудування	Мексика – автоіндустрія; Канада – енергетика; США – технології
Значення	Поглиблення економічних зв'язків у регіоні, інтеграція виробничих ланцюгів, зростання торгівлі	Разом – понад 28 % світового ВВП

Основні риси інтеграції в межах USMCA

По-перше, угода зберегла базовий принцип зони вільної торгівлі, що передбачає відсутність мит у взаємній торгівлі товарами й послугами. Це забезпечує зростання внутрішньорегіонального товарообігу та інтеграцію виробничих ланцюгів.

По-друге, до USMCA було внесено низку нових положень, які враховують сучасні реалії:

- регулювання цифрової торгівлі (захист даних, електронна комерція, інтернет-послуги);
- зміцнення захисту прав інтелектуальної власності;
- нові вимоги щодо автомобільної промисловості (певна частка комплектуючих має вироблятися в країнах-членах);
- положення у сфері трудових стандартів і довкілля, які посилюють соціальну відповідальність виробництва.

По-третє, USMCA має велике значення для розвитку енергетичного та аграрного секторів, оскільки країни об'єднання активно співпрацюють у постачанні нафти, газу, продовольства та сільськогосподарської продукції.

Значення для країн-учасниць:

- США зберігають провідну роль як найбільша економіка блоку, проте USMCA дозволяє також підтримати зростання Мексики та Канади.
- Мексика отримала доступ до високотехнологічних ринків і залучила масштабні інвестиції у виробничий сектор, особливо автомобілебудування.

- Канада зміцнила свої позиції у торгівлі енергетичними ресурсами та високотехнологічними товарами.

Попри успіхи, у USMCA залишаються певні проблеми. Це відмінності у рівні розвитку економік, торговельні суперечки (особливо у сфері сільського господарства), залежність від політичних змін у США. У майбутньому угода може стати ще більш глибокою формою інтеграції, однак нині вона залишається класичною зоною вільної торгівлі з розширеними функціями.

USMCA демонструє еволюцію від класичної моделі інтеграції до сучасної, що враховує виклики глобалізації та цифровізації. Вона є прикладом того, як регіональні угоди можуть адаптуватися до нових економічних і політичних умов, зберігаючи водночас ключові вигоди для країн-учасниць.

11.5. Азійська модель інтеграції: АСЕАН та формати АСЕАН+

Азійська інтеграція відрізняється від європейської та північноамериканської тим, що вона є гнучкою, мінімально інституціоналізованою і ґрунтується передусім на розширенні торгівлі, інвестицій і співпраці у виробничих ланцюгах. Центральне місце у цьому процесі належить АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії), створений у 1967 році. На сьогодні до неї входять 10 країн, серед яких Сінгапур, Індонезія, Таїланд, В'єтнам, Малайзія та інші.

Таблиця 11.3.

Особливості азійської інтеграційної моделі

Ознака	Характеристика	Приклади
Інституційна структура	Низький рівень інституціоналізації, рішення здебільшого ухвалюються на основі консенсусу	АСЕАН, АСЕАН+3
Фокус інтеграції	Торгівля, інвестиції, виробничі ланцюги; менший акцент на політичних і соціальних аспектах	Зони вільної торгівлі в межах АСЕАН, RCEP
Механізм прийняття рішень	Гнучкі домовленості без створення наднаціональних органів	«Азійський шлях» — поступовість і прагматизм
Масштабність	Поеднання великих економік (Китай, Японія) і динамічних країн, що розвиваються	АСЕАН+3, АСЕАН+6
Актуальні виклики	Геополітична конкуренція США і Китаю, технологічні бар'єри, екологічні виклики	Напруга у Південно-Китайському морі, глобальні ланцюги постачання

АСЕАН стала ядром інтеграційних процесів у Східній і Південно-Східній Азії, запровадивши формати АСЕАН+3 (співпраця з Китаєм, Японією та Південною Кореєю) та АСЕАН+6, що лягли в основу масштабного

торговельно-економічного об'єднання RCEP (Регіональне всеосяжне економічне партнерство), яке об'єднує 15 країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

АСЕАН і пов'язані з нею формати стали ключовими драйверами інтеграції у Південно-Східній Азії. На відміну від ЄС, де діють сильні наднаціональні інститути, азійська інтеграція будується на принципах гнучкості, консенсусу і невтручання у внутрішні справи держав. Це дозволяє країнам із різними політичними системами й рівнем розвитку співіснувати в єдиному економічному просторі.

Розвиток RCEP, що набрала чинності у 2022 році, ставить цей регіон у центр світової торгівлі, оскільки він охоплює понад 30 % світового ВВП і населення планети. При цьому АСЕАН виступає ядром цього партнерства, демонструючи здатність малих і середніх країн координувати інтереси навіть у присутності глобальних економічних гігантів.

Азійська модель інтеграції доводить, що регіональні угруповання можуть успішно функціонувати і без глибокої політичної уніфікації, якщо основний акцент зроблений на економічних вигодах і прагматичних інтересах учасників.

11.6. Латинська Америка: МЕРКОСУР

МЕРКОСУР (Mercado Común del Sur, Південний спільний ринок) – це інтеграційне угруповання, створене в 1991 році Асунсьйонським договором. Воно стало спробою об'єднати економічний потенціал найбільших країн Південної Америки для стимулювання внутрішньорегіональної торгівлі, розвитку виробничих зв'язків та посилення позицій регіону на світовій арені.

На 2024 рік до складу МЕРКОСУР входять Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай. Членство Венесуели призупинене з 2016 року через політичну кризу, а Болівія перебуває у процесі повноцінного приєднання.

МЕРКОСУР був задуманий як економічний блок, здатний забезпечити вільний рух товарів і послуг у межах Південної Америки та посилити позиції країн-учасниць у переговорах із зовнішніми партнерами. Бразилія та Аргентина виступають його ядром, забезпечуючи більшість економічного потенціалу угруповання.

Попри значний потенціал, інтеграція в межах МЕРКОСУР стикається з труднощами. Серед основних викликів – політичні кризи в окремих країнах, розбіжності щодо зовнішньої торговельної політики та різні темпи економічного розвитку. Це гальмує процес перетворення митного союзу на повноцінний спільний ринок.

Важливим елементом сучасного розвитку МЕРКОСУР є зовнішньоекономічні відносини. Найбільш амбітний проект – угода про асоціацію з Європейським Союзом, переговори щодо якої тривають понад 20 років. Її реалізація дозволила б створити одну з найбільших зон вільної торгівлі у світі. Проте ратифікація угоди відкладена через екологічні та політичні розбіжності.

Таблиця 11.4.

Характеристика МЕРКОСУР

Ознака	Характеристика	Приклади/деталі
Рік створення	1991 (Асунсьйонський договір)	Формалізація інтеграції країн Південної Америки
Учасники	Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай	Венесуела – членство призупинене; Болівія – у процесі вступу
Тип інтеграції	Митний союз із тенденцією до спільного ринку	Єдиний зовнішній тариф, спроби гармонізації політики
Основні напрями діяльності	Внутрішня торгівля, координація економічної політики, інфраструктурні проекти	Розвиток транспортних і енергетичних мереж
Міжнародні угоди	Переговори з ЄС про угоду про вільну торгівлю (поки не ратифікована)	Також угоди з Ізраїлем, Єгиптом, Сінгапуром
Проблеми розвитку	Політична нестабільність, різний рівень розвитку економік, торговельні суперечки	Аргентина vs. Уругвай щодо тарифів

Отже, МЕРКОСУР залишається ключовим інтеграційним механізмом Латинської Америки, але його подальший розвиток залежатиме від здатності країн-учасниць долати внутрішні суперечності та адаптувати інтеграційні процеси до викликів глобальної економіки.

11.7. Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA)

Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA) є найбільш амбітним інтеграційним проектом сучасної Африки. Вона була створена у 2018 році, а фактичне функціонування розпочалося у 2021 році. AfCFTA об'єднує 54 країни Африканського Союзу та охоплює понад 1,4 мільярда людей, що робить її найбільшою зоною вільної торгівлі у світі за кількістю учасників.

Метою AfCFTA є створення єдиного ринку товарів і послуг на континенті, стимулювання внутрішньоафриканської торгівлі, розвиток промисловості та зміцнення позицій Африки у світовій економіці.

Характеристика AfCFTA

Ознака	Характеристика	Приклади/деталі
Рік створення	2018 (старт роботи у 2021 р.)	Заснована в межах Африканського Союзу
Учасники	54 країни Африки (всі, крім Еритреї)	Найбільші: Нігерія, Єгипет, ПАР, Кенія
Тип інтеграції	Зона вільної торгівлі	Усунення тарифів для більшості товарів, поступова лібералізація
Мета	Єдиний континентальний ринок товарів і послуг, спрощення руху капіталу та праці	Збільшення внутрішньоафриканської торгівлі
Масштаб	~30 млн км ² території, 1,4 млрд населення, сукупний ВВП понад 3,4 трлн дол.	Найбільший економічний проєкт Африки
Очікувані вигоди	+50 % зростання внутрішньоафриканської торгівлі до 2030 року	Розвиток інфраструктури, індустріалізація
Виклики	Інфраструктурна відсталість, бюрократія, політичні конфлікти, нерівномірність розвитку	Проблеми у сфері транспорту, енергетики, митних процедур

AfCFTA є знаковим кроком для економічної інтеграції Африки, оскільки більшість країн континенту історично орієнтувалися на експорт сировини до Європи, США та Китаю, а внутрішньоафриканська торгівля залишалася на низькому рівні (близько 15 % від загального товарообігу). Впровадження зони вільної торгівлі має змінити цю структуру, створивши умови для розвитку регіональних виробничих ланцюгів і диверсифікації економіки.

Значний потенціал AfCFTA пов'язаний із масштабами — понад 3,4 трильйона доларів сукупного ВВП і найбільший у світі ринок за кількістю населення. Однак успішна реалізація проєкту залежить від подолання інфраструктурних і політичних обмежень. Африка стикається з нестачею сучасних транспортних мереж, енергетичних потужностей, високим рівнем бюрократії й митних бар'єрів, а також із частими внутрішніми конфліктами.

Попри це, AfCFTA є стратегічно важливим проєктом, що здатний змінити економічну карту світу, інтегруючи Африку у глобальні виробничі ланцюги та підвищуючи її роль як цілісного економічного гравця.

11.8. Сучасні тенденції та виклики регіональної інтеграції

На початку XXI століття регіональна економічна інтеграція стала одним із визначальних трендів розвитку світової економіки. Кількість регіональних торговельних угод, зареєстрованих у Світовій організації торгівлі, перевищує 350, і цей показник зростає. Водночас інтеграція вже не є суто економічним

процесом — вона охоплює політичний, соціальний, технологічний та безпековий виміри.

Сучасні тенденції можна звести до кількох ключових аспектів. По-перше, зростає роль регіональних блоків як центрів сили у багатополлярному світі. ЄС, USMCA, ASEAN+RCEP та AfCFTA формують власні правила торгівлі, інвестицій та фінансової політики, конкуруючи з багатосторонніми механізмами СОТ. Це створює нову архітектуру міжнародних економічних відносин, де глобальні та регіональні механізми співіснують і взаємодіють.

По-друге, інтеграція все частіше включає цифровий та інноваційний вимір. Сучасні угоди охоплюють питання електронної комерції, захисту даних, інтелектуальної власності, розвитку цифрової інфраструктури. Це характерно для USMCA, нових угод ЄС, а також RCEP.

По-третє, помітним стає акцент на сталому розвитку та екологічній безпеці. Регіональні блоки впроваджують стандарти, що стосуються скорочення викидів, розвитку «зеленої» енергетики, захисту довкілля. Це особливо актуально для ЄС, який просуває «Зелений курс» та вуглецеві податки.

Водночас інтеграція стикається з низкою серйозних викликів. Серед них:

- геополітичні конфлікти (війна в Україні, суперництво США і Китаю, напруга у Південно-Китайському морі), які ускладнюють економічне співробітництво;
- економічні дисбаланси між країнами в інтеграційних угрупованнях, що породжують торговельні суперечки (як у МЕРКОСУР чи ЄС);
- проблема нерівномірного розподілу вигід від інтеграції: великі економіки часто отримують більше переваг, ніж малі;
- вплив глобальних криз — пандемії, енергетичних і фінансових потрясінь, що знижують темпи інтеграції.

Сучасна регіональна економічна інтеграція перебуває на перетині двох тенденцій. З одного боку, вона є рушійною силою глобалізації, створюючи нові економічні простори та можливості для розвитку. З іншого — постає низка викликів, що вимагають від країн-учасниць гнучких підходів, готовності до компромісів та здатності адаптуватися до швидкозмінних умов світової економіки.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність регіональної економічної інтеграції та чим вона відрізняється від глобалізації?
2. Які рівні регіональної інтеграції виділяють у теорії та практиці міжнародних економічних відносин?

3. Наведіть сучасні приклади кожного рівня інтеграції (зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, валютний союз).
4. Чому Європейський Союз вважають найглибшим прикладом інтеграції?
5. Які нові положення було включено до угоди USMCA у порівнянні з NAFTA?
6. У чому полягають особливості азійської моделі інтеграції на прикладі АСЕАН та форматів АСЕАН+?
7. Які проблеми та перспективи розвитку має МЕРКОСУР у Латинській Америці?
8. Яке значення має AfCFTA для майбутнього Африканського континенту?
9. Які сучасні тенденції впливають на розвиток регіональної інтеграції?
10. Які основні виклики постають перед регіональними інтеграційними угрупованнями у XXI столітті?

ТЕМА 12. УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ РИСИ

План:

1. Загальні характеристики економіки України
2. Класифікація України за міжнародними критеріями
3. Позиції України у світових рейтингах
4. Зовнішньоекономічна діяльність України: структура експорту та імпорту
5. Галузева спеціалізація України у світовому господарстві

Рекомендовані джерела

1. Державна служба статистики України (Держстат)
<http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Національний банк України (НБУ) <https://bank.gov.ua/statistic>
3. Центр економічної стратегії (CES) <https://ces.org.ua>
4. GMK Center –<https://gmk.center>
5. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO)
<https://www.fao.org>
6. Світовий банк (World Bank Data)
<https://data.worldbank.org/country/ukraine>
7. Міжнародний валютний фонд (IMF) <https://www.imf.org>
8. United Nations Development Programme (UNDP) <https://hdr.undp.org>
9. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich, Польща) <https://www.osw.waw.pl>

12.1. Загальні характеристики економіки України

Економіка України є однією з ключових у Східній Європі за масштабом, географічним розташуванням та ресурсним потенціалом. Її розвиток визначається поєднанням сильних природних переваг, розвиненого агропромислового комплексу, промислових традицій та сучасних високотехнологічних секторів. Водночас економіка країни перебуває у стані трансформації, що зумовлено глобалізаційними тенденціями, інтеграційними процесами та викликами воєнного часу.

Важливим фактором виступає ресурсна база України. Близько третини світових запасів чорнозему зосереджено саме на її території, що робить країну одним із провідних гравців на світовому аграрному ринку. Україна стабільно входить у трійку світових експортерів зернових культур, є лідером з експорту соняшникової олії, активно постачає кукурудзу та інші продовольчі товари. Така ресурсна орієнтація забезпечує значну частку валютних надходжень, формуючи роль аграрного сектору як «локомотива» української економіки.

Промисловість України історично була зосереджена у важкому машинобудуванні, металургії та хімічній галузі. На сьогодні частина цих виробництв зазнала скорочення внаслідок структурних криз і військових руйнувань, однак вони зберігають стратегічне значення. Металургійна продукція, продукція гірничо-видобувної галузі та хімічна промисловість досі формують основу промислового експорту. Поряд із цим зростає роль нових секторів, зокрема інформаційних технологій. Українська ІТ-індустрія демонструє динамічний розвиток: країна стала одним із лідерів Центрально-Східної Європи за експортом ІТ-послуг, що забезпечує понад 5 % ВВП і є другим після аграрного сектору джерелом валютних надходжень.

Сфера послуг поступово займає все більшу частку економіки. Важливими є фінансові послуги, транспорт і логістика, освітні та медичні послуги. Транзитний потенціал України має стратегічне значення: завдяки розташуванню на перетині ключових транспортних коридорів між Європою та Азією, країна може виступати як регіональний хаб для перевезень енергоресурсів і товарів.

Водночас українська економіка стикається з численними викликами. Серед них – високий рівень залежності від імпорту енергоносіїв, потреба у модернізації промислової бази, надмірна орієнтація експорту на сировину, низький рівень внутрішніх інвестицій та значний масштаб тіньової економіки. Ситуація ускладнилася після 2014 року, коли військова агресія Росії призвела до втрати частини виробничих потужностей і ринків збуту. Повномасштабна війна 2022 року спричинила глибоку економічну кризу, але водночас активізувала процеси структурної перебудови та адаптації бізнесу до нових умов.

Попри кризові явища, економіка України демонструє високий рівень стійкості. У 2023–2024 роках відзначається поступове відновлення завдяки міжнародній фінансовій підтримці, переорієнтації торгівлі на ринки ЄС та розвиткові гнучких секторів, насамперед ІТ та агропромислового комплексу. Високий людський потенціал, освітній рівень населення та здатність підприємств швидко адаптуватися створюють основу для модернізації та інтеграції у світові виробничі ланцюги.

Загальні характеристики економіки України можна визначити як поєднання потужного ресурсного та людського потенціалу, диверсифікованої структури виробництва з перевагою аграрного сектору та ІТ, транзитної ролі у міжнародній торгівлі, а також водночас значних викликів, пов'язаних із воєнними діями, структурними дисбалансами та необхідністю модернізації.

12.2. Класифікація України за міжнародними критеріями

У сучасній міжнародній економіці існують різні підходи до класифікації країн. Україна водночас належить до кількох категорій, що відображає її перехідний статус: певні характеристики наближають її до розвинутих держав, тоді як інші свідчать про проблеми країн, що розвиваються.

Таблиця 12.1.

Класифікація України за даними міжнародних організацій

Організація	Критерій класифікації	Позиція України
Світовий банк	Рівень доходу (ВНД на душу населення)	Країна з доходом вище середнього (upper-middle income)
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Регіональна група	Emerging and Developing Europe (перехідна економіка, що розвивається)
ООН / UNDP	Індекс людського розвитку (ІЛР)	0,773 (2023–2024 рр.) – високий рівень, але нижчий за середній показник у країнах ЄС

Аналітичний розгляд цих класифікацій демонструє подвійність економічного профілю України. За методологією Світового банку, країна має статус держави з доходом вище середнього, що свідчить про наявність потенціалу для зростання, хоча доходи на душу населення залишаються нижчими за рівень у більшості європейських держав. МВФ визначає Україну як частину групи «Emerging and Developing Europe», що вказує на незавершеність ринкових реформ і залежність від зовнішньоекономічних чинників. У системі ООН Індекс людського розвитку підтверджує високий рівень розвитку, але водночас виявляє значний розрив із країнами Європейського Союзу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Україна перебуває у проміжній позиції: її освітній та науковий потенціал поєднується зі структурними економічними проблемами, що й визначає змішану класифікацію в оцінках міжнародних організацій.

Міжнародний валютний фонд класифікує Україну як частину групи «Emerging and Developing Europe». Це означає, що країна має риси як розвинутої економіки (високий освітній рівень населення, експорт ІТ-послуг), так і країн, що розвиваються (структурні дисбаланси, вразливість до зовнішніх шоків).

ООН оцінює Україну за індексом людського розвитку (ІЛР), який включає тривалість життя, рівень освіти та рівень доходів. Значення ІЛР у 2023–2024 роках склало 0,779, що відносить Україну до категорії країн із високим рівнем людського розвитку, хоча цей показник суттєво поступається країнам ЄС.

Додаткові інституції, такі як Всесвітній економічний форум та міжнародні рейтингові агентства, визначають місце України у світових рейтингах конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. У цих оцінках простежується подвійність: позитивно оцінюється розвиток ІТ-сектору та аграрного експорту, але негативно впливають воєнні ризики, корупція, інституційна нестабільність.

Таким чином, міжнародна класифікація України відображає її перехідний характер: країна має значний людський і ресурсний потенціал, займає середні позиції за ключовими соціально-економічними індикаторами, але залишається вразливою до зовнішніх і внутрішніх викликів.

12.3. Позиції України у світових рейтингах

Світові рейтинги є важливим інструментом для оцінки конкурентоспроможності національної економіки, інституційної стабільності та перспектив інтеграції у глобальні ринки. Вони формуються міжнародними організаціями та незалежними аналітичними центрами і дозволяють порівняти рівень розвитку України (Додаток Г, Д, Е) з іншими державами. Позиції у цих рейтингах часто впливають на рішення інвесторів, визначають пріоритети економічної політики та слугують маркером успішності реформ.

Позиції України у світових рейтингах свідчать про подвійність її економічного профілю. За абсолютними показниками ВВП та доходу на душу населення країна істотно поступається більшості держав ЄС, однак демонструє динаміку зростання та збереження промислового й аграрного потенціалу.

У рейтингу Global Competitiveness Index, який формує Всесвітній економічний форум, Україна займає місце у другій половині списку, що відображає як сильні сторони (якісний освітній рівень, наявність кваліфікованої робочої сили, швидке зростання ІТ-сектора), так і численні обмеження (слабка інфраструктура, проблеми верховенства права, низький рівень інституційної довіри).

За індексом Transparency International Україна має лише 36 балів зі 100, що свідчить про високий рівень сприйняття корупції. Попри це, прогрес у порівнянні з попередніми роками фіксується завдяки антикорупційним реформам та роботі спеціалізованих інституцій.

У Global Innovation Index країна перебуває на середніх позиціях, маючи сильний науковий та освітній потенціал, але слабку здатність комерціалізувати інновації. Це пояснює розрив між науковими здобутками та впровадженням інновацій у виробництво.

У KOF Globalisation Index Україна посідає 44 місце, що свідчить про високу інтеграцію у світову торгівлю й культурні обміни, але значно нижчу включеність у глобальні фінансові потоки.

Загалом, міжнародні рейтинги підтверджують перехідний характер української економіки: вона має значний людський та ресурсний потенціал, але обмежується інституційними слабкостями, воєнними ризиками й потребою у глибоких структурних змінах.

12.4. Зовнішньоекономічна діяльність України: структура експорту та імпорту

Зовнішньоекономічна діяльність є ключовим чинником розвитку економіки України, адже саме завдяки експорту країна отримує валютні надходження, залучає інвестиції та зміцнює міжнародні позиції. Українська економіка традиційно характеризується високим рівнем експортної залежності: частка експорту у ВВП перевищує 30 %. Це зумовлює вразливість до зовнішніх коливань, але водночас створює можливості для інтеграції у глобальні ринки. Останні роки засвідчили суттєву трансформацію структури експорту: поряд із традиційною сировинною продукцією дедалі більшу роль відіграють ІТ-послуги та продукція агропереробки (Додаток Ж).

Структура українського експорту у 2023–2024 роках залишалася переважно сировинною. Найбільшу частку займає аграрний сектор — понад половина валютних надходжень формується за рахунок постачання зернових (пшениця, кукурудза), олійних культур та продукції тваринництва. Це є конкурентною перевагою України, але й свідчить про високу залежність від цін на сировину на світових ринках.

Металургія історично становила вагому частину українського експорту, однак її частка скорочується через втрату виробничих потужностей і глобальне зниження попиту на металопродукцію.

Машинобудування та хімічна промисловість мають меншу частку у структурі експорту, але зберігають значення для окремих регіонів країни. У перспективі саме розвиток цих галузей може зменшити залежність України від сировинної моделі експорту.

Найдинамічніше зростає сектор ІТ-послуг, який забезпечує понад 10 % експортних надходжень. Україна поступово утверджується як один із провідних центрів ІТ-аутсорсингу в Східній Європі, а це відкриває нові можливості для диверсифікації економіки.

Імпорт — важливий елемент економічної системи України, що забезпечує доступ до критичних ресурсів, технологій та товарів для внутрішнього виробництва і споживання. У структурі імпорту домінує енергетична залежність, що посилює країну уразливою до геополітичних ризиків і цінових коливань на світових ринках. Водночас зростає імпорт промислового обладнання, електроніки, ліків та продуктів, що чітко відображає процеси технологічної трансформації та адаптації.

Імпорт товарів у 2024 році був зосереджений у високотехнологічних галузях та енергетиці. Це свідчить про зростання внутрішнього попиту на сучасну техніку й критичну залежність від енергоносіїв.

Імпорт послуг відображає потреби як населення (подорожі), так і бізнесу. Падіння у сфері подорожей компенсувалося швидким зростанням професійних, технічних та комп'ютерних послуг, що говорить про структурні зміни та поступову переорієнтацію економіки.

12.5.Галузева спеціалізація України у світовому господарстві

Україна традиційно має виразну галузеву спеціалізацію, яка визначає її місце у світовому поділі праці. Ця спеціалізація не зводиться лише до переліку товарних позицій експорту, а відображає роль країни у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Особливе значення для України має аграрний сектор, який перетворив державу на одного з ключових учасників світового ринку продовольства. Україна є серед провідних експортерів зернових культур, зокрема пшениці, кукурудзи та ячменю, а також соняшникової олії, займаючи лідерські позиції за обсягами її виробництва. Це забезпечує не лише валютні надходження, але й формує стратегічну роль у глобальній продовольчій безпеці. Світові продовольчі кризи 2022–2023 років показали, що українські поставки є критичними для стабільності ринків країн Африки та Близького Сходу.

Другим важливим елементом спеціалізації виступає промисловість, передусім металургійна. Україна зберігає позиції одного з постачальників залізної руди та сталі для міжнародних ринків, що робить її важливим партнером у виробничих ланцюгах Європейського Союзу та Азії. Попри воєнні виклики та втрату частини виробничих потужностей, українські підприємства поступово інтегруються у нову модель співпраці з європейськими компаніями, яка орієнтована на декарбонізацію та «зелену» трансформацію промисловості. Це відкриває перспективи модернізації виробництв і залучення інвестицій у технології низьковуглецевого виробництва сталі.

Особливу нішу займає сфера інформаційних технологій та креативної економіки, яка продемонструвала стійке зростання навіть у кризові роки. Українські ІТ-компанії стали помітними учасниками світового ринку аутсорсингу, надаючи послуги компаніям із США, Великої Британії, Німеччини та інших держав. Важливим чинником є висока кваліфікація спеціалістів, конкурентна вартість послуг та активна інтеграція у глобальні технологічні проєкти. Крім аутсорсингу, все більше українських стартапів виходять на міжнародний рівень, зокрема у сфері фінтеху, штучного інтелекту та блокчейн-технологій. Це робить ІТ не просто «статтею експорту послуг», а галуззю, яка формує новий імідж України у глобальній економіці як центру цифрової компетенції.

Таблиця 12.6.

Галузева спеціалізація України у світовому господарстві

Галузь	Ключова роль у світовому господарстві	Приклади та значення
Аграрний сектор	Гарант глобальної продовольчої безпеки, один із найбільших експортерів зернових і соняшникової олії	Україна входить до ТОП-5 експортерів пшениці та кукурудзи; соняшникова олія — понад 50 % світового ринку
Металургія	Постачальник сировини та напівфабрикатів для індустріальних ланцюгів ЄС та Азії	Важливий партнер європейських країн у виробництві сталі; перспективи інтеграції у «зелену металургію»
Машинобудування	Нішевий постачальник обладнання та транспортних засобів, потенційний учасник європейських виробничих кластерів	Виробництво залізничного обладнання, сільгосптехніки, авіаційні розробки («Антонов»)
Хімічна промисловість	Забезпечення регіональних ринків добрив та базових хімічних продуктів	Поставки азотних добрив, хімічних матеріалів для сільського господарства та промисловості
ІТ та креативна економіка	Інноваційний драйвер, один із провідних гравців ринку аутсорсингу в Східній Європі	Послуги для компаній США, ЄС та Великої Британії; стрімкий розвиток стартапів у фінтехі, AI, блокчейні

Україна у світовій економіці постає як країна з поєднанням традиційних і новітніх напрямів спеціалізації. З одного боку, вона залишається одним із провідних постачальників аграрної продукції та металургійної сировини, від чого безпосередньо залежить продовольча безпека та індустріальний розвиток багатьох держав. З іншого боку, країна дедалі активніше інтегрується у високотехнологічні сегменти глобального ринку завдяки розвитку ІТ-сектору та креативної економіки. Така багатовекторність формує особливий «подвійний» образ України: як сировинного донора і водночас як постачальника інноваційних рішень. Подальше підвищення конкурентоспроможності економіки залежатиме від здатності України диверсифікувати свою спеціалізацію, зміцнити присутність у глобальних ланцюгах доданої вартості та нарощувати роль у міжнародних інноваційних процесах.

Питання для самоконтролю

1. Які основні чинники визначають сучасні характеристики економіки України?
2. До якої групи країн за класифікацією Світового банку належить Україна, і чому?
3. Як Міжнародний валютний фонд класифікує Україну у своїй системі міжнародних критеріїв?
4. Яке значення має індекс людського розвитку (ІЛР) для оцінки соціально-економічного становища України?
5. Які місця займає Україна у світових рейтингах конкурентоспроможності, інноваційності та прозорості бізнесу?
6. Як змінилася структура експорту України у 2023–2024 роках, і які галузі в ній домінують?
7. Чим характеризується структура імпорту України, які групи товарів є найбільш вагомими?
8. Які тенденції спостерігалися в імпорті послуг України у 2023–2024 роках?
9. Чому аграрний сектор України вважається ключовим елементом її галузевої спеціалізації у світовій економіці?
10. Яке місце займає металургія у світових ланцюгах доданої вартості та які перспективи її «зеленої» трансформації?
11. У чому полягають конкурентні переваги України на світовому ринку ІТ-послуг і стартапів?
12. Як поєднання традиційних та інноваційних напрямів формує «подвійний образ» України у світовій економіці?

ТЕМА 13. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

План:

1. Україна в системі міжнародних організацій (СОТ, МВФ, Світовий банк)
2. Регіональні інтеграційні об'єднання за участю України (ЄС, GUAM, ЧЕС)
3. Євроінтеграційний курс України: ключові етапи, здобутки та виклики
4. Україна у глобальних виробничих ланцюгах (транзит, експорт сировини та послуг, участь у міжнародному поділі праці)
5. Перспективи інтеграції України у світове господарство в умовах воєнних та післявоєнних трансформацій

Рекомендовані джерела

1. Біла С. О., Мельник Т. М. Міжнародна економіка. Київ: КНЕУ, 2021. 432 с.
2. World Bank. Ukraine Economic Update. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.
3. International Monetary Fund. IMF Country Report: Ukraine. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR>.
4. European Commission. EU-Ukraine relations: factsheet. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>.
5. Центр Разумкова. Аналітичні матеріали. URL: <https://razumkov.org.ua>.

13.1. Україна і Світова організація торгівлі

Інтеграція України у світове господарство є одним із ключових чинників її сучасного розвитку та головним стратегічним напрямом зовнішньої політики. Вона формує рамки для економічної модернізації, визначає масштаби доступу до ринків і фінансових ресурсів, а також впливає на рівень довіри з боку міжнародних партнерів.

З моменту здобуття незалежності Україна послідовно обирала шлях багатовекторної співпраці з міжнародними організаціями та регіональними об'єднаннями. Приєднання до Світової організації торгівлі стало важливим етапом відкриття ринку, а співпраця з МВФ і Світовим банком забезпечила макрофінансову стабільність і підтримку реформ. Європейський вектор інтеграції, що втілювався у підписанні Угоди про асоціацію з ЄС та наданні статусу кандидата на членство, визначив подальші пріоритети економічного розвитку країни.

Участь у глобальних виробничих ланцюгах через транзит, аграрний та промисловий експорт, а також швидке зростання ІТ-сектору засвідчують поступову зміну місця України у міжнародному поділі праці. Водночас воєнні події та структурні дисбаланси створюють серйозні виклики, що потребують нових підходів до інтеграції.

Отже, вивчення інтеграції України у глобальні економічні процеси дає змогу не лише зрозуміти сучасні трансформації вітчизняної економіки, а й оцінити її перспективи у світовому вимірі.

Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ) 16 травня 2008 року після тривалого процесу переговорів, що розпочався ще у 1993 році. Вступ до СОТ став ключовим кроком інтеграції у глобальну економіку, адже надав країні статус рівноправного партнера у багатосторонній торговельній системі та створив передумови для подальшої співпраці з ЄС і світовими ринками.

Зобов'язання, які взяла на себе Україна, охоплювали широкий спектр сфер. Вони стосувалися тарифної політики, ринку послуг, адаптації законодавства та прозорості державних механізмів.

Таблиця 13.1.

Основні зобов'язання України при вступі до СОТ

Сфера	Зобов'язання	Очікуваний ефект
Тарифна політика	Зниження середнього імпортного мита: у промисловості до 5–7 %, в аграрному секторі до 10–12 %	Лібералізація доступу до внутрішнього ринку, посилення конкуренції
Ринок послуг	Відкриття ринку фінансових, транспортних, телекомунікаційних та деяких професійних послуг	Розвиток конкуренції у сфері послуг, модернізація інфраструктури
Законодавча база	Приведення національних стандартів у відповідність до норм СОТ, гармонізація технічних регламентів і санітарних вимог	Зростання довіри з боку партнерів, доступ до нових ринків
Прозорість	Забезпечення відкритості у сфері державних закупівель, усунення прихованих обмежень у торгівлі	Підвищення інвестиційної привабливості та конкурентності бізнес-середовища

Вплив членства у СОТ на зовнішню торгівлю України проявився у кількох вимірах. По-перше, країна отримала стабільні й прогнозовані умови доступу на зовнішні ринки завдяки режиму найбільшого сприяння, що зменшило ризики дискримінації. По-друге, Україна здобула можливість використовувати механізми врегулювання торговельних спорів, захищаючи свої інтереси на міжнародному рівні. По-третє, відкритість економіки сприяла розширенню географії експорту й диверсифікації торговельних партнерів.

Водночас лібералізація імпортних тарифів призвела до зростання конкуренції на внутрішньому ринку, що стало викликом для частини виробників. Проте у довгостроковій перспективі це стимулювало підвищення якості продукції,

впровадження міжнародних стандартів та модернізацію виробничих процесів. Таким чином, членство у СОТ стало не лише каталізатором для зовнішньої торгівлі, але й важливим інструментом трансформації національної економіки.

Взаємодія України з Міжнародним валютним фондом (МВФ) є одним із ключових чинників підтримки макроекономічної стабільності країни протягом усього періоду незалежності. Вперше Україна отримала доступ до фінансування Фонду у 1994 році. З того часу було реалізовано низку програм, серед яких «Stand-by Arrangement» (SBA), «Extended Fund Facility» (EFF), а після 2022 року — нові формати, орієнтовані на підтримку економіки у воєнний час.

Фінансова допомога МВФ завжди поєднувалася з умовами проведення структурних реформ. Україна зобов'язувалася здійснювати фіскальну консолідацію, посилювати незалежність Національного банку, проводити реформи у сфері енергетики та банківського сектору, а також підвищувати прозорість державних фінансів. У багатьох випадках програми МВФ ставали каталізатором для отримання допомоги від інших міжнародних донорів, оскільки сигналізували про готовність країни до проведення реформ.

Особливе значення співпраця з Фондом мала у кризові періоди: під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., після подій 2014 р. та з початком повномасштабної війни у 2022 р. У 2023 році Україна отримала нову чотирирічну програму EFF на суму близько 15,6 млрд дол. США. Її метою стало не лише стабілізація економіки у воєнних умовах, а й створення основи для післявоєнного відновлення, зокрема через реформу податкової системи, управління держпідприємствами та зміцнення антикорупційних інституцій. Таким чином, роль МВФ виходить далеко за межі надання кредитів: він виступає інституційним «якорем реформ», що формує довіру інвесторів та партнерів до економічної політики держави.

Світовий банк (Сє одним із найбільших кредиторів та донорів України, зосереджуючи увагу на довгострокових програмах розвитку. На відміну від МВФ, який фокусується на макроекономічній стабілізації, діяльність СБ має інвестиційний характер і спрямована на підтримку конкретних галузей.

Важливим напрямом співпраці стала фінансова підтримка інфраструктурних проєктів — модернізація транспортної мережі, енергетичних систем та міського господарства. Зокрема, банк фінансував відновлення доріг, розвиток залізничного транспорту та покращення енергоефективності у житловому секторі.

Не менш вагоме значення мають соціальні програми, які охоплюють сферу охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення. Завдяки цим проєктам Україна отримує доступ до ресурсів для підвищення якості державних послуг і зменшення рівня бідності.

Після 2022 року пріоритетом стало екстрене фінансування для підтримки бюджетної системи України та післявоєнної відбудови. За даними Світового банку, лише протягом 2022–2024 рр. Україні було надано понад 20 млрд дол. США на покриття соціальних видатків, відновлення енергетичної інфраструктури та реалізацію гуманітарних проєктів.

Таблиця 13.2.

Порівняння ролі МВФ і Світового банку у співпраці з Україною

Критерій	Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Світовий банк (СБ)
Основна мета	Макроекономічна стабілізація, підтримка платіжного балансу	Довгостроковий розвиток, інфраструктурні та соціальні проєкти
Формат допомоги	Кредити та програми з чіткими умовами реформ	Кредити, гранти, технічна допомога
Фокус реформ	Фіскальна дисципліна, незалежність НБУ, енергетика, антикорупційні заходи	Транспорт, енергетика, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист
Приклади програм	«Stand-by Arrangement» (1994, 2008, 2014, 2020), «EFF» (2015, 2023)	«Проєкт розвитку міської інфраструктури», «Програма енергоефективності», екстрене фінансування після 2022 року
Вплив на економіку	Забезпечує доступ до інших міжнародних кредитів і формує довіру партнерів	Створює умови для модернізації економіки та післявоєнної відбудови
Обсяг підтримки	~15,6 млрд дол. США (програма EFF 2023–2027 рр.)	>20 млрд дол. США (2022–2024 рр. на соціальні та відбудовчі потреби)

Членство у провідних міжнародних економічних організаціях стало важливим етапом утвердження України як активного учасника світового господарства. Для зовнішніх партнерів воно є підтвердженням того, що країна приймає правила глобальної економічної гри, демонструє прозорість своєї політики та готовність до відкритої співпраці.

Міжнародні організації виступають своєрідним «фільтром довіри»: країни, які є їхніми членами, отримують не лише доступ до фінансових чи торговельних ресурсів, а й новий рівень репутації. Для України це означає, що навіть у періоди внутрішніх криз вона зберігає імідж держави, здатної виконувати міжнародні зобов'язання та підтримувати діалог із глобальними інституціями.

Членство також розширило можливості доступу України до ринків капіталу та міжнародної торгівлі. Учасники світових фінансових систем сприймають країну як частину передбачуваного інституційного простору, що спрощує укладання угод, залучення інвестицій та розвиток партнерських відносин. Для бізнесу це створює більш сприятливе середовище, адже наявність «знаку якості» від міжнародних організацій знижує ризики у співпраці з українськими контрагентами.

Завдяки інтеграції до таких інституцій Україна змогла поступово зміцнити свою переговорну позицію у світовій економіці, а також отримати додаткові можливості для просування національних інтересів. Важливо, що ці переваги не обмежуються економічною сферою: вони позитивно впливають і на політичний образ країни як надійного партнера, що прагне інтеграції у міжнародну спільноту.

13.2. Регіональні інтеграційні об'єднання за участю України

Регіональні інтеграційні об'єднання є важливим інструментом для просування національних інтересів у світовій економіці, особливо для держав із відкритою економікою, таких як Україна. Участь у таких структурах дозволяє країні отримувати преференції у торгівлі, розширювати доступ до ринків, посилювати політичну співпрацю та формувати нові стратегічні альянси. Для України регіональні формати інтеграції мають особливе значення, адже вони водночас зміцнюють економічну безпеку та відкривають шлях до більш глибокої інтеграції у світове господарство.

На сучасному етапі ключовими інтеграційними напрямами є:

- співпраця з Європейським Союзом (ЄС) у межах Угоди про асоціацію та політики Східного партнерства;
- участь у регіональному об'єднанні GUAM (Організація за демократію та економічний розвиток), яке поєднує країни Чорноморсько-Каспійського регіону;
- членство у Чорноморському економічному співробітництві (ЧЕС), спрямоване на розвиток економічних, транспортних та енергетичних зв'язків у Чорноморському басейні.

Ці три напрями відображають багатовекторність зовнішньоекономічної політики України, яка орієнтована на поглиблення співпраці з Європою, активну участь у регіональних ініціативах та розширення транзитних і торговельних можливостей.

1. Європейський Союз є пріоритетним партнером України у сфері зовнішньоекономічної та політичної інтеграції. Основою співпраці стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році та повністю набрала чинності у 2017 році. Її ключовим елементом стало створення Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (DCFTA), що передбачає поступове усунення тарифних і нетарифних бар'єрів, гармонізацію технічних регламентів та стандартів із європейськими.

Важливим наслідком інтеграції стало те, що ЄС став найбільшим торговельним партнером України. За останні роки понад 40 % українського експорту та значна частка імпорту припадають саме на країни Євросоюзу. Поставки агропродукції, металургії та машинобудування становлять основу

експорту, тоді як з боку ЄС Україна отримує переважно обладнання, технології, хімію та продукцію високої переробки. Окрім торгівлі, ЄС підтримує Україну у сфері інституційних реформ. Співпраця охоплює:

- адаптацію законодавства до норм *acquis communautaire*,
- зміцнення антикорупційної інфраструктури,
- реформи у сферах юстиції, енергетики та конкуренції.

Участь у політиці Східного партнерства розширила можливості для України брати участь у спільних програмах із країнами Центральної та Східної Європи. Після початку повномасштабної агресії Росії у 2022 році ЄС став головним донором фінансової допомоги та підтримки відбудови. У червні 2022 року Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ до ЄС, що стало історичним кроком у її інтеграційному курсі.

Зараз процес євроінтеграції для України означає не лише економічне зближення, а й стратегічну політичну перспективу — перехід до рівня повноправного члена ЄС. Це передбачає масштабну трансформацію внутрішньої економічної системи, впровадження європейських стандартів у всіх сферах життя та глибшу інтеграцію до регіональних ринків Європи.

2. GUAM було створено у 1997 році як політичний і економічний союз між чотирма країнами — Грузією, Україною, Азербайджаном і Молдовою. Спершу ця структура виникла як альтернатива надмірному впливу Росії у регіоні та платформа для зміцнення співпраці між державами Чорноморсько-Каспійського простору. У 2006 році об'єднання набуло сучасного формату міжнародної організації зі штаб-квартирою в Києві.

Основні цілі GUAM зосереджені на розвитку регіональної безпеки, економічній інтеграції, підтримці демократичних інститутів і сприянні торгівлі між країнами-учасниками. Важливу увагу приділяють транспортним і енергетичним проектам, які мають стратегічне значення для всього регіону. Зокрема, через території держав-членів проходять маршрути транспортування енергоресурсів із Каспійського регіону до Європи, що посилює роль GUAM як транзитного коридору.

Для України GUAM має подвійне значення. По-перше, це політична платформа, яка дозволяє координувати позиції з державами, що мають подібні виклики у сфері безпеки та економічного розвитку. По-друге, це можливість диверсифікувати торговельно-економічні зв'язки й посилити свою присутність на ринках Кавказу та Каспійського регіону.

Хоча GUAM поступається ЄС за рівнем інституційного розвитку, організація зберігає значення як інструмент регіональної координації. У сучасних умовах, з огляду на загострення безпекових викликів, платформа GUAM може стати ще більш актуальною для спільного просування економічних та енергетичних інтересів країн-учасниць на міжнародній арені.

3. Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС, англ. BSEC — Black Sea Economic Cooperation) було створено у 1992 році як регіональна організація для розвитку економічної співпраці країн Чорноморського басейну. До її складу входять 13 держав, серед яких Україна, Туреччина, Греція, Болгарія, Румунія, Сербія, Азербайджан, Грузія та інші. Секретаріат ЧЕС розташований у Стамбулі.

Головною метою ЧЕС є сприяння економічному розвитку, зміцнення добросусідських відносин та інтеграція регіону у світове господарство. Основними напрямками діяльності є розвиток транспортних коридорів, енергетичних проєктів, торгівлі та інвестицій, а також підтримка малого та середнього бізнесу. Важлива увага приділяється питанням охорони довкілля, туризму та науково-технічного співробітництва.

Для України ЧЕС має особливе значення у кількох аспектах. По-перше, вона забезпечує платформу для розширення економічної взаємодії з сусідніми країнами регіону. По-друге, ЧЕС створює умови для розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури, що важливо для реалізації транзитного потенціалу України. По-третє, участь у цій організації дозволяє країні просувати свої інтереси у сфері безпеки судноплавства, інвестиційного співробітництва та екологічних програм Чорного моря.

Попри те, що ЧЕС не досягла рівня інтегрованості ЄС чи навіть GUAM, вона виконує роль майданчика для регіонального діалогу та координації зусиль у вирішенні спільних економічних і безпекових викликів. Особливо актуальною для України є співпраця в межах ЧЕС у контексті відновлення та розвитку Чорноморських портів, диверсифікації транспортних маршрутів і зміцнення економічної безпеки у регіоні.

Аналіз участі України у регіональних інтеграційних об'єднаннях демонструє багатовекторність її зовнішньоекономічної політики. Найбільш вагому роль відіграє співпраця з Європейським Союзом, яка поступово трансформується з торговельно-економічного партнерства у політико-інституційне зближення з перспективою повноправного членства. GUAM для України є інструментом координації позицій із країнами Чорноморсько-Каспійського регіону, що дозволяє диверсифікувати торговельні маршрути та зміцнювати енергетичну безпеку. Участь у Чорноморському економічному співробітництві, своєю чергою, розширює можливості для розвитку інфраструктури, транзитних шляхів і взаємодії з країнами-сусідами у сфері торгівлі та екології.

Ефективність участі України у цих об'єднаннях є різною. У ЄС вона проявляється у зростанні торгівлі, фінансовій підтримці та реформах, у GUAM — у створенні політичного та економічного майданчика для спільних ініціатив, а в ЧЕС — у координації зусиль у Чорноморському регіоні. Водночас інтеграційні процеси стримуються воєнними викликами та структурними проблемами української економіки.

Перспективи розширення інтеграції залежать від кількох факторів: темпів внутрішніх реформ, здатності України адаптувати своє законодавство до європейських стандартів, а також від готовності регіональних партнерів поглиблювати співпрацю. У цьому контексті саме європейський вектор виглядає найбільш перспективним, тоді як GUAM і ЧЕС залишаються корисними платформами для просування національних інтересів на регіональному рівні.

13.3. Євроінтеграційний курс України

Європейська інтеграція є стратегічним зовнішньополітичним та економічним пріоритетом України з моменту здобуття незалежності. Вона стала не лише напрямом зовнішньої політики, а й потужним чинником внутрішніх реформ, оскільки передбачає адаптацію економічної, правової та соціальної систем до стандартів Європейського Союзу.

Таблиця 13.3.

Етапи євроінтеграції України та їх значення

Рік	Подія / етап	Значення для України
1994	Підписання Угоди про партнерство і співробітництво (УПС)	Створення правової бази для політичних та економічних відносин з ЄС
2004	Запровадження Європейської політики сусідства	Визнання України ключовим партнером у східноєвропейському регіоні
2009	Приєднання до «Східного партнерства»	Доступ до інструментів технічної допомоги, розвиток політичного діалогу
2014	Підписання Угоди про асоціацію та створення DCFTA	Початок глибокої інтеграції в економічний і правовий простір ЄС
2017	Запровадження безвізового режиму	Спрощення мобільності громадян, символічний крок у зближенні з ЄС
2022	Отримання статусу кандидата в члени ЄС	Визнання стратегічного курсу України, політична підтримка в умовах війни
2023	Рішення Єврокомісії про початок переговорів щодо вступу	Перехід до офіційної стадії інтеграції, формування «дорожньої карти» членства

Україна досягла суттєвого прогресу у диверсифікації зовнішньої торгівлі, і сьогодні ЄС займає понад 40 % у структурі експорту та імпорту. Успішно імплементуються європейські стандарти у сфері технічного регулювання, енергетики, екології та безпеки харчових продуктів. Значні кроки зроблено у сфері цифровізації державних послуг і розвитку прозорого бізнес-середовища. Важливим досягненням стала інституційна підтримка з боку ЄС, яка включає фінансування, експертну допомогу та політичну солідарність.

Разом із тим, інтеграційний процес супроводжується складними викликами. Серед них – необхідність масштабної адаптації законодавства до *acquis communautaire*, високий рівень корупційних ризиків, інституційна слабкість окремих державних органів, а також воєнні дії, що ускладнюють реалізацію реформ. Крім того, існують проблеми економічної асиметрії: продукція українських виробників часто поступається за конкурентоспроможністю товарам із країн-членів ЄС.

Попри ці виклики, євроінтеграційний курс залишається незворотним. Він формує довгострокову перспективу для модернізації економіки, посилює соціально-економічну стійкість країни та зміцнює її позиції у системі європейської та світової безпеки.

13.4. Україна у глобальних виробничих ланцюгах

Україна традиційно відіграє важливу роль у міжнародному поділі праці завдяки своєму географічному положенню, ресурсному потенціалу та транзитним можливостям. Участь країни у глобальних виробничих ланцюгах можна розглядати у трьох ключових напрямках: транзитні функції, експорт сировини та послуг, а також інтеграція до високотехнологічних сегментів.

1. Транзитний потенціал.

Україна має вигідне геостратегічне розташування між Європою та Азією. Її транспортна інфраструктура включає залізничні магістралі, автомобільні шляхи, порти Чорного та Азовського морів, а також систему нафтогазових трубопроводів. До 2022 року Україна забезпечувала транзит значних обсягів російського газу до Європейського Союзу, однак через війну ці потоки різко скоротилися. Нині актуальним є питання диверсифікації транзитних маршрутів і використання українських портів для аграрного експорту в рамках «зернових коридорів».

2. Експорт сировини та продукції з низькою доданою вартістю.

Український експорт історично ґрунтується на агропромисловому комплексі та металургії. Країна входить до числа найбільших світових експортерів зернових (пшениця, кукурудза, ячмінь), соняшникової олії та залізорудної сировини. Металургія забезпечує постачання сталі та напівфабрикатів до ЄС та країн Близького Сходу. Водночас така структура експорту відображає слабку інтеграцію у виробничі ланцюги з високою доданою вартістю, оскільки більшість продукції продається як сировина.

3. Експорт послуг.

Останніми роками Україна стала активним учасником глобального ринку послуг, передусім у сфері ІТ. Українські компанії спеціалізуються на аутсорсингу програмного забезпечення, кібербезпеці та стартапах. Частка ІТ-

послуг у структурі експорту перевищує 10 %, і цей сектор демонструє стабільне зростання навіть під час війни. Таким чином, сфера послуг поступово наближає Україну до включення у більш високотехнологічні сегменти світових виробничих ланцюгів.

4. Інтеграція до міжнародного поділу праці.

Україна бере участь у міжнародному поділі праці як постачальник аграрної продукції та сировини, транзитна держава й провайдер ІТ-послуг. У довгостроковій перспективі важливим завданням є перехід від ролі «сировинного донора» до учасника з високою доданою вартістю. Це передбачає розвиток переробних галузей, модернізацію інфраструктури та розширення присутності у високотехнологічних секторах світової економіки.

Таблиця 13.4.

Місце України у глобальних виробничих ланцюгах

Напрямок	Характеристика	Приклади та значення
Транзитний потенціал	Україна має вигідне розташування між ЄС та Азією; розвинену мережу залізниць, портів і трубопроводів	Транзит газу до ЄС (різко зменшився після 2022 р.); «зернові коридори» через чорноморські порти
Експорт сировини	Переважає аграрної продукції та металургії в експорті	Пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшникова олія; сталь, залізнична сировина
Експорт послуг	Активна інтеграція у світовий ринок ІТ та аутсорсингу	Програмне забезпечення, кібербезпека, стартапи; частка ІТ-послуг понад 10 % експорту
Участь у міжнародному поділі праці	Україна виступає як постачальник сировини й одночасно розвиває високотехнологічні сегменти	Сировинний експорт + зростаюча роль у сфері послуг; перспективи переходу до виробництва з високою доданою вартістю

Роль України у глобальних виробничих ланцюгах формується на перетині кількох ключових напрямів: транзиту, сировинного експорту та розвитку сфери послуг. Завдяки геостратегічному розташуванню країна зберігає потенціал бути важливим транспортним коридором між Європою та Азією, хоча війна суттєво обмежила цю функцію. Аграрний сектор і металургія залишаються основними драйверами експорту, що забезпечує Україні статус одного з найбільших постачальників продовольства та сировини на світовий ринок. Водночас така залежність від низької доданої вартості продукції знижує конкурентні позиції у довгостроковій перспективі.

Позитивним є стрімке зростання ІТ-індустрії та експорту послуг, які інтегрують Україну у високотехнологічні сегменти світової економіки та відкривають нові можливості для створення інноваційних бізнес-моделей. Це свідчить про поступову диверсифікацію ролі країни у міжнародному поділі праці.

Подальша ефективність інтеграції України у світові виробничі ланцюги залежатиме від розвитку внутрішньої переробної промисловості, модернізації інфраструктури та забезпечення стабільних умов для залучення інвестицій. Стратегічним завданням є перехід від ролі «сировинного постачальника» до повноцінного учасника з високою доданою вартістю, що зміцнить позиції України на глобальних ринках і підвищить її економічну стійкість.

13.5. Перспективи інтеграції України у світове господарство в умовах воєнних та післявоєнних трансформацій

Майбутнє інтеграції України у глобальну економіку значною мірою визначається викликами, що постали через воєнні дії, а також можливостями, які відкриває процес відновлення країни. Війна різко обмежила доступ до традиційних торговельних шляхів, зруйнувала значну частину інфраструктури та створила серйозні бар'єри для виробництва й інвестицій. Водночас післявоєнний період може стати шансом для глибокої модернізації економіки, структурної перебудови та посилення інтеграційних процесів.

1. Воєнні виклики для інтеграції.

Україна зіткнулася зі зниженням виробничих потужностей у промисловості, логістичними труднощами в експорті та імпорті, а також зі скороченням приватних інвестицій. Суттєво зросла залежність від міжнародної фінансової допомоги. Це послаблює позиції країни у глобальних ланцюгах створення вартості й змушує робити акцент на збереженні стабільності базових секторів.

2. Можливості післявоєнної відбудови.

Після завершення війни Україна може отримати значні інвестиції від міжнародних партнерів. Уже сьогодні створюються фонди та програми відбудови, які залучають ресурси ЄС, Світового банку, ЄБРР та інших інституцій. Відновлення зруйнованої інфраструктури відкриє шлях до глибшої інтеграції у європейські та світові транспортні й енергетичні системи. Особливу роль відіграватиме «зелена» відбудова — впровадження відновлюваної енергетики, цифрових технологій та енергоефективних рішень.

3. Перспективні напрями інтеграції.

По-перше, це поглиблення євроінтеграційного курсу — перехід від статусу кандидата до повноправного членства в ЄС, що означатиме входження у внутрішній ринок Євросоюзу. По-друге, розвиток ІТ-сектору та інноваційної економіки, які довели свою стійкість навіть у воєнних умовах. По-третє, диверсифікація експорту через розширення переробної промисловості, зокрема в аграрній сфері, металургії та машинобудуванні.

4. Важливість міжнародних партнерств.

Післявоєнна інтеграція буде неможливою без збереження підтримки провідних міжнародних організацій — МВФ, Світового банку, СОТ, а також регіональних структур. Ці інституції сприятимуть не лише фінансуванню відбудови, а й адаптації української економіки до глобальних стандартів, що посилять довіру інвесторів і партнерів.

5. Перспективи в глобальному контексті.

Україна може перейти від моделі постачальника сировини до ролі регіонального хабу у сфері ІТ, агропереробки та відновлюваної енергетики. Участь у міжнародному поділі праці розшириться, якщо буде реалізовано комплекс реформ у сфері верховенства права, антикорупційної політики та захисту інвестицій. Це дозволить Україні закріпити за собою місце серед динамічних економік, що формують нову архітектуру глобальної економіки.

Аналіз інтеграції України у глобальні економічні процеси свідчить про багатовекторність та поступовість цього шляху. Співпраця з міжнародними організаціями (СОТ, МВФ, Світовий банк) дозволила Україні закріпити свої позиції як повноправного учасника світового економічного простору, отримати доступ до фінансових ресурсів та ринків, а також започаткувати масштабні інституційні реформи. Регіональні формати інтеграції — ЄС, GUAM, ЧЕС — доповнили цей процес, відкривши Україні нові можливості для торгівлі, транзиту та координації політики в межах Чорноморсько-Каспійського регіону.

Євроінтеграційний курс став ключовим пріоритетом державної політики, що знайшов відображення у підписанні Угоди про асоціацію, створенні ЗВТ та наданні Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Це не лише розширює економічні можливості, а й задає орієнтир для комплексних внутрішніх реформ.

Участь України у глобальних виробничих ланцюгах поки що характеризується переважанням сировинного експорту, проте зростання ролі ІТ-сектору та розвиток транзитного потенціалу створюють умови для диверсифікації. Післявоєнна відбудова має стати точкою відліку для якісного стрибка: модернізації інфраструктури, переходу до «зеленої» економіки та повнішої інтеграції у світові ринки.

Отже, перспективи інтеграції України у світове господарство значною мірою залежать від успішності реформ, здатності держави гарантувати інституційну стабільність та готовності міжнародних партнерів підтримувати її трансформаційний курс. Саме поєднання внутрішніх змін та зовнішньої підтримки визначить майбутню роль України у новій архітектурі глобальної економіки.

Питання для самоконтролю

1. Коли Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ) і які зобов'язання вона взяла на себе?
2. Які основні програми МВФ реалізовувалися в Україні та як вони вплинули на макроекономічну стабільність?
3. У чому полягає роль Світового банку для фінансування інфраструктурних і соціальних проєктів в Україні?
4. Які особливості співпраці України з Європейським Союзом у межах Угоди про асоціацію та ЗВТ?
5. Які стратегічні завдання ставить перед собою об'єднання GUAM і яке значення воно має для України?
6. Які напрями діяльності Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) найбільш важливі для України?
7. Назвіть ключові етапи євроінтеграційного курсу України. Які з них стали переломними?
8. Які здобутки та виклики супроводжують процес євроінтеграції України?
9. У яких сегментах глобальних виробничих ланцюгів бере участь Україна?
10. Які переваги й ризики для України пов'язані з її сировинною спеціалізацією?
11. Яку роль відіграє ІТ-сектор у зовнішньоекономічній діяльності України?
12. Які перспективи має Україна у світовій економіці після завершення війни?
13. Як міжнародні партнери можуть вплинути на темпи інтеграції України у світове господарство?
14. Чому поєднання внутрішніх реформ і зовнішньої підтримки вважається ключовим фактором для інтеграції України у глобальні процеси?

ТЕМА 14 ГЛОБАЛЬНІ КРИЗИ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЦІ

План лекції

1. Поняття та класифікація глобальних криз у міжнародній економіці
2. Історичні приклади глобальних економічних криз
3. Основні причини виникнення глобальних криз
4. Механізми поширення криз у світовій економіці
5. Вплив глобальних криз на різні сфери міжнародної економіки
6. Міжнародні інституції та їхня роль у подоланні глобальних криз
7. Сучасні виклики та перспективи запобігання глобальним кризам

Рекомендовані джерела

1. Глобальні економічні кризи: теорія та практика : монографія / за ред. В. М. Гееця. – Київ : Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2023. – 312 с.
2. Міжнародна економіка : підручник / В. Г. Герасимчук, С. В. Войтко, Б. С. Сеебрєнніков та ін. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. – 532 с.
3. Просто про економіку (на основі матеріалів інфляційного звіту НБУ, квітень 2025 року). – Київ : Національний банк України, 2025. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-kviten-2025-roku>
4. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. – 12th ed. – Boston : Pearson, 2023. – 792 p.
5. World Bank. Global Economic Prospects: Balancing Risks Amid Uncertainty. – Washington, DC : World Bank, June 2024. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

14.1. Поняття та класифікація глобальних криз у міжнародній економіці

Глобальні кризи у міжнародній економіці – це масштабні порушення економічної рівноваги, що охоплюють значну кількість країн і мають довготривалий та комплексний вплив на світовий розвиток. Вони відрізняються від локальних чи регіональних тим, що їхні наслідки поширюються практично на всі сфери міжнародних економічних відносин: виробництво, торгівлю, інвестиційну діяльність, фінансові ринки, ринок праці та соціально-економічну стабільність суспільства.

У науковій літературі глобальні кризи визначаються як циклічні або позациклічні явища, що призводять до масових банкрутств, падіння економічної активності, втрати довіри до фінансових інструментів і скорочення міжнародного співробітництва. В умовах сучасної глобалізації особливістю таких криз є їхня швидкість поширення: події, що зароджуються

в одній країні, за лічені тижні або навіть дні можуть впливати на економічні процеси в усьому світі.

Класифікація глобальних криз у міжнародній економіці може здійснюватися за кількома критеріями (табл 14.1.)

Таблиця 14.1

Класифікація глобальних криз у міжнародній економіці

Групи криз	Характеристика	Приклади
Природа походження		
Економічні	Дисбаланси між виробництвом і споживанням, інфляція, боргові проблеми	Велика депресія (1929–1933), боргова криза Латинської Америки (1980-ті)
Фінансові	Масові банкрутства банків, падіння біржових індексів, валютні девальвації	Глобальна фінансова криза (2008–2009), валютна криза в Аргентині (2001)
Соціальні	Зростання безробіття, нерівність доходів, масова міграція	Європейська міграційна криза (2015), «Велика рецесія» та безробіття у Південній Європі
Політичні та геополітичні	Військові конфлікти, санкційна політика, зміна альянсів	Криза у Перській затоці (1990–1991), санкційні війни після 2014 року
Екологічні	Зміна клімату, виснаження ресурсів, техногенні катастрофи	Чорнобильська катастрофа (1986), глобальна кліматична криза ХХІ ст.
Масштаб охоплення		
Системні	Вражають увесь світовий господарський комплекс	Велика депресія (1929–1933), пандемія COVID-19 (2020–2021)
Галузеві	Зосереджені у певній сфері	Нафтова криза (1973, 1979), «дотком-бабл» (2000)
Регіональні глобального впливу	Починаються в окремих регіонах, але мають світові наслідки	Азійська фінансова криза (1997–1998), криза єврозони (2010–2012)
Тривалість		
Короткострокові	Тривають до 2 років, подолання можливе завдяки антикризовим заходам	Нафтова криза 1979 р., валютна криза у Мексиці (1994)
Довгострокові	Тривають десятиліття, змінюють архітектуру світової економіки	Наслідки Великої депресії, структурна трансформація після кризи 2008–2009 рр.
Характер впливу на країни		
Асиметричні	Одні країни зазнають втрат, інші – отримують вигоди	Зростання доходів країн-експортерів нафти під час криз 1970-х, виграші експортерів зерна у 2022 р.
Симетричні	Вражають більшість держав одночасно та рівномірно	Пандемія COVID-19, глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.

Узагальнюючи представлену класифікацію, можна зробити висновок, що глобальні кризи в міжнародній економіці мають багатовимірний характер і поєднують у собі економічні, соціальні, політичні та екологічні чинники. Приклади, наведені у таблиці, демонструють, що жодна країна чи регіон не є повністю ізольованими від кризових впливів. Велика депресія 1929–1933 рр. стала першою кризою, яка засвідчила взаємозалежність національних економік, тоді як нафтова криза 1970-х років показала, наскільки стратегічні ресурси можуть визначати динаміку розвитку світового господарства.

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. стала показовим прикладом того, як фінансові потрясіння у США здатні поширюватися на всі континенти через торговельні й інвестиційні канали. Пандемія COVID-19 у 2020–2021 рр. додала до економічних і фінансових факторів ще й медико-біологічний вимір, виявивши вразливість навіть найбільш розвинених економік перед симетричним шоком. У свою чергу, екологічні та кліматичні кризи демонструють довготривалий і кумулятивний ефект, який не можна подолати швидкими фінансовими впливами чи короткостроковими заходами політики.

Отже, сучасна міжнародна економіка функціонує в умовах постійної загрози нових глобальних криз, які можуть мати різні джерела й форми прояву, але завжди впливають на світову економічну систему комплексно. Саме тому для урядів і міжнародних організацій стає стратегічним завданням формування механізмів антикризового управління, що базуються на передбаченні, координації дій і спільній відповідальності.

14.2. Історичні приклади глобальних економічних криз

Вивчення історичних криз у міжнародній економіці має важливе значення, оскільки дозволяє зрозуміти закономірності їхнього виникнення, механізми поширення та наслідки для світового господарства. Кожна глобальна криза була унікальною за своїм характером, але всі вони демонстрували спільну рису — тісний взаємозв'язок між країнами, який робив локальні потрясіння фактично глобальними.

Для кращого розуміння логіки їхнього розвитку наведено узагальнену схему еволюції глобальних криз у XX–XXI століттях (табл 14.2.)

Еволюція глобальних криз у міжнародній економіці (XX–XXI ст.)

Період	Подія/криза	Характер прояву	Основні наслідки
1929–1933	Велика депресія	Біржовий крах, масові банкрутства, падіння виробництва	Масове безробіття, формування кейнсіанської політики
1973–1979	Нафтові кризи	Ембарго ОПЕК, різке зростання цін на нафту	Стагфляція, енергетична залежність, пошук альтернатив
1997–1998	Азійська фінансова криза	Девальвації валют, вплив капіталу, падіння фондових ринків	Рецесія в країнах Азії, дефолт у Росії
2008–2009	Глобальна фінансова криза	Іпотечна «бульбашка» у США, крах Lehman Brothers	Спад світової торгівлі, посилення ролі держав у регулюванні
2020–2021	Пандемія COVID-19	Локдауни, зупинка міжнародних перевезень і туризму	Глибока рецесія, нові тренди в ІТ та електронній комерції

Велика депресія 1929–1933 рр.

Ця криза вважається найбільш руйнівною економічною катастрофою XX століття. Почалася вона з біржового краху у США в жовтні 1929 року, що призвів до масового обвалу цін на акції, банкрутств банків і підприємств. Економічна рецесія швидко поширилася на Європу та інші регіони світу через скорочення міжнародної торгівлі й фінансових потоків. Наслідками стали безпрецедентне зростання безробіття (у США — понад 25 % працездатного населення), падіння виробництва та деградація соціально-економічних систем. Велика депресія зумовила перегляд державної економічної політики та посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів (кейнсіанські реформи).

Нафтова криза 1970-х років

У жовтні 1973 року після арабо-ізраїльської війни країни-члени ОПЕК оголосили нафтове ембарго на поставки до США та деяких інших держав. У результаті ціна на нафту зросла вчетверо, що спричинило різке подорожчання енергоресурсів і виробничих витрат у більшості промислово розвинених країн. Це призвело до феномена «стагфляції» — поєднання економічної стагнації та високої інфляції. Криза показала залежність світового господарства від енергетичних ресурсів і зумовила пошук нових джерел енергії, розвиток енергозберігаючих технологій і посилення геополітичної ваги нафтовидобувних країн.

Азійська фінансова криза 1997–1998 рр.

Криза розпочалася в Таїланді внаслідок девальвації національної валюти — бат, а згодом поширилася на більшість країн Південно-Східної Азії (Індонезію, Південну Корею, Малайзію). Вона була викликана надмірною

зовнішньою заборгованістю, перегрівом ринку нерухомості та слабкістю банківських систем. Масові відпливи іноземного капіталу призвели до різкого падіння валют, краху біржових ринків і скорочення ВВП. Криза набула глобального характеру, оскільки негативно вплинула на фондові ринки США та Європи, а також призвела до дефолту Росії у 1998 році. Ця подія засвідчила, наскільки небезпечним може бути надмірне залучення короткострокового іноземного капіталу.

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.

Сучасна історія економіки позначена кризою, що почалася на ринку іпотечного кредитування США та швидко переросла у світову фінансову рецесію. Масові дефолти позичальників за «субпрайм»-іпотекою спричинили обвал цін на житло, банкрутство великих фінансових установ (зокрема Lehman Brothers) та падіння довіри до банківської системи. Наслідками стали різке скорочення міжнародної торгівлі, зниження темпів економічного зростання в більшості країн світу, зростання безробіття та масштабні державні програми підтримки економіки. Криза 2008–2009 рр. показала, наскільки взаємозалежними є глобальні фінансові ринки та яку роль відіграє регуляторна політика у запобіганні системним ризикам.

Пандемічна криза 2020–2021 рр.

Пандемія COVID-19 стала новим типом глобальної кризи, яка поєднала економічні та біологічні фактори. Закриття кордонів, локдауни та обмеження економічної діяльності призвели до різкого падіння світового ВВП, скорочення міжнародної торгівлі й порушення глобальних ланцюгів постачання. Значний удар було завдано авіаційній, туристичній та готельно-ресторанній галузям, тоді як сфера ІТ і електронної комерції, навпаки, отримала поштовх до розвитку. Пандемія продемонструвала, що навіть у цифрову добу світова економіка вразлива до непередбачуваних біологічних шоків, а координація дій між державами й міжнародними інституціями є вирішальною для подолання глобальних викликів.

Таким чином, історичні приклади доводять, що глобальні кризи завжди стають каталізаторами змін у міжнародній економіці. Вони не лише руйнують усталені економічні структури, а й формують нові моделі розвитку, стимулюють пошук альтернативних рішень і посилюють роль міжнародної співпраці.

14.3. Основні причини виникнення глобальних криз

Жодна глобальна криза не виникає спонтанно — її поява завжди зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів. В умовах глобалізації економіки навіть локальні дисбаланси швидко набувають планетарного масштабу.

Причини криз можна умовно поділити на економічні, політичні, соціальні, технологічні та екологічні.

Таблиця 14.3.

Основні причини виникнення глобальних криз

Категорія причин	Конкретні фактори	Приклади впливу
Економічні	Надвиробництво товарів, інфляція, дисбаланс між споживанням і виробництвом, боргові «бульбашки»	Велика депресія (1929–1933), боргова криза Латинської Америки (1980-ті)
Фінансові	Надмірне кредитування, «бульбашки» на фондових і житлових ринках, нестабільність валют	Глобальна фінансова криза (2008–2009), азійська криза (1997–1998)
Політичні та геополітичні	Війни, санкції, зміна альянсів, політична нестабільність	Нафтова криза (1973), криза у Перській затоці (1990–1991), санкційні конфлікти 2014+
Соціальні	Нерівність доходів, масове безробіття, міграційні хвилі	Європейська міграційна криза (2015), безробіття у Південній Європі після 2008 р.
Технологічні	Техногенні аварії, ризики від нових технологій, кіберзагрози	Криза «доткомів» (2000), зростання загроз кібербезпеці у XXI ст.
Екологічні	Зміна клімату, виснаження ресурсів, катастрофи природного чи техногенного характеру	Чорнобильська катастрофа (1986), глобальна кліматична криза сучасності, пандемія COVID-19 (2020–2021 як біоекономічний фактор)

Розгорнутий аналіз показує, що економічні та фінансові причини залишаються найбільш поширеними. Перевиробництво, надмірне кредитування або нестабільність фінансових ринків створюють ланцюгову реакцію, яка призводить до банкрутств і падіння міжнародної торгівлі. Водночас політичні та геополітичні фактори (війни, санкції, торговельні обмеження) здатні спровокувати шоки не меншої сили, як це сталося під час нафтових криз 1970-х.

У сучасному світі все більшого значення набувають соціальні та екологічні чинники. Нерівність доходів, бідність і міграційні процеси створюють соціальну напругу, що може перерости у глобальні економічні виклики. Екологічні проблеми та кліматичні зміни, своєю чергою, зумовлюють зростання витрат, руйнування виробничої інфраструктури та навіть переміщення цілих галузей. Нарешті, технологічні причини (від кризи «доткомів» до сучасних кіберзагроз) свідчать про те, що розвиток нових технологій не лише стимулює економічне зростання, а й створює нові ризики для стабільності.

14.4. Механізми поширення криз у світовій економіці

Глобальні кризи мають властивість швидко виходити за межі країни походження й охоплювати цілі регіони або навіть увесь світ. Це пояснюється тим, що сучасна міжнародна економіка є інтегрованою системою, де фінансові ринки, торговельні зв'язки, ланцюги доданої вартості та інформаційні потоки тісно переплетені. Навіть локальний шок у невеликій економіці може призвести до масштабних наслідків, якщо він зачіпає критично важливий сектор або ключові вузли глобальної економіки.

Таблиця 14.4.

Ланцюг поширення глобальної кризи

Канал поширення	Механізм дії	Приклади
Фінансовий	Через міжнародні кредитні й інвестиційні потоки: падіння бірж, вплив капіталу, зниження довіри до валют	Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр., азійська криза 1997–1998 рр.
Зовнішньоторговельний	Зменшення попиту на товари й послуги, скорочення експорту та імпорту, руйнування логістики	Пандемія COVID-19 (2020–2021), Велика депресія (1929–1933)
Виробничо-логістичний	Збої у глобальних ланцюгах доданої вартості, зупинка постачання комплектуючих, енергетичні шоки	Нафтова криза 1970-х, зупинка автопромисловості під час COVID-19
Інформаційно-комунікаційний	Поширення паніки через медіа, миттєва реакція інвесторів на новини	Масові розпродажі на фондових біржах після банкрутства Lehman Brothers (2008)
Соціальний	Зростання безробіття, міграційні хвилі, соціальні протести, які підривають економічну стабільність	Протести «Occupy Wall Street» після кризи 2008 р., міграційна криза в ЄС (2015)

Фінансовий канал є найбільш вразливим, оскільки глобальна економіка функціонує на основі взаємозалежних потоків капіталу. Зниження вартості активів в одній країні провокує масові розпродажі на біржах інших держав, що миттєво підриває довіру інвесторів. Яскравим прикладом є глобальна фінансова криза 2008–2009 рр., коли банкрутство Lehman Brothers у США викликало хвилю дефолтів і падіння індексів по всьому світу. Подібна ситуація спостерігалася і в Азійській фінансовій кризі 1997–1998 рр., коли девальвація тайського бата спричинила вплив інвестицій із сусідніх країн.

Зовнішньоторговельний канал поширення криз базується на тому, що зниження купівельної спроможності у великих економіках автоматично зменшує попит на товари й послуги в інших країнах. Під час Великої депресії у США різке скорочення імпорту вдарило по європейських і латиноамериканських виробниках. Аналогічно пандемія COVID-19 у 2020 р.

призвела до падіння світової торгівлі на 9,2 %, оскільки локдауни обмежили виробництво й міжнародні перевезення.

Виробничо-логістичний канал особливо важливий у XXI столітті, коли більшість товарів виробляється у глобальних ланцюгах доданої вартості. Припинення роботи фабрик у Китаї під час COVID-19 спричинило дефіцит комплектуючих в автомобільній і електронній промисловості Європи та США. Аналогічно енергетичні шоки на кшталт нафтової кризи 1970-х паралізували промисловість у багатьох країнах через надмірну залежність від імпортої нафти.

Інформаційно-комунікаційний канал у сучасному світі діє надзвичайно швидко. Завдяки глобальним ЗМІ та соціальним мережам новини про кризові явища миттєво поширюються по всій планеті, викликаючи паніку серед інвесторів і споживачів. Це створює ефект «самореалізованого прогнозу», коли навіть невеликі проблеми набувають масштабності через психологічні чинники. Падіння довіри після краху Lehman Brothers у 2008 р. стало саме таким прикладом, коли інформаційний шок поглибив фінансову кризу.

Соціальний канал має відстрочений, але тривалий вплив. Зростання безробіття, скорочення доходів та погіршення соціальних умов провокують масові протести й міграційні хвилі. Це послаблює економічну та політичну стабільність держав, а у випадку міжнародної міграції створює додатковий тиск на економіки країн-реципієнтів. Так, після кризи 2008 р. рух «Осциру Wall Street» став символом соціальної напруги, а в Європі міграційна криза 2015 р. показала, як економічні потрясіння поєднуються з політичними викликами.

Поширення глобальних криз здійснюється за кількома взаємопов'язаними каналами, що формує ефект «доміно»: проблеми у фінансах викликають збої у торгівлі, виробництві та соціальній сфері. Усе це підтверджує, що сучасна світова економіка потребує комплексної системи антикризового моніторингу та міжнародної координації дій.

14.6. Міжнародні інституції та їхня роль у подоланні глобальних криз

Глобальні кризи за своєю природою не обмежуються національними кордонами, тому їхнє подолання неможливе лише силами окремих держав. Саме тому провідну роль у стабілізації світової економіки відіграють міжнародні інституції, що забезпечують фінансову підтримку, координацію політики та вироблення спільних стратегій. Їхня діяльність дозволяє пом'якшувати наслідки криз, відновлювати довіру до міжнародних ринків і формувати умови для сталого розвитку.

Роль міжнародних інституцій у подоланні глобальних криз

Інституція	Інструменти впливу	Приклади діяльності
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Кредити для країн з платіжним дефіцитом, стабілізаційні програми, технічна допомога	Фінансова підтримка Греції та Ірландії під час боргової кризи ЄС (2010–2012), кредити Україні (2014–2023)
Світовий банк	Довгострокові кредити для розвитку, антикризові програми, проекти з інфраструктури та соціального відновлення	Програма боротьби з наслідками пандемії COVID-19 (2020–2021), фінансування проєктів відбудови у країнах після воєн
Світова організація торгівлі (СОТ)	Врегулювання торговельних суперечок, запобігання протекціонізму, забезпечення відкритості ринків	Механізми вирішення спорів під час торговельних конфліктів США – ЄС, контроль за обмеженнями торгівлі у 2020 р.
Група двадцяти (G20)	Координація економічної політики найбільших економік світу, антикризові саміти	Антикризові заходи після 2008 р., саміт G20 у Лондоні (2009) – узгодження пакету стимулів для світової економіки
Регіональні об'єднання (ЄС, АСЕАН тощо)	Фінансова допомога країнам-членам, спільні фонди стабілізації, політична координація	Створення Європейського стабілізаційного механізму (2012), антикризова політика ЄС під час COVID-19

Міжнародний валютний фонд (МВФ) виконує ключову функцію «кредитора останньої інстанції» для держав, які стикаються з дефіцитом платіжного балансу або фінансовими потрясіннями. Надання стабілізаційних кредитів супроводжується вимогами щодо реформування економіки, що дозволяє не лише вирішити короткострокові проблеми, а й зміцнити макрофінансову стабільність. Під час боргової кризи в ЄС у 2010–2012 рр. саме МВФ разом з ЄС підтримав Грецію, Ірландію та Португалію, надавши багатомільярдні пакети допомоги.

Світовий банк орієнтується більше на довгострокову стратегію подолання криз, інвестуючи в інфраструктурні проєкти, соціальну сферу та відбудову після воєн чи катастроф. У 2020–2021 рр. він розгорнув масштабну програму фінансування боротьби з пандемією COVID-19, виділяючи кошти на охорону здоров'я, вакцинацію та підтримку малого бізнесу.

Світова організація торгівлі (СОТ) забезпечує стабільність торговельних відносин, запобігаючи протекціонізму. У кризові періоди держави схильні захищати внутрішніх виробників через мита й квоти, але саме СОТ виступає арбітром, що обмежує ці дії й сприяє збереженню відкритості ринків. Під час пандемії COVID-19 СОТ закликала країни не вводити заборон на експорт медичних товарів, аби уникнути дефіциту на світовому рівні.

Група двадцяти (G20) стала майданчиком координації політики найбільших економік світу. Її значення особливо зросло після 2008 р., коли країни-

учасниці узгодили стимулюючі заходи, щоб уникнути глибокої рецесії. G20 об'єднує як розвинені, так і країни, що розвиваються, тому її рішення мають вагу для всієї світової економіки.

Регіональні інтеграційні об'єднання також відіграють важливу роль у подоланні криз. Наприклад, у Європейському Союзі було створено Європейський стабілізаційний механізм, який забезпечив країни-члени фондами підтримки під час боргової кризи. А у період пандемії COVID-19 ЄС узгодив спеціальні пакети фінансування для відновлення економіки. Аналогічні кроки здійснюють і інші регіональні організації, такі як АСЕАН чи МЕРКОСУР, адаптуючи антикризову політику до специфіки своїх регіонів.

14.7. Сучасні виклики та перспективи запобігання глобальним кризам

Сучасна світова економіка функціонує у середовищі постійної невизначеності, де кризи можуть виникати не лише через традиційні економічні чи фінансові чинники, а й через геополітику, екологію та технологічні трансформації. Запобігання глобальним кризам вимагає комплексного підходу, що поєднує економічні, соціальні та екологічні інструменти розвитку.

Серед головних викликів сучасності виділяється геополітична нестабільність, яка проявляється у вигляді воєнних конфліктів, торговельних війн і санкцій. Такі процеси руйнують усталені економічні зв'язки, провокують енергетичні та продовольчі кризи. Єдиним шляхом зниження цих ризиків є посилення міжнародної співпраці та диверсифікація джерел постачання ресурсів.

Не менш важливим є виклик зміни клімату, який набуває загрозливих масштабів. Економічні збитки від кліматичних катастроф зростають щороку, а їхні наслідки впливають не лише на аграрний сектор, а й на міграційні процеси та безпеку цілих регіонів. Перехід до «зеленої економіки» та розвиток відновлюваних джерел енергії стають необхідними для запобігання глобальним кризам.

Фінансова нестабільність продовжує залишатися ключовим фактором ризику. У глобальній економіці регулярно виникають «бульбашки» на фондових і житлових ринках, а боргові проблеми окремих країн здатні поширюватися на інші. Для їхнього запобігання потрібні посилені механізми моніторингу фінансових потоків, а також більш активна роль міжнародних фінансових інституцій.

Особливу небезпеку становить соціально-економічна нерівність. Зростання розриву між багатими та бідними верствами населення створює підґрунтя для масових протестів і політичної нестабільності. Подолання цієї проблеми

можливе лише через розвиток інклюзивної економіки, орієнтованої на розширення можливостей для всіх соціальних груп.

У XXI столітті на перший план вийшли технологічні виклики. Автоматизація та цифровізація з одного боку створюють нові можливості для зростання, але з іншого — руйнують традиційні робочі місця. Крім того, кіберзагрози становлять небезпеку для банківської системи, електронної торгівлі й державних інституцій. Тому розвиток кібербезпеки та системи перекваліфікації кадрів стає пріоритетом.

Криза COVID-19 довела актуальність проблеми пандемічних ризиків і біобезпеки. У XXI столітті глобалізація та мобільність людей роблять поширення нових інфекцій миттєвим. Для запобігання майбутнім пандеміям потрібні ефективні системи раннього попередження, міжнародні фонди підтримки та розвиток біотехнологій.

Нарешті, енергетичні шоки залишаються чинником, що може миттєво розхитати міжнародну економіку. Залежність від нафти та газу робить багато країн уразливими до цінових стрибків. Єдиним шляхом зниження ризиків є розвиток відновлюваних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій і створення стратегічних резервів.

Таблиця 14.6.

Сучасні виклики та напрями запобігання глобальним кризам

Виклик	Потенційний ризик	Напрямок запобігання
Геополітична нестабільність і війни	Руйнування торговельних зв'язків, санкційні конфлікти, енергетичні кризи	Формування систем колективної безпеки, диверсифікація енергопостачання, розвиток нових партнерств
Зміна клімату та екологічні загрози	Зниження врожайності, катастрофи, міграція кліматичних біженців	«Зелена економіка», розвиток відновлюваної енергетики, міжнародні екологічні угоди
Фінансова нестабільність	«Бульбашки» на ринках, боргові кризи, відтік капіталу	Створення глобальної системи фінансового моніторингу, посилення ролі МВФ та центральних банків
Соціально-економічна нерівність	Поляризація суспільств, зростання безробіття, масові протести	Програми соціального захисту, розвиток інклюзивної економіки, інвестиції в освіту
Технологічні трансформації та кіберзагрози	Крах цілих секторів через автоматизацію, кібератаки на фінансову інфраструктуру	Регулювання цифрової економіки, розвиток кібербезпеки, підтримка перекваліфікації працівників
Пандемічні ризики та біобезпека	Зупинка економічної активності, обмеження мобільності, зростання витрат на медицину	Розвиток систем раннього попередження, міжнародна співпраця у сфері охорони здоров'я
Енергетичні шоки	Стрибки цін на нафту і газ, загроза енергетичній безпеці	Розвиток альтернативної енергетики, енергоефективність, створення стратегічних резервів

Сучасні виклики свідчать, що майбутні кризи можуть мати багатофакторний характер. Перспективи їхнього подолання залежать від здатності держав і міжнародних інституцій координувати зусилля, формувати глобальну систему безпеки та впроваджувати стратегії сталого розвитку.

14.8. Перспективи стабільності міжнародної економіки

Глобальні кризи є невід'ємним елементом сучасної міжнародної економіки. Вони постають як багатофакторні явища, що поєднують економічні, фінансові, соціальні, екологічні й політичні складові. Досвід минулих десятиліть засвідчив: навіть локальні потрясіння, якщо вони відбуваються у стратегічно важливих секторах чи регіонах, здатні перерости у світові катастрофи.

Аналіз історичних прикладів показує, що кожна криза формує нові інституційні практики й оновлює механізми глобального управління. Велика депресія стала поштовхом для розвитку державного регулювання економіки, нафтова криза 1970-х – для пошуку альтернативних джерел енергії, фінансова криза 2008–2009 рр. – для перегляду системи банківського нагляду, а пандемія COVID-19 – для прискорення цифровізації й міжнародної співпраці у сфері охорони здоров'я.

Ключовим висновком є те, що глобальні кризи не лише руйнують економічні й соціальні системи, а й створюють умови для пошуку інноваційних рішень. Вони змушують країни зміцнювати механізми антикризового управління, удосконалювати політику моніторингу ризиків і посилювати координацію на рівні міжнародних організацій.

Рекомендації для подальшої антикризової політики можна сформулювати так:

- посилення ролі міжнародних інституцій у фінансовому та економічному регулюванні;
- диверсифікація джерел постачання енергоресурсів і сировини як засіб зниження геополітичних ризиків;
- активне впровадження принципів «зеленої економіки» та сталого розвитку;
- створення глобальних систем раннього попередження про фінансові, екологічні та біологічні загрози;
- інвестування у розвиток людського капіталу, цифрову грамотність і перекваліфікацію кадрів.

Для України актуальність цих рекомендацій особливо висока. В умовах війни, глобальних енергетичних і продовольчих криз наша країна має орієнтуватися на стратегії стійкого розвитку, інтеграцію у світові виробничі та фінансові мережі й активне використання підтримки міжнародних

інституцій. Це дозволить не лише подолати сучасні виклики, а й закласти основу для майбутнього економічного зростання та безпеки.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність поняття «глобальна криза» та чим вона відрізняється від локальної чи регіональної?
2. Які економічні, політичні та соціальні чинники найчастіше провокують виникнення глобальних криз?
3. Як працює фінансовий канал поширення криз і які історичні приклади підтверджують його вплив?
4. Чому зовнішньоторговельні зв'язки є одним із головних механізмів поширення глобальних криз?
5. Яким чином глобальні виробничі та логістичні ланцюги підвищують уразливість світової економіки?
6. Як інформаційно-комунікаційний фактор впливає на поширення криз у XXI столітті?
7. Які соціальні наслідки глобальних криз проявляються у сфері ринку праці та міграції?
8. Як глобальні кризи впливають на міжнародну торгівлю та інноваційну сферу?
9. Яку роль у подоланні криз відіграють міжнародні інституції: МВФ, Світовий банк, СОТ?
10. Чому сучасні виклики глобальної економіки мають міждисциплінарний характер?
11. Які заходи можуть запобігти фінансовій нестабільності на світовому рівні?
12. Як боротьба зі зміною клімату пов'язана із запобіганням глобальним кризам?
13. Чому соціально-економічна нерівність розглядається як потенційне джерело глобальних криз?
14. Які ризики створюють технологічні трансформації та кіберзагрози для світової економіки?
15. Які стратегічні напрями подолання глобальних криз є найбільш актуальними для України сьогодні?

ТЕМА 15 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.

План лекції

1. Перехід до «зеленої» та циркулярної економіки
2. Цифровізація та нова глобальна економіка
3. Поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації
4. Формування нової архітектури глобального управління
5. Диверсифікація глобальних ланцюгів вартості
6. Фінансова трансформація
7. Зміцнення соціального виміру міжнародної економіки
8. Місце України у перспективному розвитку МEB

Рекомендовані джерела

1. Bank for International Settlements (BIS). Triennial Central Bank Survey 2022. Foreign Exchange Turnover. Basel : BIS. URL: <https://www.bis.org>
2. International Monetary Fund (IMF). Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2023. Washington, D.C. : IMF. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення: 30.08.2025).
3. OECD. International Trade and Balance of Payments Statistics. Paris : OECD. URL: <https://www.oecd.org/trade/> (дата звернення: 30.08.2025).
4. World Trade Organization (WTO). World Trade Report 2023. Geneva : WTO Publications, 2023. URL: <https://www.wto.org> (дата звернення: 30.08.2025).
5. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. 12th ed. Boston : Pearson, 2023. 792 p.

15.1. Перехід до «зеленої» та циркулярної економіки

Сучасна міжнародна економіка дедалі більше орієнтується на пріоритети сталого розвитку, адже екологічні загрози й кліматичні зміни стають одним із найпотужніших драйверів трансформації глобальних відносин. Традиційна модель економічного зростання, що ґрунтувалася на масовому споживанні природних ресурсів і використанні викопного палива, довела свою обмеженість. Вона породила низку глобальних проблем: поглиблення кліматичної кризи, підвищення середньої температури на планеті, зростання кількості природних катастроф, деградацію ґрунтів, дефіцит води й загрозу продовольчій безпеці. Ці виклики вже мають відчутний економічний вимір,

оскільки впливають на врожайність, витрати на охорону здоров'я, вартість енергоресурсів і конкурентоспроможність країн на світових ринках.

У відповідь на ці процеси формується концепція «зеленої економіки», яка передбачає зростання, що не шкодить довкіллю, а навпаки – забезпечує гармонізацію економічних і природних систем. Це означає розвиток відновлюваних джерел енергії (сонячної, вітрової, гідро- та біоенергетики), поступову відмову від вугілля й нафти, перехід транспорту на електричну тягу, інвестування в екологічні інновації. Міжнародна співпраця в цій сфері вже набула інституційного оформлення через Паризьку кліматичну угоду, «зелений курс» ЄС та численні глобальні програми ООН.

Паралельно розвивається концепція циркулярної економіки, яка передбачає відхід від лінійної моделі «виробництво – споживання – відходи». Натомість створюється система, де ресурси максимально довго зберігають свою цінність, а відходи стають сировиною для нового виробництва. Така модель дозволяє скоротити залежність від дефіцитних ресурсів, зменшити екологічний тиск на планету й підвищити ефективність світової економіки. Багато транснаціональних корпорацій, наприклад у сфері автомобілебудування чи електроніки, вже інтегрують принципи повторного використання матеріалів і замкнених виробничих циклів у свої глобальні стратегії.

На міжнародному рівні цей тренд означає формування нових правил торгівлі. Європейський Союз запроваджує «вуглецевий податок на кордоні» (Carbon Border Adjustment Mechanism), що зобов'язує імпортерів платити за викиди CO₂, пов'язані з виробництвом товарів. Це радикально змінює умови доступу на європейський ринок і стимулює партнерів ЄС переходити на екологічно чисті технології. Подібні ініціативи поступово поширюються і на інші економічні центри.

У перспективі держави, які швидко адаптують свої економіки до екологічних стандартів, отримають стратегічні переваги – доступ до нових ринків, інвестицій та інноваційних технологій. Ті ж країни, які залишатимуться залежними від «брудних» галузей, ризикують втратити конкурентоспроможність і опинитися на периферії світового розвитку.

Таблиця 15.1.

Очікувані результати переходу до «зеленої» та циркулярної економіки

Напрямок трансформації	Конкретні заходи	Очікуваний результат
Перехід до відновлюваної енергетики	Розвиток сонячних, вітрових, біо- та гідроелектростанцій	Зменшення залежності від викопного палива; скорочення викидів CO ₂ ; підвищення енергетичної безпеки
Запровадження циркулярної моделі	Переробка та повторне використання відходів,	Зниження обсягів відходів; зменшення витрат на ресурси;

виробництва	вторинна сировина	підвищення ефективності екологічної
Інтеграція «вуглецевих стандартів» у торгівлю	Вуглецевий податок на кордоні, «зелена» сертифікація продукції	Посилення конкурентоспроможності екологічно чистих товарів; тиск на виробників з високим вуглецевим слідом
Інвестиції у «зелені» інновації	Розвиток технологій енергоефективності, екологічного транспорту, «зеленого» будівництва	Зростання інноваційної активності; створення нових ринків і робочих місць
Міжнародне співробітництво у сфері кліматичної політики	Виконання Паризької угоди, участь у кліматичних самітах та фондах	Глобальна координація зусиль; зменшення кліматичних ризиків; нові можливості для фінансування проектів

Для України перспектива переходу до «зеленої» та циркулярної економіки має подвійний вимір. З одного боку, необхідні значні інвестиції у відновлювану енергетику, модернізацію промисловості та транспортної інфраструктури. З іншого – саме цей перехід відкриває нові можливості: залучення фінансування від міжнародних організацій і банків розвитку, інтеграція до європейських виробничих ланцюгів, підвищення ролі у світовій аграрній та енергетичній торгівлі. Таким чином, «зелена трансформація» стає не лише екологічною, а й геоекономічною стратегією, від якої залежить майбутнє країни у глобальній системі міжнародних економічних відносин.

15.2. Цифровізація та нова глобальна економіка

Однією з найпотужніших тенденцій сучасності є цифрова трансформація міжнародних економічних відносин. Вона охоплює всі рівні – від глобальних фінансових ринків і транснаціональних корпорацій до малого бізнесу та домогосподарств. Цифровізація змінює характер виробництва, структуру торгівлі, методи інвестування й навіть роль держав у світовій економіці.

Насамперед цифрова революція створює нові моделі торгівлі. Якщо ще на початку XXI століття домінували традиційні експортно-імпортні операції, то сьогодні стрімко зростає частка електронної комерції, яка дозволяє здійснювати міжнародні угоди без фізичної присутності на ринку. Платформи Amazon, Alibaba, eBay чи Etsy фактично перетворилися на нові торговельні «держави», що забезпечують вихід виробників на глобального споживача. За прогнозами Світової організації торгівлі, у найближчі десятиліття електронна комерція складе більшу частину міжнародних товарообігів і послуг.

Важливим аспектом є розвиток цифрових фінансів. Фінтех-компанії, системи електронних платежів і криптовалюти змінюють традиційну банківську систему. Все більше країн експериментують із цифровими валютами центральних банків (CBDC), які мають потенціал стати новим інструментом міжнародних розрахунків і зменшити залежність від долара США. Це означає поступову багатополарність у світових фінансах, де долар зберігатиме провідну роль, але зростатиме значення євро, юаня та цифрових валют.

Цифровізація також змінює виробничі моделі. Використання «великих даних», штучного інтелекту, автоматизованих систем управління й роботизації дозволяє оптимізувати ланцюги постачання, знижувати витрати й прискорювати вихід продукції на ринок. Виробництво стає більш гнучким і менш прив'язаним до географічного розташування, що поступово змінює конфігурацію глобальних ланцюгів доданої вартості.

Окремо варто відзначити феномен цифрових послуг. Сектор ІТ-аутсорсингу, програмного забезпечення, хмарних технологій і кібербезпеки стає повноцінним елементом міжнародної економіки. Це відкриває нові можливості для країн із високим інтелектуальним потенціалом, але обмеженими природними ресурсами.

Водночас цифровізація породжує і нові ризики. Зростає загроза кібератак на фінансові установи та інфраструктуру, що може провокувати кризи нового типу. Поглиблюється цифрова нерівність між країнами, які мають доступ до сучасних технологій, і тими, що залишаються на периферії. Таким чином, поряд із перевагами цифрова глобалізація потребує ефективного міжнародного регулювання й співпраці.

Таблиця 15.2.

Очікувані результати цифровізації міжнародних економічних відносин

Напрямок цифрової трансформації	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Електронна комерція	Розвиток глобальних торговельних платформ (Amazon, Alibaba, eBay)	Зростання обсягів міжнародної торгівлі онлайн; зниження бар'єрів виходу на ринок для малого й середнього бізнесу
Цифрові фінанси	Впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC), розвиток фінтех і мобільних платежів	Зниження транзакційних витрат; більша прозорість фінансових потоків; послаблення монополії долара США
Автоматизація та штучний інтелект	Використання роботизованих систем, Big Data, алгоритмів прогнозування	Оптимізація виробництва та логістики; підвищення продуктивності; формування нових галузей економіки
Розвиток цифрових послуг	Зростання секторів ІТ-аутсорсингу, хмарних технологій, кібербезпеки	Розширення експорту послуг; створення нових робочих місць у високотехнологічних сферах

Міжнародне регулювання цифрової економіки	Розробка правил оподаткування цифрових корпорацій, захист персональних даних	Формування нових стандартів глобальної конкуренції; зниження ризиків кіберзагроз
---	--	--

Для України цифровізація є одним із найбільш перспективних напрямів інтеграції у світову економіку. Український ІТ-сектор уже став важливою складовою експорту послуг і демонструє значний потенціал зростання. Розвиток цифрової інфраструктури, впровадження електронного урядування, участь у глобальних ініціативах із кібербезпеки та електронної комерції можуть забезпечити нашій державі конкурентні переваги на міжнародному рівні.

Цифрова трансформація формує нову архітектуру глобальної економіки, де визначальними стають не лише матеріальні ресурси, а й технологічні інновації, інформація та швидкість адаптації до нових умов.

15.3. Поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації

Науково-технічний прогрес став визначальним фактором конкурентоспроможності держав у ХХІ столітті. Від рівня розвитку науки, технологій та інновацій залежить економічна міць країн, їхня здатність інтегруватися в глобальні виробничі ланцюги й формувати власні економічні центри впливу. Тому перспективи міжнародних економічних відносин безпосередньо пов'язані з поглибленням науково-технічної кооперації.

Таблиця 15.3.

Очікувані результати поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації

Напрямок співпраці	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Глобальні дослідницькі альянси	Спільні проекти у сферах ІІІ, біотехнологій, космосу, «зеленої» енергетики	Прискорений науково-технічний прогрес; зменшення вартості розробок; спільний доступ до інновацій
Міжнародна спеціалізація у R&D	Розподіл між країнами: фундаментальні дослідження – прикладні технології – масове виробництво	Підвищення ефективності використання ресурсів; формування глобальних кластерів інновацій
Співпраця для подолання глобальних викликів	Розробка вакцин, технологій збереження клімату, відновлюваних джерел енергії	Зниження ризику пандемій та екологічних катастроф; створення технологій для сталого розвитку
Міжнародні освітні та наукові програми	Horizon Europe, студентські обміни, гранти на дослідження	Поширення знань; зростання мобільності вчених; інтеграція наукових систем країн

Інтеграція країн, що розвиваються, у глобальні проєкти	Залучення нових учасників до інноваційних консорціумів	Зменшення «технологічного розриву»; розширення ринків для інноваційних продуктів
--	--	--

Джерело: узагальнено автором на основі програм ЄС, ООН та світових досліджень у сфері інновацій.

По-перше, зростає значення глобальних альянсів у сфері штучного інтелекту, біотехнологій, космічних досліджень та «зеленої» енергетики. Жодна країна, навіть найбільш розвинена, не здатна самотійно забезпечити весь цикл розробки й комерціалізації технологій. Міжнародна кооперація дозволяє поєднувати науковий потенціал, фінансові ресурси та виробничі можливості. Наприклад, співпраця в межах ЄС у сфері космічних програм чи участь азійських країн у спільних проєктах штучного інтелекту створює нові можливості для швидкого прориву.

По-друге, науково-технічне співробітництво формує основу для поглиблення міжнародної спеціалізації. Одні країни зосереджуються на фундаментальних дослідженнях, інші — на прикладних технологіях чи масовому виробництві. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси й формувати глобальні кластери інновацій. Так, Кремнієва долина у США чи технологічні парки Китаю є прикладами концентрації знань, які обслуговують не лише внутрішні потреби, а й міжнародний ринок.

По-третє, інноваційна кооперація стає інструментом подолання глобальних викликів. Кліматичні зміни, пандемії чи енергетичні кризи вимагають рішень, які можливі лише завдяки спільним дослідженням та обміну знаннями. Пандемія COVID-19 стала наочним прикладом: міжнародна співпраця фармацевтичних компаній і держав дозволила рекордно швидко створити та поширити вакцини. Аналогічно, у сфері відновлюваної енергетики країни активно обмінюються технологіями, щоб знизити залежність від викопних ресурсів.

По-четверте, науково-технічне партнерство змінює баланс сил у міжнародній економіці. Держави, які активно інвестують у R&D та беруть участь у глобальних наукових проєктах, підвищують свою роль на світовій арені. Натомість країни, які не інтегруються у цей процес, ризикують залишитися сировинними придатками.

Для України участь у міжнародній науково-технічній кооперації є стратегічним напрямом розвитку. Українські спеціалісти вже мають вагомі позиції у сфері IT-аутсорсингу, авіаційних і космічних технологій, аграрних біотехнологій. Поглиблення інтеграції у європейські та світові програми (Horizon Europe, проєкти НАТО з інновацій, партнерства у сфері відновлюваної енергетики) може стати каталізатором модернізації економіки та підвищення її глобальної конкурентоспроможності.

15.4. Формування нової архітектури глобального управління

У ХХІ столітті міжнародні економічні відносини дедалі більше потребують нових механізмів координації та регулювання. Глобальні кризи — фінансова (2008–2009 рр.), пандемічна (2020–2021 рр.), енергетична та геополітична (після 2022 р.) — довели, що існуюча архітектура світового управління не завжди здатна швидко реагувати на багатовимірні виклики. Це зумовлює формування нової системи інституцій, правил і стратегій, спрямованих на забезпечення стабільності та прогнозованості міжнародної економіки.

Очікувані результати формування нової архітектури глобального управління

Напрямок змін	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Реформування міжнародних організацій	Адаптація МВФ до цифрових валют і кліматичних ризиків; нові правила СОТ для цифрової торгівлі	Підвищення ефективності регулювання; краща реакція на глобальні виклики
Посилення ролі країн, що розвиваються	Зростання впливу BRICS, Азійського банку інфраструктурних інвестицій	Багатополярність світової економіки; врахування інтересів нових центрів сили
Розвиток глобальних форумів	Координація через G20, розширення функцій регіональних самітів	Швидше узгодження антикризових рішень; гнучкіший механізм переговорів
Інтеграція екологічних і соціальних стандартів	Включення ESG-критеріїв у міжнародні угоди; глобальні кліматичні програми	Зниження кліматичних ризиків; формування моделі сталого розвитку
Регулювання цифрової економіки	Угоди щодо криптовалют, кібербезпеки, оподаткування цифрових корпорацій	Зменшення ризиків кіберзагроз; прозорість діяльності транснаціональних ІТ-компаній

По-перше, змінюється роль традиційних міжнародних організацій. МВФ, Світовий банк, СОТ залишаються центральними інституціями, але вони змушені адаптуватися до нових реалій. МВФ уже розширює спектр своїх функцій, враховуючи питання кліматичних ризиків і цифрових валют. Світовий банк орієнтується на проекти «зеленої» відбудови й інфраструктури. СОТ перебуває під тиском необхідності реформування правил торгівлі, щоб враховувати нові цифрові й екологічні стандарти.

По-друге, зростає значення нових центрів впливу. Країни, що розвиваються, особливо Китай, Індія та Бразилія, активно претендують на роль співтворців глобальних правил. Це проявляється у посиленні впливу групи BRICS, створенні Азійського банку інфраструктурних інвестицій, розширенні регіональних інтеграційних об'єднань. Світова економіка стає багатополярною, і нова архітектура управління має враховувати інтереси не лише традиційних економічних центрів, а й нових гравців.

По-третє, підвищується роль глобальних форумів і координаційних майданчиків, таких як G20. Саме вони забезпечують швидке узгодження антикризових заходів і створюють платформу для компромісів між найбільшими економіками світу. У майбутньому G20 та подібні формати можуть стати ядром нової системи глобального економічного управління.

По-четверте, формується потреба в інтеграції екологічних та соціальних параметрів у глобальне регулювання. Нові угоди й стандарти дедалі більше враховують питання кліматичної політики, сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу. Це означає, що міжнародна економіка відходить від

вузького підходу «економіка заради економіки» до ширшої моделі «економіка заради сталого розвитку».

По-п'яте, важливою тенденцією є пошук нових механізмів регулювання цифрової економіки. Поширення криптовалют, цифрових платформ та електронної комерції ставить питання про встановлення міжнародних правил кібербезпеки, оподаткування цифрових корпорацій і захисту даних. Без узгоджених норм у цій сфері зростає ризик хаотичності й загострення економічних конфліктів.

Для України участь у формуванні нової архітектури глобального управління має стратегічне значення. Поєднання інтеграції до ЄС та участі в міжнародних інституціях дозволяє державі не лише захищати власні економічні інтереси, а й долучатися до створення нових правил. Україна може стати активним учасником дискусій у сфері «зеленої» відбудови, енергетичної безпеки та цифрової трансформації, що додасть їй ваги у світовій економічній системі.

15.5. Диверсифікація глобальних ланцюгів вартості

Одним із ключових уроків останніх криз стало усвідомлення надмірної вразливості світової економіки до збоїв у глобальних ланцюгах вартості. Пандемія COVID-19, торговельні війни між США та Китаєм, а також повномасштабні воєнні конфлікти показали, що залежність від обмеженої кількості постачальників чи регіонів може призвести до масштабних перебоїв у виробництві та торгівлі. У цьому контексті диверсифікація ланцюгів.

По-перше, зростає значення географічної диверсифікації. Транснаціональні корпорації більше не прагнуть максимальної концентрації виробництва у країнах із дешевою робочою силою, а шукають можливості для розподілу виробничих потужностей між кількома регіонами. Це явище отримало назву *nearshoring* (перенесення виробництва ближче до ринків збуту) та *friendshoring* (переміщення у країни-партнери з політичною стабільністю). Прикладом є стратегія США та ЄС щодо перенесення частини виробництва напівпровідників з Азії до Європи та Північної Америки.

По-друге, відбувається галузева диверсифікація, коли компанії намагаються не залежати від одного постачальника сировини чи комплектуючих. Це особливо актуально у високотехнологічних секторах — виробництві мікрочипів, акумуляторів, літію чи рідкоземельних металів. Світова економіка вже бачила, як дефіцит одного компонента (наприклад, мікрочипів у 2021 р.) паралізував цілі галузі — від автомобілебудування до побутової електроніки.

По-третє, компанії прагнуть підвищувати гнучкість і стійкість ланцюгів. Це означає створення резервних складів, використання альтернативних

логістичних маршрутів, а також інвестиції у цифрові технології відстеження поставок у режимі реального часу. Завдяки цьому знижується ризик тривалих зупинок виробництва у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

По-четверте, диверсифікація означає також залучення нових країн до глобальних ланцюгів вартості. Держави, які раніше залишалися на периферії міжнародної торгівлі, тепер отримують шанс інтегруватися в світову економіку як нові постачальники або виробничі майданчики. Це відкриває додаткові можливості для економік, що розвиваються, у Південній Азії, Африці та Східній Європі.

Таблиця 15.5.

Очікувані результати диверсифікації глобальних ланцюгів вартості постачання стає визначальним трендом міжнародних економічних відносин.

Напрямок диверсифікації	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Географічна диверсифікація	Перенесення виробництв ближче до ринків збуту (nearshoring), у політично стабільні країни (friendshoring)	Зменшення залежності від окремих регіонів; підвищення стійкості постачання
Галузева диверсифікація	Альтернативні постачальники сировини, розвиток виробництва напівпровідників і акумуляторів у різних країнах	Запобігання дефіциту критичних компонентів; стабільність технологічних галузей
Логістична диверсифікація	Нові транспортні коридори, резервні склади, цифрове відстеження постачань	Зниження ризику збоїв у торгівлі; підвищення гнучкості ланцюгів вартості
Залучення нових країн	Інтеграція економік Африки, Південної Азії та Східної Європи у глобальні ланцюги	Нові можливості для країн, що розвиваються; розширення ринків і джерел сировини
Розвиток локалізації виробництва	Часткове повернення стратегічних галузей (фармацевтика, оборонка, харчова промисловість) у власні регіони	Підвищення національної безпеки; стабільність стратегічних секторів

Для України цей тренд відкриває стратегічні перспективи. По-перше, завдяки географічному положенню між ЄС та Азією країна може стати частиною нових логістичних маршрутів. По-друге, післявоєнна відбудова економіки може залучити транснаціональні корпорації, які шукають альтернативу традиційним ринкам. По-третє, розвиток українського агропромислового комплексу, ІТ-сектору та виробництва компонентів для відновлюваної енергетики може зміцнити позиції держави у глобальних ланцюгах вартості.

15. 6. Фінансова трансформація

Міжнародна фінансова система перебуває у процесі глибокої трансформації, яка визначатиме характер економічних відносин у найближчі десятиліття. Традиційна модель, що ґрунтувалася на домінуванні долара США як головної резервної валюти та центру глобальних розрахунків, поступово змінюється під впливом нових економічних і технологічних факторів.

По-перше, спостерігається поступове формування багатопольярної фінансової системи. Хоча долар залишається ключовою світовою валютою, зростає роль євро, китайського юаня та навіть регіональних валют. Деякі країни укладають угоди про двосторонні розрахунки у національних валютах, прагнучи знизити залежність від долара та уникнути політичних ризиків. Це посилює регіоналізацію міжнародних фінансів.

По-друге, швидкими темпами розвиваються цифрові фінансові інструменти. Центральні банки провідних країн (Китай, ЄС, США, Канада) працюють над створенням цифрових валют (CBDC), які можуть стати основою нової системи міжнародних платежів. Ці валюти потенційно здатні скоротити витрати на транзакції, підвищити прозорість і зробити фінансову систему більш стійкою до шоків. Одночасно з цим приватні криптовалюти (біткоїн, ефіріум) та стейблкоїни продовжують впливати на міжнародні розрахунки, хоча й залишаються у «сірих зонах» регулювання.

По-третьє, фінансові ринки стають більш інтегрованими з технологічним сектором. Фінтех-компанії, мобільні додатки для інвестування та цифрові платформи платежів витісняють класичні банки з низки сегментів. Це знижує бар'єри для доступу до глобальних фінансів для малого й середнього бізнесу, але водночас створює нові виклики у сфері регулювання та захисту даних.

По-четверте, важливим трендом є зростання ролі стійких фінансів (sustainable finance). Інвестори дедалі частіше орієнтуються на критерії ESG (екологічні, соціальні та управлінські стандарти), що змінює структуру світових інвестиційних потоків. Капітал спрямовується у відновлювану енергетику, соціальні проєкти та технології сталого розвитку. Це означає, що країни, які не інтегруються у «зелені фінанси», ризикують втратити доступ до значної частини

Очікувані результати фінансової трансформації

Напрямок трансформації	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Багатополарність фінансової системи	Зростання ролі юаня, євро, регіональних валют у міжнародних розрахунках	Зменшення домінування долара США; більша фінансова незалежність країн
Впровадження цифрових валют	CBDC у Китаї, ЄС, США; поширення приватних криптовалют і стейблкоїнів	Зниження вартості міжнародних транзакцій; прозорість і контроль фінансових потоків
Інтеграція фінансів і технологій	Фінтех-платформи, мобільні додатки для інвестування, електронні платежі	Доступність фінансових послуг для МСП та населення; підвищення фінансової інклюзії
Орієнтація на стійкі фінанси	Інвестиції за критеріями ESG, «зелені облігації», кліматичні фонди	Перенаправлення капіталу у сталий розвиток; нові можливості для екологічних проєктів
Міжнародна фінансова координація	Програми МВФ, регіональні банки розвитку, глобальні антикризові фонди	Підвищення стабільності фінансової системи; швидша реакція на глобальні потрясіння

Для України фінансова трансформація відкриває як виклики, так і можливості. З одного боку, держава потребує інтеграції у міжнародні ринки капіталу та залучення інвестицій для відбудови економіки. З іншого боку, впровадження цифрової гривні, розвиток фінтех-сектору й орієнтація на «зелені» інвестиції здатні зміцнити позиції України у глобальних фінансових відносинах. Крім того, участь у регіональних і міжнародних програмах фінансової підтримки (МВФ, ЄС, Світовий банк) залишатиметься стратегічним напрямом для макроекономічної стабільності.

15. 7. Зміцнення соціального виміру міжнародної економіки

Міжнародні економічні відносини тривалий час будувалися переважно навколо питань торгівлі, інвестицій і фінансів. Проте у XXI столітті соціальний вимір дедалі більше виходить на перший план, адже глобалізація породжує не лише нові можливості, а й значні соціальні дисбаланси. Зростання нерівності доходів, масові міграційні процеси, проблеми зайнятості та соціальної інтеграції створюють ризики для стабільності міжнародної економіки.

Очікувані результати зміцнення соціального виміру міжнародної економіки

Напрямок соціальної трансформації	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Подолання соціально-економічної нерівності	Програми інклюзивного розвитку, підтримка малозабезпечених, доступ до освіти та медицини	Зменшення розриву між багатими й бідними; підвищення соціальної стабільності
Трансформація ринку праці	Автоматизація, розвиток дистанційної роботи, перекваліфікація кадрів	Зростання продуктивності; формування нових професій; зменшення структурного безробіття
Міграційні процеси	Легалізація праці мігрантів, програми інтеграції, угоди про мобільність робочої сили	Краще використання трудових ресурсів; зниження соціальної напруги у приймаючих країнах
Поширення стандартів соціальної відповідальності	ESG-звіти, корпоративна соціальна відповідальність (CSR), міжнародні трудові стандарти	Підвищення довіри до бізнесу; формування нових критеріїв глобальної конкуренції
Міжнародні програми соціальної допомоги	Фонди ООН, Світового банку, гуманітарні ініціативи	Покращення умов життя у країнах, що розвиваються; стабілізація регіонів із високим рівнем ризиків

По-перше, зростання соціально-економічної нерівності стає одним із найбільших викликів сучасності. Вигоди від глобалізації розподіляються нерівномірно: високотехнологічні центри збагачуються, тоді як країни з низьким рівнем розвитку залишаються залежними від сировинних ринків. У середині держав також посилюється поляризація: багаті верстви отримують основні дивіденди від інтеграції у світову економіку, тоді як середній клас і бідніші групи часто зазнають втрат через конкуренцію з дешевою робочою силою та автоматизацію. Це створює соціальну напругу, яка може перерости в політичні кризи.

По-друге, трансформація ринку праці змінює характер зайнятості. Автоматизація, цифровізація та розвиток штучного інтелекту призводять до зникнення традиційних професій і появи нових спеціальностей, що вимагає постійної перекваліфікації працівників. У міжнародних відносинах це означає конкуренцію не лише за товари, а й за таланти. Країни, які інвестують у людський капітал, отримують перевагу, тоді як інші ризикують втратити кваліфікованих працівників через «відтік мізків».

По-третє, міграційні процеси стають важливою складовою міжнародної економіки. Мільйони людей переміщуються у пошуках кращих умов праці, освіти та життя. Це створює як нові можливості для приймаючих країн (дешевша робоча сила, культурна різноманітність), так і виклики (соціальна інтеграція, напруження на ринку праці, політична поляризація). Зростання

потоків біженців через війни, кліматичні зміни та економічні кризи лише посилює актуальність цієї проблеми.

По-четверте, міжнародна економіка дедалі більше орієнтується на інклюзивний розвиток. Міжнародні інституції (ООН, Світовий банк, МВФ) у своїх стратегіях акцентують на необхідності зниження бідності, розширення доступу до освіти й охорони здоров'я, захисту прав людини у сфері праці. Усе це поступово формує нові стандарти економічної співпраці, де враховується не лише прибутковість, а й соціальна відповідальність.

По-п'яте, бізнес також трансформується під впливом глобальних соціальних викликів. Зростає роль корпоративної соціальної відповідальності (CSR), яка стає частиною стратегії транснаціональних корпорацій. Компанії дедалі частіше звітують не лише про фінансові результати, а й про соціальний вплив своєї діяльності. Це створює нові правила конкуренції на глобальному ринку.

Для України зміцнення соціального виміру міжнародної економіки має особливе значення. По-перше, країна вже є активним учасником світового ринку праці завдяки значним міграційним потокам. По-друге, післявоєнна відбудова потребуватиме масштабних інвестицій у людський капітал, освіту, охорону здоров'я й соціальну інфраструктуру. По-третє, інтеграція до ЄС вимагає впровадження високих стандартів соціальної відповідальності, що стане додатковим стимулом для модернізації економіки.

Отже, майбутнє міжнародних економічних відносин визначатиметься не лише рівнем розвитку технологій чи обсягами торгівлі, а й здатністю забезпечувати соціальну справедливість, інклюзивність і гідні умови життя для населення різних країн. Саме соціальний вимір поступово перетворюється на головний критерій стійкості глобальної економіки.

15.8. Місце України у перспективному розвитку міжнародних економічних відносин

Україна перебуває у точці, де формуються нові стратегічні орієнтири її інтеграції до глобальної економіки. З одного боку, країна стикається з масштабними викликами – війною, руйнуванням інфраструктури, відтоком робочої сили та зростанням залежності від зовнішньої підтримки. З іншого боку, післявоєнна відбудова створює унікальні можливості для переосмислення ролі України у міжнародних економічних відносинах і формування нової моделі її участі у світовій економіці.

Таблиця 15.8.

Очікувані результати інтеграції України у міжнародні економічні відносини

Стратегічний напрям	Конкретні прояви	Очікуваний результат
Європейська інтеграція	Гармонізація законодавства з нормами ЄС, участь у «зеленому курсі» та цифрових програмах	Доступ до єдиного ринку ЄС; зростання експорту; підвищення стандартів виробництва
Участь у глобальних ланцюгах вартості	Виробництво комплектуючих, розвиток агропереробки, інтеграція у транспортні коридори ЄС–Азія	Залучення інвестицій; нові робочі місця; стратегічна роль у логістиці
Розвиток інвестиційного клімату	Антикорупційні реформи, захист інвесторів, дерегуляція бізнесу	Зростання іноземних інвестицій; модернізація інфраструктури; пришвидшення відбудови
Інноваційна та освітня інтеграція	Співпраця з Horizon Europe, розвиток IT-сектора, міжнародні наукові проекти	Підвищення ролі у світовій економіці знань; зменшення «відтоку мізків»
Зміцнення аграрного сектору	Виробництво екологічно чистих продуктів, переробка сировини, нові логістичні маршрути експорту	Лідерство на світовому аграрному ринку; посилення продовольчої безпеки світу

По-перше, європейська інтеграція залишається головним напрямом. Перехід на стандарти ЄС у сфері торгівлі, фінансів, енергетики та екології забезпечить Україні доступ до найбільшого світового ринку. Це означає не лише розширення експорту, а й можливість стати активним учасником європейських програм «зеленої» трансформації, цифровізації та соціальної інтеграції.

По-друге, залучення до глобальних ланцюгів вартості відкриває нові перспективи для промисловості та високотехнологічного сектору. Україна має потенціал стати майданчиком для виробництва комплектуючих у сфері машинобудування, агропереробки, відновлюваної енергетики. Вигідне географічне розташування робить країну важливим транспортним коридором між Європою та Азією.

По-третє, інвестиційна привабливість України залежатиме від здатності держави створити прозоре бізнес-середовище, гарантувати захист інвесторів і забезпечити верховенство права. Післявоєнна відбудова потребуватиме сотень мільярдів доларів інвестицій, значну частину яких можна залучити від міжнародних організацій, фінансових фондів і приватного капіталу. Це створює умови для інтеграції у глобальний інвестиційний простір.

По-четверте, особливе значення матиме розвиток людського капіталу. Україна має сильні позиції в IT-галузі, освіті та наукових розробках. Поглиблення співпраці з міжнародними інноваційними кластерами й участь

у програмах науково-технічної кооперації може перетворити країну на важливого постачальника знань і технологій у світовій економіці.

По-н'яте, роль аграрного сектору України зростатиме у зв'язку з глобальною продовольчою безпекою. Українські продукти вже є важливим елементом світового аграрного ринку. Розвиток переробної промисловості, впровадження екологічних стандартів і диверсифікація логістики дадуть змогу підвищити додану вартість експорту.

Місце України у майбутніх міжнародних економічних відносинах визначатиметься здатністю поєднувати три ключові напрями: інтеграцію до ЄС, активну участь у глобальних ланцюгах вартості та розвиток власних інноваційних і аграрних переваг. Якщо ці стратегічні кроки будуть реалізовані, Україна зможе перетворитися з периферійного постачальника сировини на активного учасника нової архітектури глобальної економіки.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність «зеленої» та циркулярної економіки та які їхні основні відмінності?
2. Як «вуглецевий податок на кордоні» впливає на умови міжнародної торгівлі?
3. Які можливості відкриває для України перехід до «зеленої трансформації»?
4. Як цифровізація змінює традиційні моделі міжнародної торгівлі?
5. Чому цифрові валюти центральних банків (CBDC) вважаються новим етапом розвитку фінансової системи?
6. Які ризики породжує цифрова нерівність між країнами?
7. Чому міжнародна науково-технічна кооперація є стратегічною для подолання глобальних викликів?
8. Яке значення мають глобальні дослідницькі альянси у сферах ШІ, біотехнологій та космосу?
9. Які чинники зумовлюють необхідність формування нової архітектури глобального управління?
10. Як зростає роль країн BRICS у світовій економіці?
11. Чому диверсифікація глобальних ланцюгів вартості є ключовим трендом сучасності?
12. Як поняття nearshoring та friendshoring впливають на міжнародний розподіл виробництва?
13. Як зміни на ринку праці, зумовлені автоматизацією та цифровізацією, впливають на міжнародну економіку?
14. Які ключові напрями визначатимуть місце України у перспективному розвитку міжнародних економічних відносин?

ПРАКТИКУМ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Дискусійні питання

1. Чи може існувати національна економіка повністю ізольовано від світового господарства в умовах глобалізації?
2. Які переваги та ризики для країни створює її участь у міжнародному поділі праці?
3. Чи є глобалізація позитивним чи негативним явищем для країн із перехідною економікою, таких як Україна?
4. У чому полягає основна відмінність між глобалізацією та регіоналізацією економічних процесів?
5. Як транснаціональні корпорації впливають на економічний суверенітет держав?
6. Чи можуть екологізація та «зелена економіка» стати стримувальним фактором розвитку світового господарства?
7. Чи можливо у майбутньому сформувати єдину глобальну економічну систему без національних бар'єрів?

Тести

1. Міжнародна економіка відображає закономірності функціонування:
 - а) лише внутрішніх ринків
 - б) світового господарства та національних економік
 - в) політичних систем
 - г) локальних господарств
2. Який рівень економічних відносин охоплює міжнародну торгівлю, рух капіталу, міграцію робочої сили?
 - а) Національний
 - б) Регіональний
 - в) Інтернаціональний
 - г) Локальний

- 3. До суб'єктів міжнародних економічних відносин НЕ належать:**
- а) держави
 - б) міжнародні організації
 - в) транснаціональні корпорації
 - г) внутрішні комунальні підприємства
- 4. Що є основою формування міжнародної економіки як системи?**
- а) Розвиток міжнародного поділу праці
 - б) Зростання національних бюджетів
 - в) Фінансова політика урядів
 - г) Розвиток сільського господарства
- 5. Яка група країн характеризується технологічним лідерством і інноваційною економікою?**
- а) Перехідні
 - б) Ті, що розвиваються
 - в) Середньорозвинуті
 - г) Високорозвинуті
- 6. Вертикальний міжнародний поділ праці означає:**
- а) Поділ технологічних процесів між країнами
 - б) Участь країн у різних етапах виробничого ланцюга
 - в) Виготовлення окремих компонентів у різних країнах
 - г) Ізоляцію національних економік
- 7. Яка форма МЕВ охоплює дистанційну працю та цифрову міграцію?**
- а) Міжнародний рух капіталу
 - б) Валютно-фінансові відносини
 - в) Міграція робочої сили
 - г) Науково-технічне співробітництво
- 8. Яка сучасна тенденція пов'язана з використанням blockchain та fintech?**
- а) Екологізація
 - б) Цифровізація
 - в) Регіоналізація
 - г) Глобалізація
- 9. Прикладом регіоналізації є:**
- а) формування світових виробничих ланцюгів
 - б) Паризька кліматична угода
 - в) створення ASEAN чи AfCFTA
 - г) використання цифрових валют
- 10. Що визначає місце країни у світовій економіці?**
- а) Політична система
 - б) Рівень зайнятості населення
 - в) Валовий внутрішній продукт
 - г) Міжнародний поділ праці

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Чому міжнародна економіка відрізняється від національної?

Україна виробляє пшеницю у надлишку, але імпортує електроніку. Пояснити:

- Чому країни спеціалізуються на різних товарах?
- Як формується міжнародний поділ праці?

Кейс 2. Суб'єкти міжнародних економічних відносин

Українська компанія підписує контракт із німецьким партнером, а держава бере кредит у МВФ.

- Хто є суб'єктами цих відносин?
- У чому різниця між участю держави, корпорації та міжнародної організації?

Кейс 3. Глобалізація на практиці

Український студент користується смартфоном, зібраним у Китаї з деталей, виготовлених у Кореї, США та Малайзії.

- Як це ілюструє глобалізацію?
- Які переваги та ризики має така взаємозалежність?

Кейс 4. Інтернаціоналізація бізнесу

Невелика українська ІТ-фірма відкриває офіс у Польщі.

- Чому компанія вирішує виходити за межі внутрішнього ринку?
- Як це змінює її статус у міжнародній економіці?

Блок для самостійного вирішення

Кейс 5. Міжнародний рух капіталу

Український банк інвестує кошти у розвиток стартапів у країнах Балтії, а водночас іноземний інвестор купує облігації внутрішньої державної позики України.

- Чому країни залучають і водночас експортують капітал?
- Які вигоди та ризики виникають для національної економіки?

Кейс 6. Міжнародна міграція робочої сили

Українські будівельники виїжджають на роботу до Польщі, а в Україні зростає попит на фахівців із країн Азії.

- Як міграція робочої сили впливає на економіку країни-донора і країни-реципієнта?
- Які соціально-економічні наслідки має цей процес?

Кейс 7. Роль міжнародних організацій

Україна бере участь у переговорах у рамках Світової організації торгівлі (СОТ) та одночасно виконує умови Угоди про асоціацію з ЄС.

- Які функції виконують міжнародні організації у сфері міжнародних економічних відносин?
- Як це впливає на позиції України у світовій економіці?

Кейс 8. Валютний курс і міжнародна торгівля

Через коливання курсу євро українським експортерам стало вигідніше продавати продукцію в ЄС, але імпорт обладнання з Німеччини подорожчав.

- Як зміна валютного курсу впливає на міжнародну торгівлю?
- Які інструменти може застосувати держава для зменшення ризиків?

Кейс 9. Економічна інтеграція

Україна розширює економічні зв'язки з країнами ЄС у межах Зони вільної торгівлі.

- Які переваги для українських виробників дає участь у такій інтеграції?
- З якими викликами може стикнутися економіка країни?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Порівняльний аналіз структури економіки

Використайте статистику (наприклад, за даними Світового банку чи Держстату) для порівняння структури ВВП України, Польщі та Німеччини (частка сільського господарства, промисловості, сфери послуг).

- Які відмінності можна виявити?
- Як це впливає на участь цих країн у міжнародному поділі праці?

Завдання 2. Імпорт та експорт України

За офіційними даними Держстату визначте 5 основних товарів, які Україна експортує, та 5 основних товарів, які імпортує.

- Що це показує про місце України у світовому господарстві?
- Як це співвідноситься з міжнародним поділом праці?

Завдання 3. Рівень відкритості економіки

Обчисліть показник відкритості економіки України за формулою:

$$\text{Відкритість економіки} = \frac{\text{Експорт} + \text{Імпорт}}{\text{ВВП}} \times 100 \%$$

- Порівняйте цей показник з іншими країнами (наприклад, Польща, Угорщина, США).
- Які висновки можна зробити про залежність України від зовнішніх ринків?

Графічні завдання

Завдання 4. Схема «Структура міжнародних економічних відносин»

Побудуйте схему, у якій відобразить основні форми МЕН:

- міжнародна торгівля,
- рух капіталу,
- міграція робочої сили,
- обмін технологіями та знаннями,
- інтеграційні процеси.

Завдання 5. Карта глобалізації

Нанесіть на контурну карту світу:

- основні торговельні центри (США, ЄС, Китай, Японія);
- ключові транспортні коридори (наприклад, Суецький канал, Малакська протока);
- регіональні інтеграційні об'єднання (ЄС, NAFTA/USMCA, ASEAN, Африканський континентальний ринок).

Завдання 6. Діаграма «Залежність від зовнішньої торгівлі»

Побудуйте кругову діаграму, що показує частку експорту та імпорту у ВВП України.

- Порівняйте її з даними для США та Сінгапуру.
- Зробіть висновок про рівень інтегрованості кожної країни у світову економіку.

ТЕМА 2 МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дискусійні питання

1. Чому інтернаціоналізація господарської діяльності стала визначальною тенденцією сучасної світової економіки?
2. Які нові сфери міжнародної економічної діяльності з'явилися у ХХІ столітті та чим вони відрізняються від класичних?
3. Чи можна вважати транснаціональні корпорації головними драйверами глобалізації?
4. У чому полягає взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку країни та її місцем у міжнародній економіці?
5. Які сильні та слабкі сторони різних моделей капіталістичних економік (американської, європейської, японської)?
6. Чому країни з перехідною економікою мають особливе становище у світовій економіці?
7. Як середовище міжнародної економічної діяльності (економічне, політичне, соціокультурне, технологічне, екологічне) впливає на зовнішньоекономічну політику України?
8. Яку роль у розвитку міжнародної економічної діяльності відіграють міжнародні організації – СОТ, МВФ, Світовий банк?
9. Як цифровізація змінює механізми міжнародної торгівлі та руху капіталу?
10. Чи можна екологічні обмеження та «зелений курс» вважати новим фактором конкурентоспроможності у світовій економіці?

Тести

1. Інтернаціоналізація господарської діяльності означає:

- а) орієнтацію держави на внутрішній ринок
- б) вихід економічної діяльності за межі національного ринку
- в) зменшення зовнішньоекономічних зв'язків
- г) відмову від міжнародної співпраці

2. Головними чинниками інтернаціоналізації є:

- а) протекціонізм і ізоляціонізм
- б) технологічний прогрес, лібералізація торгівлі, ТНК
- в) скорочення ролі фінансових ринків
- г) зменшення міжнародної міграції

3. До класичних напрямів міжнародної економічної діяльності НЕ належить:

- а) міжнародна торгівля
- б) міграція робочої сили
- в) цифрова економіка
- г) рух капіталу

4. Основним показником класифікації країн за Світовим банком є:

- а) рівень інфляції
- б) ВНД на душу населення (Atlas method)
- в) частка послуг у ВВП
- г) політична стабільність

5. Яка модель капіталістичної економіки характеризується активною соціальною політикою та балансом праці й капіталу?

- а) Американська
- б) Японська
- в) Соціально-орієнтована ринкова
- г) Латиноамериканська

6. До країн з високим рівнем доходу (за Світовим банком) належать:

- а) Україна, В'єтнам
- б) США, Німеччина
- в) Індія, Нігерія
- г) Єгипет, Пакистан

7. Які країни зазвичай відносять до групи «нових індустріальних»?

- а) Сінгапур, Південна Корея, Тайвань
- б) США, Японія, Канада
- в) Нігерія, Афганістан, Чад
- г) Україна, Казахстан, Грузія

8. Прикладом впливу соціокультурного середовища на МЕД є:

- а) валютні курси
- б) мовні бар'єри у бізнесі
- в) рівень експорту технологій
- г) коливання цін на нафту

9. Який із факторів середовища МЕД найбільше пов'язаний з цифровізацією та ІТ-технологіями?

- а) політико-правове середовище
- б) соціокультурне середовище
- в) технологічне середовище
- г) екологічне середовище

10. Яка міжнародна угода є ключовою у сфері екологічної співпраці?

- а) Угода СОТ про сільське господарство
- б) Паризька кліматична угода
- в) Лісабонський договір
- г) Кіотський протокол

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Соціокультурний фактор у міжнародному бізнесі

Українська компанія виходить на ринок Японії з інноваційним продуктом. На етапі переговорів виникають труднощі через різницю в культурі ведення бізнесу: японські партнери уникають прямої критики, а українська сторона сприймає це як згоду.

Запитання для обговорення:

- Як уникнути непорозумінь у комунікації?
- Які інструменти міжкультурного менеджменту можна застосувати?

Кейс 2. Технологічне середовище

Українська аграрна компанія планує експортувати продукцію до ЄС. Партнери вимагають використання цифрових систем простежуваності ланцюгів постачання (blockchain, QR-коди для споживачів).

Запитання для обговорення:

- Як технологічні інновації змінюють міжнародну економічну діяльність?
- Чи можуть вони стати бар'єром для виходу на нові ринки?

Кейс 3. Екологічний фактор

Європейський Союз вводить «вуглецевий податок» на імпорт енергоємних товарів (СВАМ). Це безпосередньо впливає на українських металургійних експортерів.

Запитання для обговорення:

- Як зміни у глобальній екологічній політиці трансформують міжнародну економічну діяльність?
- Які стратегії можуть обрати українські компанії для збереження конкурентоспроможності?

Кейс 4. Політико-правове середовище

Українська ІТ-фірма відкриває офіс у країні ЄС. Однак нові регуляції ЄС щодо захисту персональних даних (GDPR) вимагають значних витрат на адаптацію бізнес-процесів.

Запитання для обговорення:

- Які ризики та витрати створює політико-правове середовище для міжнародної економічної діяльності?
- Як компанії можуть підготуватися до таких викликів?

Блок для самостійного опрацювання

Кейс 5 «Фінансове середовище»

Український стартап планує залучити інвестиції від венчурних фондів США. Які фактори міжнародного фінансового середовища можуть вплинути на вартість капіталу та можливість залучення інвесторів?

Підказка: зверніть увагу на коливання валютних курсів, доступність кредитних ресурсів, глобальні тенденції фінансових ринків.

Кейс 6 «Соціальна відповідальність у міжнародному бізнесі»

Українська компанія відкриває виробництво в країні, де стандарти охорони праці нижчі, ніж у ЄС. Які етичні дилеми та репутаційні ризики виникають у такій ситуації? Як компанія може зберегти конкурентоспроможність і водночас дотриматися принципів соціальної відповідальності?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Класифікація країн за рівнем доходів

На основі даних Світового банку за 2024 р. класифікуйте країни (Україна, Німеччина, Китай, Нігерія, Бразилія) за рівнем доходу. Зробіть висновки щодо місця України у світовій економіці.

Завдання 2. Порівняння моделей капіталізму

Проаналізуйте відмінності між американською, європейською та японською моделями капіталізму. Вкажіть їхні сильні та слабкі сторони.

Завдання 3. Вплив факторів середовища

Оцініть, які з чинників середовища (економічне, політико-правове, соціокультурне, технологічне, екологічне) є визначальними для:

- а) українських ІТ-компаній, що працюють у ЄС;
- б) аграрних експортерів;
- в) туристичного бізнесу.

Завдання 4. Порівняння економічних середовищ

Порівняйте економічне середовище двох країн – України та Польщі – за такими критеріями: рівень ВВП на душу населення, стабільність валютної системи, інвестиційний клімат. Зробіть висновки, які можливості та бар'єри виникають для українського бізнесу.

Графічні завдання

Завдання 4. Схема «Середовище міжнародної економічної діяльності»

Побудуйте схему з п'ятьма блоками (економічне, політико-правове, соціокультурне, технологічне, екологічне середовище) та прикладами для кожного блоку.

Завдання 5. Діаграма «Взаємозв'язок середовища МЕД»

Побудуйте діаграму (наприклад, у вигляді п'ятикутника), де кожна вершина відображає фактор середовища. У центрі – «Міжнародна економічна діяльність», а від нього йдуть стрілки до кожного фактору.

ТЕМА 3 ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Дискусійні питання

1. Чому меркантилізм вважався прогресивною доктриною у XVI–XVII ст., але нині вважається обмеженим підходом?
2. Чим відрізняються ідеї А. Сміта та Д. Рікардо у поясненні вигід міжнародної торгівлі?
3. Які сильні та слабкі сторони має модель Хекшера–Оліна для пояснення сучасної структури експорту та імпорту?
4. Чому «парадокс Леонтьєва» вважається ключовим моментом у розвитку теорій торгівлі?
5. Як теорія життєвого циклу продукту пояснює переміщення виробництва до країн, що розвиваються?
6. Чому ефекти масштабу і монополістична конкуренція стали центральними у новій теорії торгівлі П. Кругмана?
7. Які фактори за «ромбом Портера» визначають конкурентоспроможність нації?
8. Як глобальні ланцюги доданої вартості змінюють класичне розуміння міжнародної спеціалізації?
9. Чому інноваційно-технологічні фактори стають вирішальними у XXI столітті?
10. Яку роль у розвитку торгівлі відіграють інституційні фактори – міжнародні організації, державна політика, регуляції?

Тести**1. Хто вважається засновником теорії абсолютних переваг?**

- а) Д. Рікардо
- б) А. Сміт
- в) Т. Ман
- г) М. Портер

2. У чому полягає суть теорії порівняльних переваг?

- а) країна експортує лише ті товари, де має абсолютну перевагу
- б) торгівля вигідна навіть за переваги у всіх товарах, якщо спеціалізуватися на відносно ефективніших
- в) країни експортують капіталомісткі товари
- г) торгівля корисна лише між багатими країнами

3. Яке твердження відображає суть моделі Хекшера–Оліна?

- а) країни експортують товари, які вимагають дефіцитних факторів
- б) країни експортують товари, що використовують надлишкові фактори виробництва
- в) країни експортують товари з найбільшою доданою вартістю
- г) торгівля визначається виключно попитом споживачів

4. Що довів «парадокс Леонтьєва»?

- а) США експортують трудомісткі товари попри капіталомістку економіку
- б) Велика Британія мала перевагу у текстилі, а Португалія – у вині
- в) Японія досягла успіху в автоіндустрії
- г) Китай виграв завдяки дешевій робочій силі

5. Хто розробив теорію життєвого циклу продукту?

- а) П. Кругман
- б) Р. Вернон
- в) М. Портер
- г) Е. Хекшер і Б. Олін

6. Який фактор у центрі нової теорії торгівлі П. Кругмана?

- а) ефективність праці
- б) абсолютні витрати
- в) ефекти масштабу і монополістична конкуренція
- г) кількість золота і срібла

7. Що входить до «ромба Портера»?

- а) ресурси, інновації, капітал, праця
- б) фактори виробництва, попит, стратегія і конкуренція фірм, роль держави
- в) ринок праці, валютний курс, державні витрати, податки
- г) торгівля товарами, послугами, капіталом, робочою силою

8. Яка концепція пояснює розподіл виробничих етапів між різними країнами?

- а) теорія життєвого циклу продукту
- б) глобальні ланцюги доданої вартості
- в) теорія абсолютних переваг

г) концепція меркантилізму

9. Що є ключовим у сучасних інноваційно-технологічних концепціях торгівлі?

- а) накопичення золота
- б) рівень НДДКР і цифровізація
- в) демографічні показники
- г) рівень імпорту продовольства

10. Яка концепція безпосередньо пов'язана з екологічними критеріями конкурентоспроможності?

- а) «Зелена економіка»
- б) Парадокс Леонтьєва
- в) Теорія життєвого циклу продукту
- г) Абсолютні переваги

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Абсолютні та порівняльні переваги

Україна має можливість виробляти сталь і пшеницю з меншими витратами, ніж її торговельні партнери. Поясніть, як розподілиться спеціалізація і вигода від торгівлі відповідно до теорії абсолютних переваг А. Сміта та теорії порівняльних переваг Д. Рікардо.

Кейс 2. Парадокс Леонтьєва

У середині ХХ ст. США були капіталомісткою країною, але їхній експорт складався переважно з трудомістких товарів. Проаналізуйте, чому ця ситуація суперечила моделі Хекшера–Оліна і як вона була пояснена в рамках «парадоксу Леонтьєва».

Кейс 3. Теорія життєвого циклу продукту

Розгляньте процес поширення нового технологічного продукту (наприклад, смартфона). Опишіть, у яких країнах і на яких етапах життєвого циклу доцільно розміщувати виробництво, виходячи з рівня науково-дослідних розробок та вартості робочої сили.

Кейс 4. Нова теорія міжнародної торгівлі

Європейський Союз та США активно торгують між собою схожими товарами, наприклад автомобілями та технікою. Поясніть, чому така торгівля може бути вигідною для обох сторін відповідно до нової теорії міжнародної торгівлі П. Кругмана.

Кейс 5. Ромб Портера

Використайте модель «ромба Портера» для аналізу конкурентоспроможності України. Визначте ключові фактори виробництва, внутрішній попит,

стратегію і конкуренцію між фірмами, а також роль держави у підтримці національної економіки.

Блок для самостійного опрацювання

Кейс 1.

Уявіть, що країна виробляє багато зерна, але майже не виробляє електроніку. Яку продукцію їй вигідно експортувати і яку – імпортувати?

Кейс 2

У Португалії виготовлення вина обходиться дешевше, ніж у Англії, а в Англії – виробництво тканин. Чому обидві країни виграють від торгівлі?

Кейс 3

Чому країни, які мають багато робочої сили (наприклад, Індія), більше експортують одяг, а країни з високим рівнем капіталу (наприклад, Німеччина) – машини?

Кейс 4

У США розробляють смартфони, а у Китаї їх збирають. Чому сучасна міжнародна торгівля організована саме так?

Кейс 5

Чому Європейський Союз зацікавлений у «зеленій економіці» і як це впливає на його торговельні відносини з іншими країнами?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Вибір спеціалізації за теорією порівняльних переваг

1. Україна експортує пшеницю, а імпортує комп'ютери.
2. Україна експортує смартфони, а імпортує нафту.

Поясніть, який варіант більше відповідає теорії порівняльних переваг.

Завдання 2 Порівняння торговельних спеціалізацій Франції та Марокко

Доповніть таблицю поясненням, чому саме так відбувається.

Країна	Що вигідніше виробляти	Що вигідніше купувати	Пояснення
Франція	Автомобілі	Фрукти	
Марокко	Фрукти	Автомобілі	

Завдання 3. Пояснення вибору імпорту як економічної вигоди

Уявіть, що у вас є два варіанти:

1. Купити товар, зроблений у своїй країні, але дорожчий.
2. Купити товар, імпортований, але дешевший.

Поясніть, чому країни часто обирають імпорт.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема взаємовигідної торгівлі

1. Намалюйте просту схему обміну товарами:

- Україна - ЄС
- Зерно – техніка

2. Поясніть принцип спеціалізації

Завдання 2. Схематичне відображення «ромба Портера»

Створіть малюнок у вигляді ромба Портера (чотири кути: фактори виробництва, попит, конкуренція фірм, роль держави). У центрі – «Конкурентоспроможність країни».

ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Дискусійні питання

1. Чим відрізняється функціонування світового ринку від внутрішнього і як це впливає на конкуренцію між країнами?
2. Які чинники зумовлюють домінування промислової та високотехнологічної продукції у світовому експорті?
3. Чому «зелений перехід» стає водночас і можливістю, і викликом для світового ринку товарів і послуг?
4. Як міжнародні організації (СОТ, ЮНКТАД, ОЕСР) впливають на регулювання глобальної торгівлі?
5. Які наслідки для світової економіки має геополітична нестабільність та поширення протекціонізму?

Тести

1. Світовий ринок товарів і послуг відрізняється від внутрішнього тим, що:

- а) функціонує без конкуренції
- б) базується лише на національному законодавстві
- в) використовує вільноконвертовані валюти та міжнародні правила
- г) не потребує участі держави

2. Провідне місце у світовому експорті належить:

- а) аграрній продукції
- б) промисловій продукції
- в) енергоресурсам
- г) послугам

3. Частка послуг у світовому експорті у 2024 р. становила приблизно:

- а) 10 %
- б) 20 %
- в) 27 %
- г) 40 %

4. Який регіон є лідером світового експорту у XXI столітті?

- а) Африка
- б) Латинська Америка
- в) Азія
- г) Австралія

5. До основних категорій світового ринку послуг належать:

- а) транспорт, туризм, ІКТ, фінанси
- б) лише виробництво та споживання
- в) аграрні та сировинні товари
- г) освіта і охорона здоров'я у межах країни

6. Який чинник найбільше вплинув на розвиток світового ринку послуг останніми десятиліттями?

- а) урбанізація
- б) цифровізація
- в) падіння промислового виробництва
- г) зростання військових витрат

7. «Зелений перехід» у світовій торгівлі означає:

- а) відмову від глобалізації
- б) розвиток відновлюваної енергетики та екологічних стандартів
- в) скорочення частки послуг
- г) перехід до локальних валютних систем

8. Яка країна є головним експортером товарів у світі?

- а) США
- б) Німеччина
- в) Японія
- г) Китай

9. До викликів сучасного світового ринку належить:

- а) надлишок фінансових ресурсів
- б) дефіцит трудових мігрантів
- в) геополітична нестабільність і протекціонізм
- г) надмірна лібералізація торгівлі

10. Який міжнародний орган займається регулюванням світової торгівлі?

- а) МВФ
- б) СОТ
- в) ООН
- г) НАТО

Ситуаційні завдання**Кейс 1. Конкуренція на світовому ринку сталі**

Український металургійний завод стикається з проблемою: через надлишкові потужності Китаю ціни на сталь у світі значно знизилися.

- Як компанії зберегти конкурентоспроможність?
- Які можливості для диверсифікації експорту існують?

Кейс 2. Вихід на ринок послуг ІТ-аутсорсингу

Українська ІТ-компанія планує розширити співпрацю з європейськими партнерами. Проте конкуренція на цьому ринку з боку Індії та Філіппін є дуже високою.

- Які стратегії дозволять виділитися серед конкурентів?
- Які переваги України можна використати?

Кейс 3. Туризм як експортна послуга

Після пандемії Україна намагається відновити міжнародний туризм. Але зростає конкуренція з боку Туреччини та Греції, де ціни нижчі, а інфраструктура розвиненіша.

- Як можна підвищити привабливість українського туристичного продукту?
- Які інструменти просування на світовому ринку доцільно застосувати?

Кейс 4. Зелений перехід у торгівлі

ЄС планує з 2030 року посилити вимоги до імпорту за екологічними стандартами. Це стосується української агропродукції, яка є чутливою до нових сертифікаційних вимог.

- Як компанії адаптуватися до цих умов?
- Чи можуть екологічні стандарти стати новою конкурентною перевагою?

Кейс 5. Геополітика і торгівля послугами

Українські транспортні компанії втратили частину маршрутів через воєнні ризики у Чорному морі.

- Які альтернативні логістичні рішення можна знайти?
- Як це вплине на конкурентоспроможність українських послуг?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Структура світового експорту

Використовуючи дані СОТ або Світового банку, визначте, яка частка у світовому експорті належить:

- а) промисловим товарам,
- б) аграрній продукції,
- в) послугам.

Зробіть висновки, які тенденції домінують у світовій торгівлі.

Завдання 2. Регіональні відмінності у світовій торгівлі

1. Порівняйте обсяги експорту трьох регіонів – Європи, Азії та Африки.
2. Проаналізуйте, чому між ними існують значні відмінності за структурою товарів і послуг.

Завдання 3. Аналіз експорту України

1. Оцініть, які основні товари та послуги Україна експортує у 2024 році.
2. Порівняйте їх із глобальними тенденціями й визначте, які ніші для виходу на світовий ринок залишаються малозадіяними.

Завдання 4. Вплив цифровізації на ринок послуг

1. Проаналізуйте, як розвиток ІТ-технологій (онлайн-освіта, фінтех, хмарні сервіси) змінює структуру світового ринку послуг.
2. Які переваги це створює для України?

Завдання 5. «Зелений перехід» у міжнародній торгівлі

1. Дослідіть, які сектори світової економіки найбільше змінюються під впливом екологічних стандартів (CBAM, ESG).
2. Чи може Україна використати ці зміни як шанс для розвитку нових ринків?

Графічні завдання

Завдання 1. Схема структури світового ринку

Побудуйте схему у вигляді трьох блоків:

- товари (промислові, аграрні, сировинні),
- послуги (транспорт, туризм, фінанси, ІТ),
- нові сектори (екологічні, цифрові).

Завдання 2. Діаграма «Лідери світового експорту»

Створіть діаграму (стовпчикову або кругову), де відобразить 5 найбільших експортерів товарів у світі (наприклад, Китай, США, Німеччина, Японія, Нідерланди).

Завдання 3. Карта глобалізації послуг

Нанесіть на карту світу провідні центри експорту послуг (Індія – ІТ, США – фінанси, ЄС – туризм, Китай – транспорт).

Завдання 4. Схема «Взаємозв'язок світового ринку та глобальних трендів»

Побудуйте блок-схему, де у центрі буде «Світовий ринок товарів і послуг», а довкола – фактори: цифровізація, глобалізація, екологізація, протекціонізм, геополітика.

Завдання 5. Графік динаміки частки послуг у світовій торгівлі

Побудуйте графік (лінійний) за даними 2000–2024 років і зробіть висновки, як зростала роль послуг у світовій економіці.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА

Дискусійні питання

1. Чи може політика вільної торгівлі забезпечити довгострокову конкурентоспроможність національної економіки, чи протекціонізм у сучасних умовах є необхідним інструментом?
2. У чому полягає головна відмінність між протекціонізмом та неопротекціонізмом, і які їхні наслідки для країн, що розвиваються?
3. Як балансувати між економічною безпекою та інтеграцією у світову економіку в умовах геополітичної нестабільності?

4. Чи є субсидії та експортне стимулювання справедливими інструментами міжнародної торгівлі, якщо вони створюють нерівні умови конкуренції?
5. Яку роль у сучасній торгівлі відіграють цифрові технології, і чи можна вважати їх новою формою нетарифних бар'єрів?
6. Чи здатна СОТ ефективно регулювати сучасні торговельні конфлікти, враховуючи зростання регіональних угруповань (RCEP, USMCA, ЄС)?
7. Наскільки «зелена економіка» є економічним драйвером, а наскільки – новою формою протекціонізму?

Тести

1. Яка головна мета міжнародної торговельної політики?

- а) Збільшення внутрішнього споживання
- б) Стимулювання трудової міграції
- в) Регулювання зовнішньоекономічної діяльності та захист національних інтересів
- г) Забезпечення культурної інтеграції

2. Який інструмент відноситься до тарифних методів регулювання?

- а) Квоти
- б) Ліцензування
- в) Мито
- г) Технічні стандарти

3. Лібералізація торгівлі передбачає:

- а) Введення жорстких квот
- б) Максимальне скорочення торговельних бар'єрів
- в) Субсидування національних виробників
- г) Використання антидемпінгових заходів

4. Прикладом селективного протекціонізму є:

- а) Загальна відмова від експорту
- б) Антидемпінгові мита проти сталі з Китаю
- в) Вільна торгівля в межах СОТ
- г) Автаркія Північної Кореї

5. Який тип торговельної політики найбільше відповідає політиці ЄС у сфері сільського господарства?

- а) Автаркія
- б) Вільна торгівля
- в) Субсидійна політика
- г) Лібералізація

6. Яка організація регулює понад 95 % світової торгівлі?

- а) СОТ
- б) ОЕСР
- в) ЮНКТАД

г) МЕРКОСУР

7. У чому полягає основний недолік тривалого протекціонізму?

- а) Зниження державних доходів
- б) Зростання імпорту
- в) Збільшення торговельних запасів
- г) Зменшення конкурентоспроможності та інноваційності економіки

8. Який із сучасних трендів міжнародної торговельної політики пов'язаний із введенням вуглецевих мит?

- а) Зелена економіка
- б) Глобалізація
- в) Цифровізація
- г) Геополітична фрагментація

9. Яка інтеграційна угода замінила НАФТА у 2020 році?

- а) ЄС
- б) RCEP
- в) USMCA
- г) АСЕАН

10. До нетарифних методів регулювання належить:

- а) Мито
- б) Акциз
- в) Квота
- г) Транзитне мито

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Антидемпінгове мито

ЄС вводить антидемпінгові мита проти української сталі, мотивуючи це заниженими цінами експорту.

- Які ризики виникають для українських експортерів?
- Які дії може вжити держава та компанії?

Кейс 2. Лібералізація чи протекціонізм?

Україна планує знизити мита на імпорт агротехніки з ЄС, щоб здешевити модернізацію сільського господарства. Водночас це може зашкодити українським виробникам.

- Чи доцільно проводити таку лібералізацію?
- Які механізми можуть пом'якшити негативний вплив на внутрішній ринок?

Кейс 3. Вуглецевий податок (СВАМ)

ЄС запроваджує «вуглецевий податок» на імпорт енергоємних товарів. Це прямо впливає на українську металургію та хімію.

- Як компаніям і державі адаптуватися до нових вимог?
- Чи може це стати поштовхом до модернізації виробництва?

Кейс 4. Торговельна війна

США та Китай обмінюються торговельними санкціями. Це призводить до коливань світових ринків і впливає на українських експортерів.

- Як Україні мінімізувати ризики зовнішніх шоків?
- Які можливості може відкрити переорієнтація торгівлі?

Кейс 5. Цифровізація як нетарифний бар'єр

Європейські країни вводять обов'язкову сертифікацію кібербезпеки для імпортних цифрових продуктів. Українські ІТ-компанії стикаються з новими витратами на відповідність стандартам.

- Чи є це новою формою протекціонізму?
- Як компанії можуть використати цифрові стандарти як конкурентну перевагу?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Порівняння торговельних режимів

Порівняйте політику вільної торгівлі та протекціонізму. Вкажіть приклади країн, що застосовують ці режими, та зробіть висновки, який із підходів більш вигідний для України в сучасних умовах.

Завдання 2. Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі України

Використовуючи дані Держстату та СОТ за 2023–2024 рр., визначте структуру експорту й імпорту України. Оцініть, які галузі найбільше залежать від міжнародної торговельної політики партнерів.

Завдання 3. Вплив митної політики

Проаналізуйте, як зміна митних ставок у ЄС або США впливає на українських експортерів металургії, аграрної продукції та ІТ-послуг.

Завдання 4. Роль СОТ у регулюванні торговельних спорів

Вивчіть один реальний приклад торговельного спору у рамках СОТ (наприклад, США–ЄС щодо авіабудівної галузі). Які інструменти були застосовані для врегулювання конфлікту?

Завдання 5. Вуглецеві мита та Україна

Оцініть економічні наслідки запровадження вуглецевого податку ЄС (СВАМ) для металургійних підприємств України. Запропонуйте шляхи адаптації бізнесу.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Інструменти торговельної політики»

Побудуйте схему з двома блоками: тарифні методи (мити, акцизи) та нетарифні методи (квоти, субсидії, технічні стандарти).

Завдання 2. Діаграма «Переваги і недоліки протекціонізму»

Створіть діаграму (наприклад, таблицю або "плюси-мінуси"), де відобразить позитивні й негативні наслідки протекціонізму для економіки.

Завдання 3. Карта інтеграційних угруповань

Нанесіть на карту світу основні торговельні блоки (ЄС, USMCA, RCER, МЕРКОСУР, АСЕАН) та позначте країни-учасниці.

Завдання 4. Схема «Взаємозв'язок торговельної політики і конкурентоспроможності»

У центрі розмістити «Міжнародна конкурентоспроможність», від якої йдуть стрілки до інструментів: мита, субсидії, стандарти, угоди про вільну торгівлю.

Завдання 5. Графік динаміки тарифів

Побудуйте графік змін середньосвітових митних ставок за 2000–2024 рр. та зробіть висновки щодо тенденцій у глобальній торговельній політиці.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ

Дискусійні питання

1. Чому міжнародний рух капіталу вважається ключовим елементом глобалізації економіки?
2. Які основні відмінності між прямими та портфельними інвестиціями визначають їхній вплив на економіку країн-реципієнтів?
3. Чи можна вважати іноземні інвестиції головним чинником економічного розвитку країн, що розвиваються?
4. Які ризики несе лібералізація руху капіталу для країн із нестабільною фінансовою системою?
5. Чи здатні міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, OECD) ефективно регулювати глобальні потоки капіталу?
6. Наскільки транснаціональні корпорації формують сучасні інвестиційні потоки й чи не посилюють вони залежність країн-реципієнтів?
7. Як Україні забезпечити баланс між залученням капіталу та збереженням економічного суверенітету?

Тести

1. Міжнародний рух капіталу – це:

- а) обмін товарами між країнами
- б) переміщення фінансових ресурсів і інвестицій з однієї країни в іншу
- в) тільки діяльність транснаціональних корпорацій
- г) рух робочої сили між країнами

2. До форм міжнародного руху капіталу належить:

- а) інноваційний капітал
- б) підприємницький і позичковий капітал
- в) лише державний капітал
- г) лише приватний капітал

3. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) передбачають:

- а) купівлю цінних паперів без права управління
- б) надання короткострокових кредитів
- в) інвестиції виключно у державні облігації
- г) довгостроковий контроль і участь в управлінні підприємством

4. Яка межа визначає віднесення інвестицій до прямих за методологією МВФ?

- а) 1 % участі в капіталі
- б) 5 % участі в капіталі
- в) 10 % участі в капіталі
- г) 25 % участі в капіталі

5. Greenfield investments – це:

- а) придбання контрольного пакета акцій існуючої компанії
- б) створення нових підприємств «з нуля»
- в) короткострокові спекулятивні вкладення
- г) міжнародні облігаційні позики

6. Який головний недолік портфельних інвестицій?

- а) низька ліквідність
- б) висока залежність від коливань світових ринків
- в) відсутність прибутковості
- г) неможливість міжнародної диверсифікації

7. Які фінансові центри є основними для портфельних інвестицій?

- а) Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Сінгапур
- б) Київ, Варшава, Афіни
- в) Анкара, Доха, Каїр
- г) Будапешт, Белград, Софія

8. Яка міжнародна організація відіграє ключову роль у моніторингу руху капіталу?

- а) СОТ
- б) МВФ
- в) ЮНКТАД
- г) ООН

9. До переваг притоку іноземного капіталу належить:

- а) зростання фінансових ризиків
- б) відтік прибутків за кордон
- в) створення робочих місць та доступ до технологій
- г) втрата контролю над ринком

10. Головним ризиком надмірної відкритості руху капіталу є:

- а) зростання внутрішніх заощаджень
- б) масовий відтік капіталу і фінансові кризи
- в) збільшення державних інвестицій
- г) підвищення рівня зайнятості

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Прямі іноземні інвестиції в агросектор

Велика транснаціональна корпорація планує побудувати в Україні завод із переробки агропродукції.

- Які переваги та ризики це створює для економіки країни?
- Як держава може стимулювати інвестора?

Кейс 2. Портфельні інвестиції та нестабільність

Через підвищення відсоткових ставок у США інвестори почали масово виводити капітал із країн, що розвиваються, включно з Україною.

- Які наслідки це має для валютного ринку?
- Які заходи може застосувати уряд, щоб зменшити відтік капіталу?

Кейс 3. Greenfield vs Brownfield інвестиції

Україна отримала дві пропозиції: одна компанія хоче побудувати новий завод «з нуля» (Greenfield), інша – купити існуюче підприємство (Brownfield).

- У чому різниця між цими видами інвестицій?
- Який варіант є більш вигідним для національної економіки в довгостроковій перспективі?

Кейс 4. Роль міжнародних фінансових організацій

МВФ надає Україні кредитну програму для стабілізації фінансової системи.

- Які умови зазвичай супроводжують такі кредити?
- Чи більше користі чи ризиків від співпраці з МВФ для економіки країни?

Кейс 5. Відтік національного капіталу

Українські бізнесмени інвестують кошти в нерухомість та бізнеси за кордоном.

- Чому відбувається відтік капіталу?
- Які інструменти може застосувати держава для утримання інвестицій усередині країни?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Динаміка ПІІ в Україні

Проаналізуйте статистику надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну за 2020–2024 рр. Визначте основні країни-інвестори та галузі, що отримують найбільші обсяги капіталу. Зробіть висновки щодо інвестиційної привабливості країни.

Завдання 2. Порівняння портфельних і прямих інвестицій

Порівняйте вплив портфельних і прямих інвестицій на економіку України. Які з них забезпечують довгостроковий розвиток, а які — короткострокову ліквідність? Наведіть приклади.

Завдання 3. Вартість кредитних ресурсів

Проаналізуйте умови отримання кредитів України від МВФ, Світового банку та ЄБРР. Порівняйте їх із вартістю залучення коштів на міжнародних ринках облігацій. Зробіть висновки щодо доцільності співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Завдання 4. Відтік і приплив капіталу

Оцініть, які наслідки для економіки має відтік національного капіталу за кордон та які вигоди приносить приплив іноземного. Сформулюйте пропозиції щодо балансу цих процесів.

Завдання 5. Ризики інвестиційного клімату

Проаналізуйте ключові ризики, що стримують іноземних інвесторів в Україні (політичні, правові, економічні). Запропонуйте заходи для їх зниження.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Форми міжнародного руху капіталу»

Побудуйте схему, де відобразить основні форми: прямі інвестиції, портфельні інвестиції, кредити, допомога. Для кожної форми наведіть приклад.

Завдання 2. Діаграма «Структура ПІІ за галузями в Україні»

На основі даних Держстату або НБУ побудуйте кругову діаграму, де відобразить, які галузі отримують найбільше іноземних інвестицій.

Завдання 3. Графік «Динаміка прямих інвестицій»

Побудуйте лінійний графік, що показує зміну обсягів ПІІ в Україну за останні 5 років. Зробіть висновки про тренди.

Завдання 4. Інфографіка «Greenfield vs Brownfield інвестиції»

Створіть порівняльну таблицю/схему, де відобразить відмінності між цими видами інвестицій (переваги, ризики, приклади).

Завдання 5. Схема «Роль міжнародних фінансових організацій»

Побудуйте схему із зазначенням основних міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ), їхніх інструментів та значення для України.

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ

Дискусійні питання

1. Чому економічні фактори залишаються головними рушіями міжнародної трудової міграції навіть у сучасному світі?
2. Як «push-фактори» та «pull-фактори» взаємодіють у формуванні міграційних потоків?
3. Чи може трудова міграція розглядатися як форма глобального вирівнювання ринків праці?
4. У чому полягає головна різниця між позитивними й негативними наслідками міграції для країн-донорів і країн-реципієнтів?
5. Які інструменти міжнародного рівня (МОП, МОМ, ООН, ЄС) найбільш ефективні для регулювання трудової міграції?
6. Чи можна вважати трудову міграцію фактором розвитку чи, навпаки, «відтоку ресурсів» для України?

Тести

1. Який головний економічний чинник стимулює міжнародну трудову міграцію?

- а) Вища заробітна плата
- б) Доступ до освіти
- в) Культурний обмін
- г) Туристичні принади

2. Що відрізняє легальну міграцію від нелегальної?

- а) Тривалість перебування
- б) Рівень кваліфікації працівника
- в) Напрямок руху мігрантів
- г) Наявність офіційних документів і дозволів

3. Яка форма трудової міграції передбачає регулярні поїздки без зміни місця проживання?

- а) Постійна
- б) Маятникова
- в) Тимчасова
- г) Сезонна

4. Які країни є головними донорами робочої сили у напрямі «Схід – Захід»?

- а) Польща, Чехія
- б) США, Канада
- в) ОАЕ, Саудівська Аравія
- г) Україна, Молдова, Румунія

5. Який головний ризик для країни-донора створює відтік висококваліфікованих кадрів?

- а) Демографічне старіння
- б) «Відтік мізків»
- в) Зростання споживання
- г) Зменшення грошових переказів

6. Яке з наведеного є позитивним наслідком для країни-реципієнта?

- а) Соціальна напруга
- б) Конкуренція з місцевими працівниками
- в) Заповнення дефіциту кадрів
- г) Зростання нелегальної зайнятості

7. Який документ закріплює універсальні стандарти захисту прав трудових мігрантів?

- а) Конвенція МОП №97

- б) Міжнародна конвенція ООН (1990)
- в) «Блакитна карта» ЄС
- г) Шенгенська угода

8. Який рівень регулювання передбачає квоти та програми інтеграції?

- а) Міжнародний
- б) Регіональний
- в) Національний
- г) Глобальний

9. Який із чинників належить до «pull-факторів»?

- а) Вища заробітна плата
- б) Високий рівень безробіття
- в) Політична нестабільність
- г) Обмежені можливості працевлаштування

10. Яка міжнародна організація координує добровільне повернення та інтеграцію мігрантів?

- а) МОП
- б) ООН
- в) МОМ
- г) ЄС

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Сезонна міграція

Українські працівники щороку виїжджають до Польщі для збору врожаю фруктів.

- Які вигоди та ризики виникають для працівників і для України?
- Як держава може регулювати сезонну міграцію?

Кейс 2. Відтік «мізків»

Кваліфіковані ІТ-спеціалісти з України переїжджають працювати до Німеччини та США.

- Чому відбувається відтік висококваліфікованих кадрів?
- Які заходи може запровадити Україна, щоб утримати спеціалістів?

Кейс 3. Ремітенси (грошові перекази)

Мільйони трудових мігрантів надсилають гроші своїм родинам в Україну.

- Які позитивні та негативні наслідки цього для економіки?
- Як можна ефективно використовувати ці кошти на рівні держави?

Кейс 4. Інтеграція мігрантів

Українські будівельники працюють у Чехії. Частина з них стикається з проблемами адаптації через мовний бар'єр і відсутність знань місцевих норм.

- Як можна полегшити інтеграцію трудових мігрантів?
- Яку роль у цьому мають відігравати держава, роботодавці й самі працівники?

Кейс 5. Нелегальна міграція

Частина українських громадян виїжджає на роботу до Італії без офіційних дозволів.

- Які ризики для працівників створює нелегальний статус?
- Як можна зменшити масштаби нелегальної міграції?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Аналіз міграційних потоків

За статистикою МОМ і Світового банку визначте основні країни призначення українських трудових мігрантів у 2020–2024 рр. Які фактори обумовлюють ці напрями?

Завдання 2. Вплив міграції на економіку України

Проаналізуйте, як грошові перекази трудових мігрантів впливають на ВВП України та рівень життя населення. Які ризики може створювати надмірна залежність від цих доходів?

Завдання 3. «Відтік мізків» і науково-технічний потенціал

Оцініть наслідки еміграції висококваліфікованих фахівців для інноваційного розвитку України. Запропонуйте заходи для збереження людського капіталу.

Завдання 4. Політика інтеграції в ЄС

Дослідіть приклад однієї з країн ЄС (наприклад, Німеччини чи Польщі) щодо інтеграції мігрантів на ринку праці. Які елементи цієї політики можуть бути корисними для України у відносинах із власними мігрантами?

Завдання 5. Баланс вигод і ризиків міграції

Порівняйте позитивні та негативні наслідки міжнародної трудової міграції для:

- а) країни-донора (України),
- б) країни-реципієнта (Польщі, Італії чи Чехії).

Зробіть висновки щодо оптимальної стратегії державної міграційної політики.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Фактори міжнародної трудової міграції»

Побудуйте схему з двома блоками: push-фактори (безробіття, низька зарплата, політична нестабільність) та pull-фактори (високі зарплати, попит на робочу силу, стабільність).

Завдання 2. Діаграма «Структура грошових переказів»

Побудуйте кругову діаграму, що відображає основні країни, з яких надходять перекази в Україну (наприклад: Польща, Німеччина, Італія, Чехія).

Завдання 3. Графік «Динаміка трудової міграції»

Побудуйте лінійний графік, що показує зміни кількості українських трудових мігрантів за останні 10 років.

Завдання 4. Схема «Наслідки трудової міграції»

Розділіть на дві групи: позитивні (грошові перекази, зменшення безробіття, нові навички) та негативні (відтік мізків, демографічні проблеми, залежність від зовнішніх доходів).

Завдання 5. Карта «Міграційні напрями України»

Нанесіть на карту світу основні країни, куди виїжджають українські трудові мігранти, позначивши стрілками інтенсивність потоків.

ТЕМА 8. СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ

Дискусійні питання

1. Чи можна вважати світовий фінансовий ринок головним індикатором глобалізації економіки?
2. Яким чином валютний ринок впливає на стабільність національних економік?
3. Чи здатні криптовалюти та цифрові валюти центральних банків витіснити традиційні фінансові інструменти?
4. Наскільки геополітичні конфлікти впливають на функціонування міжнародних валютних центрів?
5. Чи є тенденція дедоларизації реальною загрозою для позицій долара США у світовій економіці?
6. Які ризики створює «ефект доміно» у випадку фінансових криз у глобалізованому світі?

7. Чи здатні країни, що розвиваються, сформувати власні фінансові центри, які конкуруватимуть із Лондоном та Нью-Йорком?

Тести

1. Яка головна функція світового фінансового ринку?

- а) Організація міжнародної торгівлі товарами
- б) Перерозподіл фінансових ресурсів між країнами
- в) Забезпечення виробництва товарів і послуг
- г) Контроль за інфляцією

2. Який сегмент ринку забезпечує короткострокове залучення капіталу (до 1 року)?

- а) Кредитний
- б) Грошовий
- в) Інвестиційний
- г) Фондовий

3. Основним центром торгівлі у доларах США є:

- а) Лондон
- б) Нью-Йорк
- в) Токіо
- г) Сінгапур

4. Яка функція є головною для валютного ринку?

- а) Забезпечення виробництва товарів
- б) Розвиток фондових індексів
- в) Контроль податкових систем
- г) Обмін валют і формування валютних курсів

5. Який міжнародний центр спеціалізується на операціях у китайському юані?

- а) Гонконг
- б) Цюрих
- в) Франкфурт
- г) Токіо

6. Що відрізняє операції спот від форвард?

- а) Спот-операції здійснюються негайно, а форвард – у майбутньому
- б) Форвард дешевший за спот
- в) Спот пов'язаний лише з долларом США
- г) Форвард здійснюється без участі банків

7. Який орган відіграє ключову роль у стабільності світової валютної системи?

- а) Світова організація торгівлі
- б) Міжнародний валютний фонд
- в) Європейський інвестиційний банк
- г) ООН

8. Яка країна є провідним центром розрахунків у євро?

- а) Лондон
- б) Франкфурт-на-Майні
- в) Нью-Йорк
- г) Сінгапур

9. Яка сучасна тенденція найбільше змінює валютний ринок?

- а) Дедоларизація
- б) Зростання ролі золота
- в) Повернення до бартерної системи
- г) Цифровізація фінансових операцій

10. Який із перелічених викликів є ключовим для валютного ринку у XXI столітті?

- а) Зростання населення світу
- б) Геополітична нестабільність і валютні ризики
- в) Дефіцит енергоресурсів
- г) Урбанізація

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Валютний ризик для експортерів

Українська компанія уклала контракт на експорт зерна до ЄС у євро. За час між підписанням контракту та поставкою курс гривні змінився.

- Які ризики виникають для компанії?
- Які інструменти хеджування можна застосувати?

Кейс 2. Фінансова криза та «ефект доміно»

У країні X відбулося різке падіння фондового ринку, що спричинило масовий відтік капіталу. Це вплинуло і на інші ринки.

- Як працює «ефект доміно» у фінансовій сфері?
- Чи можна його мінімізувати?

Кейс 3. Конкуренція фінансових центрів

Лондон після Brexit намагається зберегти статус головного фінансового центру Європи, але Франкфурт і Париж активізують свою діяльність.

- Які фактори визначають успіх фінансових центрів?
- Чи може з'явитися новий центр у країнах, що розвиваються?

Кейс 4. Криптовалюти у світовій фінансовій системі

Деякі країни дозволяють розрахунки в криптовалюті, інші – забороняють.

- Які переваги й ризики використання криптовалют у міжнародних розрахунках?
- Чи можуть вони конкурувати з традиційними валютами?

Кейс 5. Валютна інтеграція

Україна планує поступове приєднання до єврозони.

- Які переваги та ризики це створює для економіки України?
- Чи є альтернативи повній інтеграції у валютний союз?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Аналіз валютних курсів

Порівняйте динаміку курсу гривні до долара США та євро за останні 5 років. Визначте основні фактори, які вплинули на зміни.

Завдання 2. Структура світового фінансового ринку

Проаналізуйте, які сегменти (грошовий, кредитний, фондовий, валютний, похідних інструментів) є ключовими для глобальної економіки. Наведіть приклади провідних інститутів для кожного сегмента.

Завдання 3. Роль МВФ

Дослідіть, які інструменти використовує Міжнародний валютний фонд для стабілізації валютних відносин. Оцініть вплив його програм на країни, що розвиваються.

Завдання 4. Вплив цифровізації

Проаналізуйте, як цифрові технології (фінтех, блокчейн, CBDC) змінюють функціонування фінансового та валютного ринків.

Завдання 5. Геополітичний фактор у валютних відносинах

Розгляньте приклади, як санкції або політичні конфлікти впливали на валютні ринки (наприклад, обмеження щодо російського рубля, криза турецької ліри).

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Структура світового фінансового ринку»

Побудуйте схему з основними сегментами: грошовий ринок, кредитний ринок, фондовий ринок, валютний ринок, ринок деривативів. Для кожного сегмента наведіть приклади інструментів.

Завдання 2. Діаграма «Глобальні фінансові центри»

Створіть діаграму, що відображає провідні світові фінансові центри (Нью-Йорк, Лондон, Токіо, Гонконг, Сінгапур, Франкфурт) та їхню частку у міжнародних фінансових операціях.

Завдання 3. Графік «Динаміка валютного курсу»

Побудуйте лінійний графік, що показує зміну курсу гривні до долара США та євро за останні 5 років. Проаналізуйте періоди різких коливань і поясніть їхні причини.

Завдання 4. Схема «Інструменти хеджування валютних ризиків»

Зобразіть схему з основними інструментами: форварди, ф'ючерси, опціони, валютні свопи. Укажіть механізм дії кожного інструмента.

Завдання 5. Карта «Валютні зони світу»

Нанесіть на карту світу основні валютні зони: доларова, єврова, юанова, фунтова, єна. Позначте країни, що належать до кожної зони.

ТЕМА 9. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС І МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

Дискусійні питання

1. Чому платіжний баланс вважають «фінансовим дзеркалом» економіки країни?
2. Які наслідки для національної валюти може мати дефіцит поточного рахунку?
3. Чи завжди активне сальдо платіжного балансу є позитивним показником?
4. Яку роль відіграють резервні активи центрального банку у підтриманні стабільності фінансової системи?
5. Як політична стабільність та воєнні конфлікти впливають на стан платіжного балансу України?

6. Чи можна вважати сучасні електронні платіжні системи (SWIFT, SEPA) ключовим фактором ефективності міжнародних розрахунків?

Тести

1. Платіжний баланс – це:

- а) Документ державного бюджету
- б) Звіт про грошові перекази мігрантів
- в) Статистичний огляд банківської системи
- г) Система рахунків

2. Який рахунок платіжного балансу відображає операції з товарами, послугами та трансфертами?

- а) Поточний рахунок
- б) Фінансовий рахунок
- в) Рахунок капіталу
- г) Резервні активи

3. До фінансового рахунку належать:

- а) Заробітки мігрантів
- б) Прямі та портфельні інвестиції
- в) Експорт послуг
- г) Гуманітарна допомога

4. Яка стаття забезпечує збалансованість усіх рахунків у платіжному балансі?

- а) Поточний рахунок
- б) Фінансовий рахунок
- в) Баланс помилок і упущень
- г) Резервні активи

5. До внутрішніх чинників формування платіжного балансу належить:

- а) Світові ціни на нафту
- б) Валютні курси долара і євро
- в) Рівень інфляції в країні
- г) Санкції інших держав

6. Яка форма міжнародних розрахунків передбачає найвищий рівень безпеки для експортера?

- а) Банківський переказ
- б) Акредитив
- в) Вексель
- г) Кліринг

7. Система SEPA застосовується для розрахунків:

- а) У межах країн СНД
- б) У єврозоні
- в) Між банками США
- г) Для криптовалютних операцій

8. Який фактор безпосередньо погіршує торговельне сальдо України?

- а) Підвищення інфляції
- б) Зростання золотовалютних резервів
- в) Активне сальдо поточного рахунку
- г) Залучення іноземних інвестицій

9. Що є позитивним фактором для платіжного балансу України?

- а) Висока енергетична залежність
- б) Грошові перекази трудових мігрантів
- в) Зростання зовнішнього боргу
- г) Відтік капіталу

10. Який напрям політики сприятиме збалансуванню платіжного балансу України у довгостроковій перспективі?

- а) Підвищення сировинної орієнтації експорту
- б) Диверсифікація експорту і розвиток продукції з високою доданою вартістю
- в) Зростання імпорту енергоносіїв
- г) Відмова від співпраці з МВФ

Ситуаційні завдання**Кейс 1. Дефіцит поточного рахунку**

Україна імпортує більше товарів, ніж експортує, що призводить до дефіциту поточного рахунку.

- Які ризики це створює для економіки?
- Які заходи може вжити держава для зменшення дефіциту?

Кейс 2. Надлишок фінансового рахунку

В країну надходить значний обсяг іноземних інвестицій, але зростає відтік прибутків за кордон.

- Які наслідки такого процесу?
- Чи є це позитивним явищем у довгостроковій перспективі?

Кейс 3. Резервні активи НБУ

Національний банк України використовує валютні резерви для стабілізації курсу гривні.

- Які переваги та ризики має така стратегія?
- Чи може тривале використання резервів загрожувати фінансовій стабільності?

Кейс 4. Міжнародні розрахунки в умовах війни

Через військові дії частина українських компаній не може здійснювати міжнародні платежі за контрактами.

- Які ризики виникають для репутації країни?
- Які інструменти можуть допомогти бізнесу виконувати зобов'язання?

Кейс 5. Грошові перекази мігрантів

Обсяг грошових переказів від українських мігрантів зростає й перевищує прямі іноземні інвестиції.

- Чи можна вважати ці кошти стабільним джерелом фінансування економіки?
- Як держава може ефективно спрямовувати ці ресурси на розвиток?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Аналіз структури платіжного балансу України

За даними НБУ проаналізуйте структуру платіжного балансу України за останні 3 роки. Визначте головні джерела дефіциту та надлишку.

Завдання 2. Порівняння платіжних балансів

Порівняйте платіжні баланси України та Німеччини. Які відмінності у структурі поточного й фінансового рахунків пояснюють різницю в економічному розвитку?

Завдання 3. Вплив грошових переказів мігрантів

Проаналізуйте роль грошових переказів українських трудових мігрантів у формуванні платіжного балансу. Чи можуть вони компенсувати дефіцит поточного рахунку?

Завдання 4. Валютні резерви як інструмент регулювання

Оцініть ефективність використання золотовалютних резервів НБУ для стабілізації курсу гривні. Які ризики виникають у разі швидкого зменшення резервів?

Завдання 5. Міжнародні розрахунки та безпека

Проаналізуйте, як сучасні системи міжнародних розрахунків (SWIFT, SEPA, нові цифрові платіжні системи) впливають на безпеку й швидкість зовнішньоекономічних операцій.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Структура платіжного балансу»

Побудуйте схему, що включає поточний рахунок, рахунок капіталу, фінансовий рахунок, резервні активи, баланс помилок і упуцень.

Завдання 2. Діаграма «Поточний рахунок України»

Створіть діаграму (кругову або стовпчикову), яка відображає співвідношення експорту та імпорту товарів і послуг.

Завдання 3. Графік «Динаміка валютних резервів»

Побудуйте лінійний графік зміни золотовалютних резервів України за останні 5 років. Проаналізуйте причини їх зростання чи зменшення.

Завдання 4. Схема «Форми міжнародних розрахунків»

Зобразіть схему з основними формами: акредитив, інкасо, банківський переказ, кліринг. Для кожної форми вкажіть переваги й недоліки.

Завдання 5. Карта «Міжнародні торговельні партнери України»

Нанесіть на карту світу основні країни, з якими Україна має найбільші торговельні операції, і позначте, як це впливає на платіжний баланс.

ТЕМА 10. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Дискусійні питання

1. Чому міжнародні економічні організації стали необхідним елементом сучасної глобальної економіки?
2. Які сильні та слабкі сторони універсальних організацій (ООН, МВФ, СОТ) у регулюванні міжнародних економічних відносин?
3. Як регіональні інтеграційні об'єднання (ЄС, АСЕАН, МЕРКОСУР) впливають на глобальну систему торгівлі та фінансів?
4. У чому полягає різниця між діяльністю формальних організацій (МВФ, Світовий банк) та неформальних форумів (G7, G20)?
5. Чи завжди діяльність міжнародних економічних організацій відповідає інтересам країн, що розвиваються?
6. Які перспективи має Україна у співпраці з міжнародними економічними організаціями?

Тести

1. Міжнародні економічні організації створюються з метою:

- а) координації економічної політики держав
- б) уникнення політичних конфліктів
- в) контролю за культурними обмінами
- г) ліквідації національних валют

2. До універсальних міжнародних економічних організацій належить:

- а) ЄС
- б) АСЕАН
- в) МВФ
- г) МЕРКОСУР

3. Яка установа ООН займається промисловим розвитком країн, що розвиваються?

- а) ЮНКТАД
- б) ЮНІДО
- в) МОП
- г) СОТ

4. Основною метою діяльності МВФ є:

- а) сприяння розвитку науки
- б) забезпечення стабільності світової валютної системи
- в) контроль за експортом енергоносіїв
- г) створення єдиної світової валюти

5. До складу Групи Світового банку НЕ входить:

- а) Міжнародна фінансова корпорація (МФК)
- б) Міжнародна асоціація розвитку (МАР)
- в) Міжнародний валютний фонд (МВФ)
- г) Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ)

6. Головний принцип діяльності СОТ – це:

- а) захист внутрішнього виробника
- б) заборона зовнішньої торгівлі
- в) централізація валютних курсів
- г) недискримінація у міжнародній торгівлі

7. Яке інтеграційне об'єднання створено в Південній Америці?

- а) NAFTA
- б) ЄС
- в) МЕРКОСУР
- г) АСЕАН

8. Який організаційний статус мають ОЕСР, G7 і G20?

- а) класичні міжурядові організації
- б) міжнародні трибунали
- в) форуми економічного співробітництва
- г) військово-політичні союзи

9. Основним завданням ОЕСР є:

- а) формування глобальної фінансової системи
- б) сприяння сталому економічному зростанню та формування економічної політики
- в) розв'язання військових конфліктів
- г) контроль над видобутком нафти

10. Чому G20 вважають важливішим форумом за G7?

- а) має більше країн-учасників, що становлять понад 80 % світового ВВП
- б) ухвалює юридично зобов'язуючі рішення
- в) має постійний секретаріат у Брюсселі
- г) регулює виключно торговельні угоди

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Кредит МВФ для України

Україна отримує транш від МВФ за програмою підтримки економіки.

- Які позитивні наслідки це може мати?
- Які ризики пов'язані з такими кредитами?

Кейс 2. Членство в СОТ

Україна зобов'язалася знизити митні тарифи відповідно до правил СОТ.

- Які переваги отримують українські експортери?
- Які ризики виникають для внутрішнього виробника?

Кейс 3. Роль Світового банку

Світовий банк фінансує інфраструктурний проєкт в Україні.

- Які економічні вигоди отримає країна?
- Які обмеження може містити така співпраця?

Кейс 4. Участь у G20

Країна-учасник G20 бере участь у формуванні глобальних рішень щодо клімату.

- Як це впливає на її міжнародний імідж?

- Чи є зобов'язання, які можуть бути обтяжливими для економіки?

Кейс 5. ЄС та економічна інтеграція

Україна рухається в напрямку поглиблення інтеграції з ЄС.

- Які переваги надає членство у єдиному ринку?
- Які реформи потрібні для виконання вимог ЄС?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Порівняльний аналіз

Порівняйте функції та інструменти трьох ключових міжнародних економічних організацій – МВФ, Світового банку та СОТ. Визначте, як вони взаємодіють між собою.

Завдання 2. Україна та міжнародні організації

Проаналізуйте співпрацю України з МВФ і ЄС у 2020–2024 роках. Які ключові реформи були реалізовані завдяки такій співпраці?

Завдання 3. Вплив регіональних об'єднань

Порівняйте економічні результати інтеграції в ЄС і МЕРКОСУР. Які чинники визначають успіх або обмеження регіональних організацій?

Завдання 4. Глобальне врядування

Оцініть роль G20 у подоланні світової фінансової кризи 2008 р. та пандемії COVID-19. Чи можна цю організацію вважати ефективною у кризових умовах?

Завдання 5. Баланс інтересів

Проаналізуйте, як міжнародні економічні організації враховують інтереси країн, що розвиваються. Чи є їхня політика справедливою?

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Структура системи міжнародних економічних організацій»

Побудуйте схему, де відобразить універсальні організації (ООН, МВФ, СОТ), регіональні інтеграційні об'єднання (ЄС, АСЕАН, МЕРКОСУР) та неформальні форуми (G7, G20).

Завдання 2. Карта «Географія регіональних економічних об'єднань»

Позначте на карті світу найбільші інтеграційні угруповання: ЄС, НАФТА/USMCA, АСЕАН, МЕРКОСУР, Африканський Союз.

Завдання 3. Діаграма «Фінансова структура Світового банку»

Створіть діаграму, яка покаже основні інституції групи Світового банку (МБРР, МАР, МФК, БАГП) та їхні функції.

Завдання 4. Таблиця «Переваги та ризики членства в міжнародних організаціях»

Побудуйте таблицю з прикладами для України (МВФ, СОТ, ЄС), де вкажіть плюси і мінуси участі.

Завдання 5. Схема «Взаємодія СОТ і національних урядів»

Зобразіть схему, як рішення СОТ впливають на національну торговельну політику (зниження тарифів, вирішення торговельних спорів, доступ на ринки).

ТЕМА 11. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ

Дискусійні питання

1. Чим регіональна економічна інтеграція відрізняється від глобалізації та які переваги вона може надати країнам-учасникам?
2. Які з рівнів інтеграції (ЗВТ, митний союз, спільний ринок, економічний чи валютний союз) найбільш доцільні для України у сучасних умовах?
3. Чи можна вважати Європейський Союз прикладом ідеальної моделі інтеграції, зважаючи на виклики Brexit, війну в Україні та економічні дисбаланси?
4. Як угода USMCA демонструє еволюцію інтеграційних процесів у Північній Америці?
5. Чому азійська модель інтеграції ґрунтується на принципах гнучкості й мінімальної інституціоналізації, і чи може такий підхід бути ефективним для інших регіонів?
6. Які політичні та економічні проблеми гальмують розвиток МЕРКОСУР?
7. Яке значення має створення AfCFTA для економічного розвитку Африки і чи здатне воно змінити структуру світової торгівлі?
8. Які нові виклики регіональної інтеграції з'явилися у ХХІ столітті (цифровізація, екологічні стандарти, геополітика)?

Тести

1. Регіональна економічна інтеграція – це:

- а) процес інтеграції всіх країн світу в єдину систему
- б) поступове зближення економік кількох країн із спільними інтересами
- в) об'єднання лише розвинених країн у єдину валютну зону
- г) створення військово-політичних союзів

2. Перший рівень інтеграції, що передбачає ліквідацію мит між країнами, але збереження власної зовнішньоторговельної політики:

- а) Митний союз
- б) Економічний союз
- в) Зона вільної торгівлі
- г) Валютний союз

3. Прикладом митного союзу є:

- а) USMCA
- б) AfCFTA
- в) Єврозона
- г) МЕРКОСУР

4. Яка інтеграція є найглибшою у світі:

- а) USMCA
- б) Європейський Союз
- в) АСЕАН
- г) AfCFTA

5. Новим елементом угоди USMCA є:

- а) введення спільної валюти
- б) положення щодо цифрової торгівлі та інтелектуальної власності
- в) створення наднаціональних органів управління
- г) запровадження «європейського зеленого курсу»

6. Особливістю азійської моделі інтеграції є:

- а) низький рівень інституціоналізації та ухвалення рішень на основі консенсусу
- б) єдина податкова система
- в) сильна централізація управління
- г) спільна валюта

7. Яке угруповання у Латинській Америці прагне трансформувати митний союз у спільний ринок:

- а) CARICOM
- б) МЕРКОСУР
- в) USMCA

г) NAFTA

8. AfCFTA об'єднує:

- а) 54 країни Африки
- б) 20 країн ЄС
- в) 10 країн Південно-Східної Азії
- г) 3 країни Північної Америки

9. Одним із головних викликів регіональної інтеграції у XXI ст. є:

- а) відмова від світової торгівлі
- б) надмірна централізація у СОТ
- в) геополітичні конфлікти та економічні дисбаланси
- г) відсутність цифрових технологій

10. Який із наведених блоків має валютний союз:

- а) AfCFTA
- б) USMCA
- в) Єврозона
- г) АСЕАН

Аналітичні завдання

Кейс 1. Європейський Союз і Україна

Україна має Угоду про асоціацію з ЄС і поступово інтегрує свої ринки у внутрішній ринок Євросоюзу. Водночас існують виклики у сфері стандартизації продукції та митного регулювання.

Кейс 2. USMCA як еволюція NAFTA

Новий договір між США, Канадою і Мексикою (USMCA) включає положення про цифрову торгівлю, екологічні стандарти та трудові права. Це створює додаткові вимоги до компаній.

Кейс 3. МЕРКОСУР і проблеми інтеграції

У країнах МЕРКОСУР часто виникають торговельні конфлікти через асиметрію економічного розвитку (наприклад, Аргентина та Бразилія vs Парагвай і Уругвай).

Кейс 4. Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA)

AfCFTA об'єднує 54 країни, але відмінності у рівні розвитку та політична нестабільність уповільнюють процес інтеграції.

Кейс 5. АСЕАН і модель «м'якої інтеграції»

АСЕАН діє без жорстких наднаціональних інституцій, спираючись на консенсус. Це забезпечує стабільність, але знижує швидкість ухвалення рішень.

Аналітичні завдання

Завдання 1. Порівняння рівнів інтеграції

Проаналізуйте відмінності між зонами вільної торгівлі, митними союзами, спільними ринками, економічними й валютними союзами. Визначте, які переваги та ризики має кожен етап.

Завдання 2. Україна та регіональні інтеграційні об'єднання

Дослідіть, які вигоди та виклики отримує Україна від співпраці з ЄС, а також від участі в інших регіональних угодах.

Завдання 3. Вплив Brexit на інтеграцію

Проаналізуйте наслідки виходу Великої Британії з ЄС для обох сторін. Які уроки це може дати іншим інтеграційним об'єднанням?

Завдання 4. Економічні ефекти інтеграції

Оцініть вплив регіональної інтеграції на торгівлю, інвестиції та зайнятість у країнах-членах. Наведіть приклади з ЄС, USMCA чи МЕРКОСУР.

Завдання 5. Інтеграція у цифрову добу

Проаналізуйте, як цифровізація та нові технології (електронна комерція, цифрові сертифікати) впливають на розвиток інтеграційних процесів.

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Рівні регіональної економічної інтеграції»

Побудуйте схему з 5 рівнів інтеграції (ЗВТ → Митний союз → Спільний ринок → Економічний союз → Валютний союз) із прикладами для кожного рівня.

Завдання 2. Карта «Основні інтеграційні об'єднання світу»

Позначте на карті світу ЄС, USMCA, АСЕАН, МЕРКОСУР та AfCFTA.

Завдання 3. Таблиця «Порівняння інтеграційних моделей»

Створіть таблицю, де для ЄС, USMCA, АСЕАН і МЕРКОСУР вкажіть: форма інтеграції, кількість країн-учасниць, основні цілі та виклики.

Завдання 4. Діаграма «Вплив інтеграції на економіку»

Побудуйте діаграму, що відобразить зміни у трьох напрямках: зростання торгівлі, приплив інвестицій, створення робочих місць.

Завдання 5. Схема «Проблеми регіональної інтеграції»

Зобразіть у вигляді «павутини» ключові проблеми (економічна асиметрія, політичні конфлікти, екологічні стандарти, цифровий розрив) та їхній вплив на інтеграційні процеси.

ТЕМА 12. УКРАЇНА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ

Дискусійні питання

1. У чому полягають ключові переваги України в сучасній світовій економіці та які обмеження стримують їх реалізацію?
2. Чому Україну одночасно відносять до групи країн із доходом вище середнього та до категорії перехідних економік?
3. Які позиції України у світових рейтингах найбільше впливають на інвестиційну привабливість держави?
4. Чому аграрний сектор вважається «локомотивом» української економіки, і які ризики створює сировинна орієнтація експорту?
5. Які галузі можуть забезпечити Україні вихід за межі сировинної моделі та інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості?
6. Чому ІТ-сектор розглядається як «нова спеціалізація» України у світовій економіці?
7. Як війна 2022 року змінила структуру зовнішньоекономічної діяльності України та її роль на міжнародних ринках?

Тести

1. За класифікацією Світового банку Україна належить до:

- а) країн із низьким доходом
- б) розвинутих країн
- в) країн із доходом нижче середнього
- г) країн із доходом вище середнього

2. МВФ класифікує Україну як частину групи:

- а) Developed Europe
- б) Emerging and Developing Europe
- в) Transition Asia

г) Lower Middle Income

3. Значення індексу людського розвитку (ІЛР) України у 2023–2024 рр. становило приблизно:

- а) 0,55
- б) 0,65
- в) 0,77
- г) 0,89

4. Яка галузь є ключовим «локомотивом» економіки України у світовій торгівлі?

- а) ІТ-сектор
- б) Хімічна промисловість
- в) Аграрний сектор
- г) Машинобудування

5. Який сектор забезпечує понад 10 % валютних надходжень і є другим після аграрного?

- а) Металургія
- б) ІТ-послуги
- в) Туризм
- г) Автомобілебудування

6. Яка частка аграрної продукції у структурі експорту України у 2023–2024 рр.?

- а) близько 25 %
- б) близько 40 %
- в) близько 55 %
- г) понад 70 %

7. До основних проблем економіки України належать:

- а) залежність від імпорту енергоносіїв і сировинна орієнтація експорту
- б) надлишок інвестицій та низька роль аграрного сектору
- в) низький рівень освітнього потенціалу
- г) відсутність зовнішньої торгівлі

8. У Global Competitiveness Index Україна отримала сильні позиції завдяки:

- а) судовій системі та інфраструктурі
- б) освіті та розвитку ІТ-сектора
- в) енергетичній незалежності
- г) високим доходам на душу населення

9. У Transparency International Україна посідає приблизно:

- а) 104 місце
- б) 20 місце

- в) 57 місце
- г) 150 місце

10. Який сектор економіки України вважається новим драйвером і формує імідж країни як центру цифрової компетенції?

- а) Туризм
- б) ІТ та креативна економіка
- в) Авіабудування
- г) Видобуток вугілля

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Аграрний експорт як основа

Україна експортує понад половину аграрної продукції до ЄС та Азії, однак зіштовхується з квотами й високою конкуренцією.

- Які ризики такої залежності?
- Як можна диверсифікувати експорт?

Кейс 2. ІТ як новий драйвер економіки

Український ІТ-сектор забезпечує понад 10 % валютних надходжень, але стикається з відтоком кадрів через війну.

- Як держава може підтримати сектор?
- Які інструменти дозволять зберегти конкурентоспроможність?

Кейс 3. Енергетична залежність

Україна імпортує значну частку енергоносіїв, що робить економіку вразливою до світових цін.

- Як знизити залежність від імпорту?
- Які альтернативні джерела енергії можна розвивати?

Кейс 4. Інвестиційна привабливість

Україна прагне залучати іноземні інвестиції, але низькі позиції в рейтингах (Transparency International, Doing Business) знижують довіру.

- Які реформи потрібні для підвищення привабливості?
- Як залучити стратегічних інвесторів?

Кейс 5. Вплив війни 2022 року

Воєнні дії призвели до зниження експорту, руйнування логістики та зростання витрат на оборону.

- Які нові ринки може освоїти Україна?

- Як відновити роль у глобальних ланцюгах доданої вартості?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Місце України у світових рейтингах

Проаналізуйте позиції України у Global Competitiveness Index, Transparency International та Human Development Index. Зробіть висновок, які з цих показників найбільше впливають на інвестиційний імідж країни.

Завдання 2. Структура експорту та імпорту

Оцініть структуру українського експорту та імпорту за останні 3 роки. Визначте головні тенденції та ризики сировинної орієнтації.

Завдання 3. Роль ІТ-сектора

Дослідіть, як ІТ-послуги змінили зовнішньоекономічний профіль України. Чи можна вважати їх новою спеціалізацією у глобальних ланцюгах доданої вартості?

Завдання 4. Енергетичний фактор

Оцініть вплив імпорту енергоносіїв на платіжний баланс України. Запропонуйте заходи для зменшення енергетичної залежності.

Завдання 5. Вплив війни 2022 року

Проаналізуйте, як війна вплинула на географію експорту та інвестиційну привабливість України. Які галузі можуть стати «локомотивами відбудови»?

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Економічні профілі України у світовій економіці»

Зобразіть у схемі ключові напрями: аграрний сектор, металургія, ІТ, енергетика, інфраструктура.

Завдання 2. Діаграма «Структура експорту України»

Побудуйте кругову діаграму за основними групами товарів: аграрна продукція, метали, ІТ-послуги, інші товари.

Завдання 3. Графік «Динаміка валютних надходжень від ІТ»

Створіть лінійний графік, що показує зростання частки ІТ-експорту у валютних надходженнях за останні 10 років.

Завдання 4. Карта «Географія зовнішньої торгівлі України»

Позначте ключові напрямки: ЄС, Азія, Африка, США. Відобразіть основних партнерів за експортом та імпортом.

Завдання 5. Таблиця «Порівняння сильних і слабких сторін економіки України»

Створіть таблицю з двома колонками: «Сильні сторони» (аграрний сектор, освітній потенціал, ІТ) та «Слабкі сторони» (енергетична залежність, корупція, сировинна орієнтація експорту).

ТЕМА 13. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

Дискусійні питання

1. Яке значення мало приєднання України до СОТ у 2008 р. для її економічного розвитку?
2. У чому полягають ключові відмінності у ролі МВФ та Світового банку для України?
3. Чому участь у регіональних інтеграційних об'єднаннях (ЄС, GUAM, ЧЕС) має стратегічне значення для України?
4. Які головні здобутки та виклики супроводжують євроінтеграційний курс України?
5. Як війна змінила місце України у глобальних виробничих ланцюгах?
6. Які можливості післявоєнної відбудови можуть прискорити інтеграцію України у світове господарство?
7. Чому поєднання внутрішніх реформ і зовнішньої підтримки є ключем до успіху інтеграції України?

Тести

1. Коли Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ)?

- а) 1994 р.
- б) 2004 р.
- в) 2008 р.
- г) 2014 р.

2. Яке головне зобов'язання Україна взяла при вступі до СОТ у сфері тарифної політики?

- а) Підвищення мит на імпортні товари

- б) Зниження імпорتنих мит
- в) Введення квот на імпорт
- г) Заборона державних субсидій

3. Який інструмент надає СОТ країнам-членам для захисту своїх інтересів?

- а) Механізм врегулювання торговельних спорів
- б) Фінансові кредити
- в) Гуманітарну допомогу
- г) Прямі інвестиції

4. Яка основна мета діяльності МВФ в Україні?

- а) Підтримка макроекономічної стабільності
- б) Фінансування інфраструктурних проєктів
- в) Розвиток освіти та медицини
- г) Розширення експорту

5. Яка відмінність між діяльністю МВФ і Світового банку?

- а) МВФ фінансує довгострокові інфраструктурні проєкти, а Світовий банк — короткострокову стабілізацію
- б) МВФ надає кредити для макростабільності, Світовий банк — для інфраструктури та соціальних програм
- в) Обидві інституції фінансують лише аграрний сектор
- г) Відмінностей немає

6. Яке інтеграційне об'єднання передбачає Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA)?

- а) СОТ
- б) ЄС
- в) GUAM
- г) ЧЕС

7. Яка країна не входить до складу GUAM?

- а) Україна
- б) Азербайджан
- в) Молдова
- г) Польща

8. Який сектор економіки України найшвидше інтегрується у глобальні виробничі ланцюги?

- а) Сільське господарство
- б) ІТ-сектор
- в) Вугільна промисловість
- г) Текстильна промисловість

9. Який статус отримала Україна у відносинах з ЄС у 2022 році?

- а) Членство
- б) Статус кандидата
- в) Статус спостерігача
- г) Асоційований партнер

10. Яка стратегічна перспектива визначена для України у післявоєнний період?

- а) Залишатися постачальником сировини
- б) Стати регіональним хабом у сфері ІТ, агропереробки та відновлюваної енергетики
- в) Повністю відмовитися від участі у світовій економіці
- г) Орієнтуватися лише на внутрішній ринок

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Вступ до СОТ

Україна приєдналася до СОТ у 2008 році. Це відкрило доступ до міжнародних ринків, але водночас посилило конкуренцію для національних виробників.

- а) Які переваги отримала Україна?
- б) Які ризики виникли?

Кейс 2. Співпраця з МВФ

Україна отримує кредити МВФ для підтримки фінансової стабільності. Водночас фонд висуває вимоги щодо реформ.

- Які вигоди та виклики цієї співпраці?

Кейс 3. Європейська інтеграція

Україна має Угоду про асоціацію з ЄС і статус кандидата на вступ. Це відкриває доступ до єдиного ринку, але потребує масштабних реформ.

- Які кроки є найбільш пріоритетними для інтеграції?

Кейс 4. Регіональні об'єднання (GUAM, ЧЕС)

Україна бере участь у регіональних об'єднаннях, проте їхній економічний ефект обмежений через низьку координацію політики між країнами-учасницями.

- Як підвищити ефективність цих об'єднань?

Кейс 5. Післявоєнна відбудова та глобальні ринки

Війна 2022 року зруйнувала логістику й експортні шляхи. Україна шукає нову модель інтеграції у світову економіку.

- Які галузі можуть стати «точками росту» у післявоєнний період?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Вплив СОТ на економіку України

Проаналізуйте, як змінилася структура експорту та імпорту України після вступу до СОТ у 2008 році. Визначте галузі, що найбільше виграли, і ті, що втратили.

Завдання 2. Ефективність співпраці з МВФ

Оцініть роль кредитних програм МВФ для України у 2014–2024 роках. Які позитивні та негативні наслідки вони мали для фінансової стабільності держави?

Завдання 3. Євроінтеграційний курс України

Проаналізуйте ключові здобутки й виклики України на шляху до членства в ЄС. Які сфери реформ є найбільш критичними для подальшого просування?

Завдання 4. Україна в регіональних об'єднаннях

Дослідіть ефективність участі України в GUAM та ЧЕС. Які конкретні напрями співпраці можуть стати найбільш перспективними?

Завдання 5. Післявоєнна інтеграція у світові ринки

Сформулюйте прогноз щодо інтеграції України у глобальні виробничі ланцюги після війни. Які галузі можуть стати основою «економіки відбудови»?

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Місце України у глобальній економіці»

Побудуйте схему, у якій відобразить три рівні інтеграції: глобальні організації (СОТ, МВФ, Світовий банк), регіональні об'єднання (ЄС, GUAM, ЧЕС), галузеві напрями (аграрний сектор, ІТ, енергетика).

Завдання 2. Карта «Географія зовнішньоекономічних зв'язків України»

Позначте на карті ключові регіони-партнери: ЄС, Китай, Туреччина, США, країни Близького Сходу та Африки.

Завдання 3. Діаграма «Структура зовнішньої торгівлі України»

Побудуйте стовпчикову діаграму за групами: аграрна продукція, метали, ІТ-послуги, інші товари.

Завдання 4. Таблиця «Переваги та ризики інтеграції України»

Створіть таблицю з двома колонками: переваги (доступ до ринків, інвестиції, модернізація) та ризики (конкуренція, залежність від імпорту, зовнішньополітичні виклики).

Завдання 5. Інфографіка «Післявоєнні драйвери інтеграції»

Зобразіть у вигляді інфографіки основні галузі, які можуть стати рушіями інтеграції: ІТ, агропереробка, відновлювана енергетика, оборонна промисловість, інфраструктура.

ТЕМА 14. ГЛОБАЛЬНІ КРИЗИ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Дискусійні питання

1. Чи можна уникнути глобальних криз у сучасних умовах, чи вони є невід'ємною частиною розвитку міжнародної економіки?
2. Чи є Велика депресія, фінансова криза 2008–2009 рр. та пандемія COVID-19 порівнюваними за своїми наслідками для світової економіки?
3. Як впливають глобальні кризи на країни, що розвиваються, у порівнянні з розвиненими економіками?
4. Чи можуть геополітичні чинники (війни, санкції, зміна альянсів) мати сильніший ефект, ніж фінансові причини криз?
5. Чи достатньо ефективними є міжнародні інституції (МВФ, Світовий банк, СОТ, G20) у подоланні криз?
6. Як технологічні трансформації та цифровізація знижують або підвищують вразливість світової економіки?
7. Чи здатні «зелені» технології та енергетичний перехід стати запобіжником нових глобальних криз?

Тести

1. Що таке глобальна криза в міжнародній економіці?

- а) Локальне порушення рівноваги в окремій країні
- б) Масштабне порушення економічної рівноваги, що охоплює багато країн
- в) Тимчасове падіння ВВП у країні
- г) Економічний спад у галузі сільського господарства

2. Яка криза стала переломним моментом у розвитку державного регулювання економіки?

- а) Нафтова криза 1970-х
- б) Азійська фінансова криза
- в) Велика депресія 1929–1933 рр.
- г) Криза COVID-19

3. Який феномен став наслідком нафтових криз 1970-х?

- а) Індустріалізація
- б) Стагфляція
- в) Гіперінфляція
- г) Кейнсіанська революція

4. Що було головною причиною глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр.?

- а) Дефіцит нафти
- б) Іпотечна «бульбашка» у США
- в) Військові конфлікти
- г) Політична нестабільність у ЄС

5. Який канал поширення кризи пов'язаний із впливом капіталу та падінням біржових індексів?

- а) Виробничо-логістичний
- б) Зовнішньоторговельний
- в) Фінансовий
- г) Соціальний

6. Яка міжнародна організація виконує функцію «кредитора останньої інстанції»?

- а) СОТ
- б) МВФ
- в) G20
- г) Світовий банк

7. Яка криза поєднала економічні та біологічні чинники?

- а) Нафтова криза 1973 р.
- б) Криза «доткомів» 2000 р.
- в) Пандемія COVID-19
- г) Велика депресія

8. Який термін позначає ситуацію, коли одна країна отримує вигоду від глобальної кризи, а інша зазнає втрат?

- а) Асиметричні кризи
- б) Локальні кризи
- в) Регулярні кризи
- г) Симетричні кризи

9. Який з викликів сучасності може призвести до «міграції кліматичних біженців»?

- а) Фінансова нестабільність
- б) Технологічні трансформації
- в) Зміна клімату
- г) Геополітична нестабільність

10. Який урок минулих криз є найважливішим для майбутнього?

- а) Підвищення податків
- б) Розвиток протекціонізму
- в) Зміцнення міжнародної координації та антикризового управління
- г) Збільшення видобутку нафти

Ситуаційні завдання

Кейс 1. Велика депресія 1929–1933 рр.

Унаслідок краху фондового ринку США криза поширилася на більшість країн світу. Мільйони людей втратили роботу, а світова торгівля скоротилася на дві третини.

– Які уроки цієї кризи залишаються актуальними для сучасності?

Кейс 2. Нафтова криза 1973 р.

Через ембарго ОПЕК ціни на нафту зросли вчетверо, що призвело до стагфляції у багатьох розвинених країнах.

– Як країни можуть зменшити залежність від енергоресурсів?

Кейс 3. Азійська фінансова криза 1997–1998 рр.

Країни Південно-Східної Азії пережили масштабний вплив капіталу та обвал валют.

– Чому «економічне диво» перетворилося на кризу?

Кейс 4. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.

Початок у США через іпотечну «бульбашку», згодом поширення на весь світ. Банківські системи багатьох країн опинилися на межі колапсу.

– Як уникнути повторення такої ситуації?

Кейс 5. Криза COVID-19 (2020–2021 рр.)

Пандемія спричинила одночасний економічний і соціальний шок: обмеження пересування, падіння виробництва, проблеми у сфері охорони здоров'я.

– Як країни можуть мінімізувати наслідки подібних криз у майбутньому?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Порівняння глобальних криз

Проаналізуйте економічні наслідки Великої депресії 1929–1933 рр., нафтової кризи 1970-х і фінансової кризи 2008–2009 рр. Визначте спільні риси та відмінності.

Завдання 2. Передумови та наслідки кризи COVID-19

Дослідіть, як пандемія вплинула на світову економіку: зміни у сфері торгівлі, транспорту, зайнятості та фінансів. Порівняйте з попередніми економічними кризами.

Завдання 3. Україна у світових кризах

Оцініть, як глобальні економічні кризи (2008–2009 рр., COVID-19, війна 2022 р. як геополітичний чинник) вплинули на економіку України. Визначте найбільш вразливі галузі.

Завдання 4. Роль міжнародних організацій у подоланні криз

Проаналізуйте діяльність МВФ, Світового банку та G20 у періоди глобальних криз. Які інструменти виявилися найефективнішими?

Завдання 5. Антикризові стратегії майбутнього

Сформулюйте пропозиції для України та інших країн щодо мінімізації наслідків майбутніх глобальних криз. Урахуйте економічні, соціальні та екологічні чинники.

Графічні завдання

Завдання 1. Хронологія глобальних криз

Побудуйте стрічку часу (timeline), де позначте ключові глобальні кризи XX–XXI ст.:

- Велика депресія (1929–1933 рр.)
- Нафтові кризи (1973, 1979 рр.)
- Азійська фінансова криза (1997–1998 рр.)
- Глобальна фінансова криза (2008–2009 рр.)
- Криза COVID-19 (2020–2021 рр.)

Завдання 2. Схема «Канали поширення глобальних криз»

Створіть схему з трьома основними блоками:

- фінансовий (банки, біржі, рух капіталу),
- виробничо-логістичний (ланцюги постачання),
- соціальний (зайнятість, доходи, міграція).

Завдання 3. Діаграма «Порівняння масштабів глобальних криз»

Побудуйте стовпчикову діаграму, де порівняйте падіння світового ВВП під час: Великої депресії, фінансової кризи 2008–2009 рр. та пандемії COVID-19.

Завдання 4. Карта «Географія впливу криз»

Позначте на карті світу регіони, що найбільше постраждали від глобальних криз (США та Європа – від 2008 р., Азія – від кризи 1997 р., світ загалом – від COVID-19).

Завдання 5. Схема «Механізми антикризового регулювання»

Зобразіть взаємозв'язки між державними заходами (фіскальна й монетарна політика) та міжнародними інституціями (МВФ, Світовий банк, G20) у подоланні криз.

ТЕМА 15. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Дискусійні питання

1. Чи здатна «зелена» та циркулярна економіка забезпечити нову модель глобального зростання без загрози кліматичній безпеці?
2. Яким чином цифровізація трансформує роль держав у регулюванні міжнародної економіки?
3. Чи можна вважати міжнародну науково-технічну кооперацію головним драйвером інновацій у XXI столітті?
4. Наскільки реалістичною є побудова нової архітектури глобального управління з урахуванням інтересів різних центрів сили?
5. Чи здатна диверсифікація глобальних ланцюгів вартості знизити залежність від геополітичних ризиків?
6. Як вплине впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC) на міжнародні фінансові відносини?
7. Чи можна говорити, що соціальний вимір міжнародної економіки стає важливішим за фінансово-економічний?

Тести**1. Що є основною відмінністю циркулярної економіки від традиційної?**

- а) Використання виключно відновлюваної енергії
- б) Ланцюг «виробництво – споживання – відходи»
- в) Переробка й повторне використання ресурсів

г) Виключно державне регулювання

2. Яка міжнародна ініціатива передбачає «вуглецевий податок на кордоні»?

- а) Світова організація торгівлі
- б) Європейський Союз
- в) Міжнародний валютний фонд
- г) G20

3. Який напрям є ключовим у цифровій економіці?

- а) Зростання ролі сировинних товарів
- б) Електронна комерція
- в) Тільки державні банки
- г) Відмова від штучного інтелекту

4. Що таке CBDC?

- а) Приватні криптовалюти
- б) Цифрові валюти центральних банків
- в) Електронні акції корпорацій
- г) Фінансові деривативи

5. Яка країна НЕ належить до BRICS?

- а) Бразилія
- б) Китай
- в) Південна Корея
- г) Індія

6. Що означає friendshoring?

- а) Перенесення виробництва у країни-партнери з політичною стабільністю
- б) Використання лише внутрішніх ресурсів
- в) Створення спільних підприємств з друзями
- г) Перехід на локальне виробництво у сировинних секторах

7. Яка з характеристик належить до стійких фінансів (ESG)?

- а) Максимізація прибутку без обмежень
- б) Орієнтація лише на технології
- в) Інвестиції з урахуванням екологічних і соціальних стандартів
- г) Фінансування виключно військових проєктів

8. Яка з міжнародних програм спрямована на підтримку науково-технічної кооперації?

- а) Horizon Europe
- б) ОПЕС
- в) НАТО Expansion
- г) Шанхайська організація співробітництва

9. Який фактор є ключовим у формуванні нової архітектури глобального управління?

- а) Відмова від міжнародних організацій
- б) Розвиток цифрової економіки та екологічних стандартів
- в) Посилення колоніальної моделі
- г) Ліквідація глобальних форумів

10. Який напрям перспективного розвитку міжнародних економічних відносин є стратегічно важливим для України?

- а) Відмова від цифровізації
- б) Ізоляція від глобальних ринків
- в) Інтеграція до ЄС та участь у глобальних ланцюгах вартості
- г) Повернення до планової економіки

Ситуаційні завдання

Кейс 1. «Зелений курс» ЄС і Україна

Європейський Союз вводить механізм СВМ (вуглецеве регулювання на кордоні). Українські металургійні підприємства стикаються з ризиком втрати конкурентоспроможності.

– Як українські компанії можуть адаптуватися?

Кейс 2. Friendshoring у світових ланцюгах постачання

США та ЄС закликають перемістити виробництво з країн із високими геополітичними ризиками до «дружніх» держав.

– Чи може Україна стати частиною цих нових ланцюгів вартості?

Кейс 3. Цифрові валюти центральних банків (CBDC)

Китай, ЄС і США тестують власні цифрові валюти. Це може змінити міжнародну фінансову систему.

– Які можливості та виклики це створює для України?

Кейс 4. Інноваційна співпраця з ЄС

Програма Horizon Europe відкриває фінансування для українських наукових установ і бізнесу.

– Як використати ці можливості?

Кейс 5. Післявоєнна інтеграція України

Відбудова інфраструктури та економіки України вимагає інтеграції у світові ринки та ланцюги доданої вартості.

– Які галузі можуть стати «локомотивами» міжнародної інтеграції?

Аналітичні завдання

Завдання 1. Перспективи «зеленого переходу»

Проаналізуйте, які можливості та виклики створює для України запровадження Європейським Союзом механізму CBAM. Які галузі найбільше постраждають, а які можуть виграти?

Завдання 2. Україна у світових ланцюгах доданої вартості

Оцініть перспективи України стати учасником friendshoring-проектів ЄС та США. Які умови необхідні для залучення міжнародних інвесторів?

Завдання 3. Вплив цифрових валют на міжнародні фінанси

Проаналізуйте, як запровадження CBDC у провідних економіках світу може змінити міжнародні фінансові відносини. Яке місце в цій системі може посісти Україна?

Завдання 4. Інноваційна інтеграція з ЄС

Дослідіть можливості участі українських університетів, наукових установ та бізнесу в програмі Horizon Europe. Які галузі науково-технічної співпраці є найбільш перспективними?

Завдання 5. Економіка післявоєнної відбудови

Сформулюйте прогноз щодо галузей, які можуть стати «локомотивами» інтеграції України в глобальну економіку після війни. Які міжнародні інструменти (інвестиції, кредити, гранти) можуть це підтримати?

Графічні завдання

Завдання 1. Схема «Фактори майбутнього розвитку МEB»

Створіть схему з п'ятьма блоками: зелена економіка, цифровізація, міжнародна науково-технічна співпраця, геополітичні чинники, соціальний вимір.

Завдання 2. Інфографіка «Україна у глобальних ланцюгах вартості»

Побудуйте інфографіку, що відобразить основні напрями інтеграції України: агропереробка, IT, енергетика, оборонна промисловість, транспортна логістика.

Завдання 3. Карта «Friendshoring: нові можливості для України»

Позначте країни-партнери (ЄС, США, Канада, Японія, Південна Корея), які можуть перенести виробництво в Україну.

Завдання 4. Діаграма «CBDC у світі»

Створіть кругову діаграму, де відобразить країни, які тестують цифрові валюти (Китай, ЄС, США, Японія, Канада, Бразилія).

Завдання 5. Таблиця «Переваги та ризики перспективних напрямів розвитку МЕВ»

У першій колонці наведіть напрям (зелена економіка, цифровізація, friendshoring, інноваційна інтеграція, післявоєнна відбудова), у другій – переваги, у третій – ризики.

ВІДПОВІДІ НА ТЕСТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИКУМІВ

Відповіді на тести

Тема 1	1 б)	2 в)	3 г)	4 а)	5 г)	6 б)	7 в)	8 б)	9 в)	10 г)
Тема 2	1 б)	2 б)	3 в)	4 б)	5 в)	6 б)	7 а)	8 б)	9 в)	10 б)
Тема 3	1 б)	2 б)	3 б)	4 а)	5 б)	6 в)	7 б)	8 б)	9 б)	10 а)
Тема 4	1 в)	2 б)	3 в)	4 в)	5 а)	6 б)	7 б)	8 г)	9 в)	10 б)
Тема 5	1 в)	2 в)	3 б)	4 б)	5 в)	6 а)	7 г)	8 а)	9 в)	10 в)
Тема 6	1 б)	2 б)	3 г)	4 в)	5 б)	6 б)	7 а)	8 б)	9 в)	10 б)
Тема 7	1 а)	2 г)	3 б)	4 г)	5 б)	6 в)	7 б)	8 в)	9 а)	10 в)
Тема 8	1 б)	2 б)	3 б)	4 г)	5 а)	6 а)	7 б)	8 б)	9 г)	10 б)
Тема 9	1 г)	2 а)	3 б)	4 в)	5 в)	6 б)	7 б)	8 а)	9 б)	10 б)
Тема 10	1 а)	2 в)	3 б)	4 б)	5 в)	6 г)	7 в)	8 в)	9 б)	10 а)
Тема 11	1 б)	2 в)	3 г)	4 б)	5 б)	6 а)	7 б)	8 а)	9 в)	10 в)
Тема 12	1 г)	2 б)	3 в)	4 в)	5 б)	6 в)	7 а)	8 б)	9 а)	10 б)
Тема 13	1 в)	2 б)	3 а)	4 а)	5 б)	6 б)	7 г)	8 б)	9 б)	10 б)
Тема 14	1 б)	2 в)	3 б)	4 б)	5 в)	6 б)	7 в)	8 а)	9 в)	10 в)
Тема 15	1 в)	2 б)	3 б)	4 б)	5 в)	6 а)	7 в)	8 а)	9 б)	10 в)

Методичні рекомендації до вирішення кейсів (підказки)

Тема 1 «Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини».

Кейс 1. Чому міжнародна економіка відрізняється від національної?

Можливі рішення:

- Країни спеціалізуються відповідно до своїх природних, трудових, технологічних ресурсів.
- Міжнародний поділ праці дає змогу ефективніше використовувати ресурси й отримувати вигоду від торгівлі.
- Національна економіка функціонує в межах держави, а міжнародна — охоплює сукупність усіх національних економік у системі світового господарства.

Кейс 2. Суб'єкти міжнародних економічних відносин

Можливі рішення:

- У першій ситуації суб'єктами є компанії (українська та німецька).
- У другій — держава (Україна) та міжнародна організація (МВФ).
- Відмінність полягає в масштабі: корпорації переслідують комерційні інтереси, держава — макроекономічні та соціальні, міжнародні організації — регулювальні та координаційні.

Кейс 3. Глобалізація на практиці

Можливі рішення:

- Смартфон є прикладом глобального виробничого ланцюга: компоненти виробляються в різних країнах.
- Переваги: доступ до сучасних технологій, зниження вартості, підвищення якості завдяки міжнародній конкуренції.
- Ризики: залежність від зовнішніх постачальників, уразливість під час криз чи політичних конфліктів.

Кейс 4. Інтернаціоналізація бізнесу

Можливі рішення:

- Компанія виходить за межі внутрішнього ринку, щоб отримати нових клієнтів, знизити ризики від залежності від одного ринку, використати податкові або інноваційні переваги іншої країни.
- Вона перетворюється на міжнародного гравця, що бере участь у міждержавних економічних зв'язках.
- Це сприяє інтеграції України у світову економіку, навіть через діяльність невеликих приватних компаній.

Тема 2 Міжнародна економічна діяльність. Середовище міжнародної економічної діяльності

Кейс 1. Соціокультурний фактор у міжнародному бізнесі

Можливі рішення:

- Варто залучати перекладачів і консультантів з міжкультурних комунікацій.
- Потрібно адаптувати стиль переговорів до культурних норм партнера (в Японії — непряме спілкування, орієнтація на довгострокові відносини).
- Використання тренінгів з міжкультурного менеджменту знижує ризики непорозумінь.

Кейс 2. Технологічне середовище

Можливі рішення:

- Цифрові технології підвищують прозорість, довіру й якість продукції.
- Водночас вони стають «технологічним бар'єром» для експортерів, які не мають ресурсів на їхнє впровадження.
- Українські компанії можуть отримати перевагу, якщо інвестуватимуть у цифровізацію бізнес-процесів.

Кейс 3. Екологічний фактор

Можливі рішення:

- Вуглецевий податок стимулює підприємства переходити на енергоефективні технології.
- Для України це виклик (витрати на модернізацію), але й можливість (вихід на «зелений» ринок).
- Стратегії: зниження викидів CO₂, інвестиції у відновлювану енергетику, сертифікація виробництва.

Кейс 4. Політико-правове середовище

Можливі рішення:

- Регуляції, як-от GDPR, підвищують витрати компаній, але водночас створюють конкурентні переваги для тих, хто їх дотримується.
- Українським компаніям варто впроваджувати політики кібербезпеки, інвестувати в захист даних і юридичний супровід.
- Адаптація до правових норм ЄС підвищує довіру іноземних клієнтів і відкриває доступ до нових ринків.

Тема 3 Еволюція теорій міжнародної торгівлі

Кейс 1. Абсолютні та порівняльні переваги

Можливі рішення:

За Смітом – обидва товари, адже Україна має абсолютну перевагу. За Рікардо – варто спеціалізуватися на сталі, де відносна перевага більша, а пшеницю можна імпортувати.

Кейс 2. Парадокс Леонтьєва

Можливі рішення:

За моделлю Хекшера–Оліна США мали б експортувати капіталомісткі товари. Але на практиці вони експортували трудомісткі, що дало підстави для формулювання парадоксу Леонтьєва. Це пояснюється високою кваліфікацією робочої сили: американська праця фактично була «капіталомісткою».

Кейс 3. Теорія життєвого циклу продукту

Можливі рішення:

На ранніх етапах продукт створюється у розвинених країнах із високим рівнем НДДКР. Коли технологія стандартизується, виробництво переміщується до країн із дешевшою робочою силою.

Кейс 4. Нова теорія міжнародної торгівлі

Можливі рішення:

Торгівля вигідна не лише завдяки відмінностям, а й завдяки ефектам масштабу й різноманітності. Споживачі виграють від ширшого асортименту, а виробники – від зниження середніх витрат при зростанні обсягів виробництва.

Кейс 5. Ромб Портера

Підказка:

- Зобразіть ромб із чотирма сторонами: фактори, попит, конкуренція, держава.
- У центрі ромба розмістіть «Конкурентоспроможність України».
- Додайте приклади: фактори – аграрні ресурси, попит – вимоги європейських споживачів, конкуренція – аграрний і IT-сектори, роль держави – угода про асоціацію з ЄС.

Тема 4. Світовий ринок товарів та послуг

Кейс 1. Конкуренція на світовому ринку сталі

Можливі рішення:

- Зниження витрат через модернізацію виробництва.
- Переорієнтація експорту на Близький Схід та Африку.
- Розвиток виробництва продукції з вищою доданою вартістю (наприклад, прокат, готові конструкції).

Кейс 2. Вихід на ринок послуг IT-аутсорсингу

Можливі рішення:

- Орієнтація на нішеві сегменти (фінтех, кібербезпека, штучний інтелект).
- Використання переваги у близькості до ЄС (зручний часовий пояс, культурна схожість).
- Позиціонування на якість і швидкість, а не лише на низьку ціну.

Кейс 3. Туризм як експортна послуга

Можливі рішення:

- Розвиток унікальних напрямів: культурний, гастрономічний, зелений туризм.
- Державна підтримка промоційних кампаній за кордоном.
- Співпраця з міжнародними туроператорами та розвиток інфраструктури.

Кейс 4. Зелений перехід у торгівлі

Можливі рішення:

- Впровадження системи екологічної сертифікації продукції.
- Інвестиції у відновлювані джерела енергії у виробництві.
- Використання статусу «екологічно чистих продуктів з України» як маркетингової переваги.

Кейс 5. Геополітика і торгівля послугами

Можливі рішення:

- Використання альтернативних маршрутів через порти Румунії, Польщі, країн Балтії.
- Розвиток мультимодальних перевезень (залізниця + море + автомобільний транспорт).
- Активне залучення міжнародних партнерів до інвестування у логістичні коридори.

Тема 5. Міжнародна торговельна політика

Кейс 1. Антидемпінгове мито

Можливі рішення

- Пошук альтернативних ринків (Азія, Близький Схід).
- Впровадження сертифікацій, що підтверджують якість і прозорість ціноутворення.
- Використання механізмів СОТ для оскарження надмірних бар'єрів.

Кейс 2. Лібералізація чи протекціонізм?

Можливі рішення

- Тимчасове зниження мит із паралельною державною підтримкою вітчизняних виробників.
- Розвиток державно-приватних програм модернізації.
- Залучення іноземних інвестицій у локальне виробництво агротехніки.

Кейс 3. Вуглецевий податок (СВАМ)

Можливі рішення

- Модернізація виробництва для зниження викидів.
- Використання міжнародних «зелених фондів» для інвестицій.
- Позиціонування української продукції як більш екологічної за конкурентів у довгостроковій перспективі.

Кейс 4. Торговельна війна

Можливі рішення

- Диверсифікація ринків збуту.
- Створення двосторонніх угод із країнами, менш залученими у конфлікт.
- Розвиток внутрішнього ринку для зниження залежності від зовнішніх шоків.

Кейс 5. Цифровізація як нетарифний бар'єр

Можливі рішення

- Інвестування у відповідність міжнародним стандартам (ISO, GDPR).
- Використання сертифікації як інструменту підвищення довіри клієнтів.
- Розробка нових нішевих продуктів із високим рівнем кіберзахисту.

Тема 6. Міжнародний рух капіталу

Кейс 1. Прямі іноземні інвестиції в агросектор

Можливі рішення

- Створення робочих місць, впровадження нових технологій.
- Ризик монополізації та відтоку прибутків за кордон.
- Держава може надати податкові пільги, гарантії захисту інвестицій, але зберегти контрольні механізми.

Кейс 2. Портфельні інвестиції та нестабільність

Можливі рішення

- Наслідки: девальвація національної валюти, падіння фондового ринку.
- Заходи: валютні інтервенції, підвищення ставок НБУ, створення стабілізаційних фондів.

Кейс 3. Greenfield vs Brownfield інвестиції

Можливі рішення

- Greenfield = нові робочі місця, сучасні технології, але великі витрати часу й коштів.
- Brownfield = швидший старт, але ризик застарілих технологій.

- Оптимальним є баланс: Greenfield у нових секторах, Brownfield – для модернізації старих підприємств.

Кейс 4. Роль міжнародних фінансових організацій

Можливі рішення

- Умови: структурні реформи, зменшення дефіциту бюджету, прозорість фінансової системи.
- Користь: доступ до дешевшого фінансування, довіра інвесторів.
- Ризики: залежність від зовнішніх рішень, соціальні витрати від скорочення державних видатків.

Кейс 5. Відтік національного капіталу

Можливі рішення

- Причини: недовіра до судової системи, корупція, макроекономічна нестабільність.
- Інструменти: гарантії прав власності, податкові стимули, розвиток фондового ринку в Україні.

Тема 7. Міжнародна міграція робочої сили

Кейс 1. Сезонна міграція

Можливі рішення

- Вигоди: заробітки, досвід роботи; ризики: нестабільність доходів, соціальний розрив.
- Регулювання: міждержавні угоди, страхування, спрощене оформлення контрактів.

Кейс 2. Відтік «мізків»

Можливі рішення

- Причини: вища зарплата, кращі умови роботи, доступ до інновацій.
- Заходи: податкові пільги для ІТ-галузі, державні програми підтримки стартапів, інвестиції в освіту та науку.

Кейс 3. Ремітенси (грошові перекази)

Можливі рішення

- Позитив: зростання споживання, підтримка родин.
- Негатив: залежність від зовнішніх доходів, «економіка на переказах».
- Використання: стимулювання інвестицій мігрантів у малий бізнес в Україні.

Кейс 4. Інтеграція мігрантів

Можливі рішення

- Інструменти: мовні курси, культурна адаптація, програми інтеграції.
- Роль держави: дипломатична підтримка.
- Роль роботодавців: створення безпечних умов і навчання.
- Роль працівників: готовність до адаптації й підвищення кваліфікації.

Кейс 5. Нелегальна міграція

Можливі рішення

- Ризики: відсутність соціального захисту, експлуатація, депортація.
- Шляхи зменшення: укладання двосторонніх угод, спрощення легальних процедур, інформаційні кампанії для громадян.

Тема 8. Світовий фінансовий ринок і валютні відносини

Кейс 1. Валютний ризик для експортерів

Можливі рішення

Компанія стикається з ризиком валютних втрат у разі зниження курсу євро до гривні. Для зниження ризиків можна застосувати інструменти хеджування: форвардні контракти, валютні ф'ючерси, опціони або валютні свопи. Також можлива стратегія часткової диверсифікації валютних надходжень.

Кейс 2. Фінансова криза та «ефект доміно»

Можливі рішення

«Ефект доміно» проявляється у швидкому поширенні кризи з одного ринку на інші через глобалізацію фінансових потоків. Мінімізація можлива завдяки міжнародній координації дій (через МВФ, G20), диверсифікації фінансових активів та впровадженню механізмів макропруденційного нагляду.

Кейс 3. Конкуренція фінансових центрів

Можливі рішення

Фінансовий центр успішний завдяки розвиненій інфраструктурі, правовій системі, довірі інвесторів, концентрації фінансових установ і кадрів. Лондон, Франкфурт і Париж конкурують через політичні й регуляторні умови. У країнах, що розвиваються (наприклад, Сінгапур чи Дубай), нові центри зростають завдяки пільговому оподаткуванню й технологічним інноваціям.

Кейс 4. Криптовалюти у світовій фінансовій системі

Можливі рішення

- Переваги – швидкість транзакцій, незалежність від держав, нижчі комісії, анонімність.

- Ризики – висока волатильність, відсутність гарантій, використання в тіньових операціях.
- Криптовалюти можуть доповнювати, але навряд чи повністю замінять традиційні валюти, оскільки держави контролюють монетарну політику.

Кейс 5. Валютна інтеграція

Можливі рішення

- Переваги для України – стабільність валютних курсів, зниження транзакційних витрат, доступ до фінансових ресурсів ЄС.
- Ризики – втрата монетарного суверенітету, необхідність структурних реформ, ризик «шоку асиметрії».
- Альтернатива – поступове наближення до євро через участь у валютних механізмах і двосторонніх угодах без повного членства у валютному союзі.

Тема 9. Платіжний баланс і міжнародні розрахунки

Кейс 1. Дефіцит поточного рахунку

Можливі рішення

- Ризики: девальвація гривні, зростання зовнішнього боргу, залежність від імпорту.
- Заходи: стимулювання експорту з високою доданою вартістю, підтримка внутрішнього виробництва, пошук нових ринків.

Кейс 2. Надлишок фінансового рахунку

Можливі рішення

- Наслідки: короткострокове зростання валютних резервів, але довгостроковий відтік прибутків.
- Оцінка: позитивно у середньостроковій перспективі, якщо інвестиції спрямовані у виробництво; ризиковано, якщо вони мають спекулятивний характер.

Кейс 3. Резервні активи НБУ

Можливі рішення

- Переваги: стримування девальвації, підвищення довіри інвесторів.
- Ризики: виснаження резервів, зниження кредитоспроможності країни.
- Висновок: застосування резервів має бути тимчасовим заходом і поєднуватися зі структурними реформами.

Кейс 4. Міжнародні розрахунки в умовах війни

Можливі рішення

- Ризики: падіння довіри до українських компаній, штрафні санкції, зниження обсягів торгівлі.
- Інструменти: державні гарантії, залучення міжнародних фінансових інститутів, використання системи SWIFT та механізмів банківських гарантій.

Кейс 5. Грошові перекази мігрантів**Можливі рішення**

- Стабільність: загалом стійке джерело фінансування, але залежить від ситуації на заробітчанських ринках.
- Використання: розвиток механізмів інвестування коштів мігрантів у малий бізнес, інфраструктуру, фінансові інструменти (облігації для діаспори).

Тема 10. Міжнародні економічні організації**Кейс 1. Кредит МВФ для України****Можливі рішення**

- Позитив: стабілізація платіжного балансу, довіра інвесторів, доступ до інших джерел фінансування.
- Ризики: зростання зовнішнього боргу, вимоги до жорсткої економічної політики, соціальна напруга.

Кейс 2. Членство в СОТ**Можливі рішення**

- Переваги: розширення доступу до зовнішніх ринків, захист від дискримінації у торгівлі.
- Ризики: посилення конкуренції для вітчизняних виробників, потреба модернізації підприємств.

Кейс 3. Роль Світового банку**Можливі рішення**

- Вигоди: фінансування масштабних проєктів, створення робочих місць, розвиток інфраструктури.
- Обмеження: умови співфінансування, контроль за використанням коштів, прив'язка до реформ.

Кейс 4. Участь у G20**Можливі рішення**

- Вплив: зростання авторитету країни, можливість впливати на глобальні рішення.
- Ризики: додаткові зобов'язання щодо екологічної політики та фінансування кліматичних програм.

Кейс 5. ЄС та економічна інтеграція

Можливі рішення

- Переваги: доступ до єдиного ринку, вільний рух капіталу, зростання інвестицій.
- Реформи: адаптація законодавства до стандартів ЄС, модернізація економіки, підвищення конкурентоспроможності.

Тема 11. Регіональна економічна інтеграція

Кейс 1. Європейський Союз і Україна

Можливі рішення:

- адаптація українського законодавства до *acquis communautaire*;
- інвестиції в модернізацію виробництва відповідно до європейських стандартів;
- державна підтримка бізнесу у процесі сертифікації продукції.

Кейс 2. USMCA як еволюція NAFTA

Можливі рішення:

- підвищення прозорості бізнес-процесів;
- інвестування у технологічні рішення (електронні сервіси, автоматизація);
- розвиток трудових стандартів, що відповідають угоді.

Кейс 3. МЕРКОСУР і проблеми інтеграції

Можливі рішення:

- створення механізмів компенсацій для менш розвинених членів;
- диверсифікація експорту;
- залучення зовнішніх інвестицій для вирівнювання дисбалансів.

Кейс 4. Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA)

Можливі рішення:

- поетапне зниження митних бар'єрів;
- створення спеціальних економічних зон для залучення інвестицій;
- розвиток інфраструктури (транспорт, логістика).

Кейс 5. АСЕАН і модель «м'якої інтеграції»

Можливі рішення:

- збереження консенсусної моделі для уникнення конфліктів;
- поступове створення окремих спільних інституцій для координації ключових сфер (торгівля, екологія);
- активніше залучення цифрових платформ для інтеграції ринків.

Тема 12. Україна у світовій економіці: національний

Кейс 1. Аграрний експорт як основа

Можливі рішення

- Ризики: сировинна залежність, цінова волатильність, торговельні обмеження.
- Рішення: розвиток переробки, вихід на нові ринки (Африка, Близький Схід), просування бренду «Made in Ukraine».

Кейс 2. ІТ як новий драйвер економіки

Можливі рішення

- Підтримка: податкові стимули для ІТ-компаній, освітні програми, розвиток стартапів.
- Збереження конкурентності: інвестиції в R&D, віддалена робота, залучення української діаспори.

Кейс 3. Енергетична залежність

Можливі рішення

- Зменшення імпорту: модернізація енергосистеми, підвищення енергоефективності.
- Альтернативи: сонячна, вітрова та біоенергетика, розвиток водневої енергетики.

Кейс 4. Інвестиційна привабливість

Можливі рішення

- Реформи: посилення верховенства права, захист інвесторів, боротьба з корупцією.
- Інструменти: створення індустріальних парків, залучення міжнародних фінансових організацій як гарантів.

Кейс 5. Вплив війни 2022 року

Можливі рішення

- Нові ринки: відновлювані джерела енергії, оборонна промисловість, відбудова інфраструктури.

- Відновлення глобальної ролі: інтеграція з ЄС, розвиток «економіки відбудови», участь у регіональних проєктах.

Тема 13. Інтеграція України у глобальні економічні процеси

Кейс 1. Вступ до СОТ

Можливі рішення:

- Переваги: ширший доступ до світових ринків, захист від дискримінації, участь у вирішенні торговельних спорів.
- Ризики: необхідність модернізації виробництв, тиск дешевого імпорту, потреба в гармонізації стандартів.

Кейс 2. Співпраця з МВФ

Можливі рішення:

- Вигоди: стабілізація бюджету, доступ до інших джерел фінансування, підвищення довіри інвесторів.
- Виклики: необхідність жорсткої економії, непопулярні соціальні реформи, збільшення боргового навантаження.

Кейс 3. Європейська інтеграція

Можливі рішення:

- Пріоритети: гармонізація законодавства, боротьба з корупцією, модернізація інфраструктури, підтримка бізнесу в адаптації до стандартів ЄС.

Кейс 4. Регіональні об'єднання (GUAM, ЧЕС)

Можливі рішення:

Поглиблення співпраці у сфері енергетики та транспорту, створення спільних логістичних проєктів, активізація торгівлі через зону вільної торгівлі GUAM.

Кейс 5. Післявоєнна відбудова та глобальні ринки

Можливі рішення:

- Галузі: агропереробка з високою доданою вартістю, ІТ та цифрові технології, оборонна промисловість, відновлювана енергетика.
- Інструменти: міжнародні інвестиції, гранти ЄС і Світового банку, створення спеціальних економічних зон.

Тема 14. Глобальні кризи в міжнародній економіці

Кейс 1. Велика депресія 1929–1933 рр.

Можливі рішення

Посилення державного регулювання, розвиток соціальних програм захисту населення, антимонопольна політика.

Кейс 2. Нафтова криза 1973 р.

Можливі рішення

Диверсифікація джерел постачання, розвиток альтернативної енергетики, впровадження енергоощадних технологій.

Кейс 3. Азійська фінансова криза 1997–1998 рр.

Можливі рішення

Необхідність фінансового нагляду, обережна валютна політика, створення стабілізаційних фондів.

Кейс 4. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.

Можливі рішення

Контроль за кредитними ринками, жорсткіші стандарти банківського капіталу (Базель III), розвиток механізмів фінансової безпеки.

Кейс 5. Криза COVID-19 (2020–2021 рр.)

Можливі рішення

Інвестиції в медичну інфраструктуру, підтримка цифровізації економіки, розширення міжнародної координації у сфері охорони здоров'я.

Тема 15. Перспективи розвитку міжнародних економічних відносин

Кейс 1. «Зелений курс» ЄС і Україна

Можливі рішення

Інвестиції у «зелені» технології, модернізація виробництва, доступ до фондів підтримки ЄС, розвиток відновлюваної енергетики.

Кейс 2. Friendshoring у світових ланцюгах постачання

Можливі рішення

Розвиток індустриальних парків, модернізація інфраструктури, надання гарантій для іноземних інвесторів, участь у спільних виробничих проєктах.

Кейс 3. Цифрові валюти центральних банків (CBDC)

Можливі рішення

Вивчення міжнародного досвіду, створення правової бази для електронної гривні, інтеграція у глобальні платіжні системи, посилення кібербезпеки.

Кейс 4. Інноваційна співпраця з ЄС

Можливі рішення

Участь університетів та стартапів у спільних проєктах, створення інноваційних хабів, підготовка кадрів для high-tech сектору, залучення грантів.

Кейс 5. Післявоєнна інтеграція України

Можливі рішення

Розвиток агропереробки, ІТ-сектора, відновлюваної енергетики, оборонної промисловості та транспортної логістики.

ГЛОСАРІЙ

AfCFTA (Африканська континентальна зона вільної торгівлі) – найбільший у світі інтеграційний проєкт за кількістю учасників, спрямований на створення єдиного африканського ринку.

Brexit – вихід Великої Британії з Європейського Союзу, що став прецедентом для регіональних інтеграційних процесів.

Brownfield інвестиції – придбання або модернізація вже існуючих підприємств іноземним інвестором.

CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) – механізм вуглецевого коригування імпорту в ЄС, що передбачає оподаткування товарів залежно від їхнього «вуглецевого сліду».

CBDC (Central Bank Digital Currency) – цифрова валюта центрального банку, офіційний електронний аналог національної грошової одиниці.

DCFTA (Deep and Comprehensive Free Trade Area) – форма економічної інтеграції між Україною та ЄС, що передбачає зниження тарифів, гармонізацію стандартів і часткове відкриття внутрішнього ринку.

ESG-інвестування (Environmental, Social, Governance) – підхід до фінансування, що враховує екологічні, соціальні та управлінські критерії.

Friendshoring – перенесення виробництва в країни-партнери з низькими геополітичними ризиками для зменшення залежності від нестабільних регіонів.

Greenfield інвестиції – створення нового підприємства «з нуля» іноземним інвестором у приймаючій країні.

GUAM – регіональне об'єднання (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), спрямоване на розвиток економічної співпраці, енергетичних і транспортних проєктів.

Horizon Europe – програма Європейського Союзу з фінансування наукових досліджень та інновацій на 2021–2027 рр.

Pull-фактори – чинники, що «притягують» працівників у країну призначення (вищі заробітки, попит на робочу силу, соціальні гарантії, стабільність).

Push-фактори – чинники, що «виштовхують» працівників із країни походження (безробіття, низька заробітна плата, політична нестабільність).

Transparency International (Corruption Perceptions Index, CPI) – міжнародний рейтинг, що відображає рівень сприйняття корупції в різних країнах.

USMCA (Угода США–Мексика–Канада) – торговельна угода, що замінила NAFTA та враховує нові положення щодо цифрової торгівлі, трудових прав та екологічних стандартів.

Аграрний сектор – сукупність галузей сільського господарства та харчової промисловості, що формують основу українського експорту.

Азійська фінансова криза – криза 1997–1998 рр. у країнах Південно-Східної Азії, пов'язана з різким впливом капіталу й девальвацією національних валют.

Акредитив – форма міжнародних розрахунків, за якої банк за дорученням імпортера гарантує оплату експортеру після виконання умов контракту.

Антидемпінгове мито – додаткове мито, запроваджене для захисту національного виробника від імпорту товарів за цінами нижчими від собівартості.

Антикризове регулювання – система державних і міжнародних заходів, спрямованих на подолання наслідків економічних криз.

АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) – регіональне об'єднання, що поєднує елементи економічної співпраці з політичним діалогом, діючи на принципах консенсусу.

Африканський Союз – регіональна організація, що сприяє політичній, економічній та соціальній інтеграції африканських країн.

Баланс помилок і упушень – стаття платіжного балансу, яка забезпечує формальне зрівноваження всіх рахунків.

Банківський переказ – форма розрахунків, що передбачає пересилання платіжного доручення банку для переказу коштів від платника до отримувача.

Валютний курс – ціна однієї валюти, виражена в іншій валюті.

Валютний ринок – система економічних відносин, пов'язаних з купівлею-продажем іноземної валюти та формуванням валютних курсів.

Валютний союз – інтеграційне об'єднання країн, що мають спільну валюту та єдиний центральний банк (приклад – Єврозона).

Валютні надходження від ІТ – частина експортної виручки країни, що формується за рахунок послуг ІТ-сектора.

Велика депресія – світова економічна криза 1929–1933 рр., що почалася у США та спричинила масове безробіття, дефляцію й падіння виробництва.

Відтік капіталу – переміщення національного капіталу за кордон у пошуках більш вигідних умов збереження та використання.

Відтік мізків – еміграція висококваліфікованих фахівців за кордон, що призводить до втрат наукового й інноваційного потенціалу країни-донора.

Вільна торгівля – система міжнародних економічних відносин, що ґрунтується на мінімізації торговельних бар'єрів та лібералізації руху товарів і послуг.

Глобалізація – процес зростаючої взаємозалежності національних економік, що проявляється у розвитку міжнародної торгівлі, фінансових ринків, інформаційних технологій і транснаціональних корпорацій.

Глобальна економічна інтеграція – процес залучення національних економік до світових господарських зв'язків через торгівлю, інвестиції, рух робочої сили та технологій.

Глобальна економічна криза – масштабне порушення рівноваги у світовій економіці, яке охоплює значну кількість країн і секторів.

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. – економічний спад, спричинений іпотечною «бульбашкою» у США, що призвів до обвалу банківських систем і світової рецесії.

Глобальні виробничі ланцюги – система міжнародного поділу виробничих процесів, у якій різні країни спеціалізуються на окремих етапах створення продукції.

Глобальні економічні процеси – закономірні зміни у світовому господарстві, пов'язані з розвитком міжнародної торгівлі, рухом капіталу, технологій, робочої сили та інтеграційних процесів.

Глобальні ланцюги доданої вартості – система розподілу виробничих етапів між різними країнами, у результаті чого створення продукту відбувається через міжнародну кооперацію.

Група двадцяти (G20) – міжнародний форум провідних економік світу, що обговорює глобальні економічні проблеми та кризи.

Група семи (G7) – неформальний форум провідних індустріальних країн світу для координації економічної та політичної політики.

Дедоларизація – процес зменшення залежності міжнародних розрахунків і фінансових операцій від долара США.

Дефіцит платіжного балансу – ситуація, коли витрати країни за кордоном перевищують її надходження.

Діаспорні інвестиції – залучення фінансових ресурсів від трудових мігрантів та української діаспори у розвиток економіки країни.

Екологічний фактор – вплив природних умов та міжнародних екологічних угод (наприклад, Паризької кліматичної угоди) на міжнародну економічну діяльність.

Економіка відбудови – модель розвитку, що формується в умовах післявоєнного відновлення країни та передбачає значні інвестиції у відбудову інфраструктури та модернізацію промисловості.

Економічна інтеграція – процес зближення та взаємопроникнення національних економік, що відбувається через утворення спільних ринків, митних союзів та інших форм регіональних об'єднань.

Економічний союз – глибока форма інтеграції, яка передбачає координацію економічної політики, гармонізацію податків, соціальних стандартів і спільну валютну політику.

Експорт – вивезення товарів і послуг з країни з метою продажу на зовнішньому ринку.

Енергетична залежність – високий рівень імпорту енергоносіїв, що робить економіку вразливою до зовнішніх цінових коливань.

Ефект масштабу – зниження середніх витрат виробництва за умови збільшення обсягів випуску продукції, що є однією з основ нової теорії міжнародної торгівлі.

Євроінтеграція – процес політичного, економічного та правового зближення України з Європейським Союзом, що має на меті подальше членство в ЄС.

Європейський Союз (ЄС) – регіональне інтеграційне об'єднання європейських держав із власним спільним ринком і наднаціональними інституціями.

Зелений курс ЄС (European Green Deal) – стратегія сталого розвитку ЄС, спрямована на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року.

Зона вільної торгівлі (ЗВТ) – форма інтеграції, за якої країни скасовують мита у взаємній торгівлі, але зберігають власну зовнішньоторговельну політику.

Імпорт – ввезення товарів і послуг у країну для задоволення внутрішніх потреб або подальшої переробки.

Інвестиційний клімат – сукупність політичних, економічних та правових умов, що визначають привабливість країни для інвесторів.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) – рейтинг, який оцінює конкурентоспроможність країни за інституційними, макроекономічними та інноваційними критеріями.

Індекс людського розвитку (ІЛР) – комплексний показник, що враховує тривалість життя, рівень освіти та ВВП на душу населення.

Інкасо – форма міжнародних розрахунків, коли банк за дорученням експортера отримує від імпортера оплату проти передання комерційних документів.

Інноваційно-технологічні концепції торгівлі – сучасні підходи, які пояснюють переваги країн рівнем розвитку науки, інвестицій у НДДКР та швидкістю впровадження нових технологій.

Інтеграція мігрантів – процес адаптації іноземних працівників у країні перебування, що включає засвоєння мови, культурних норм і правил ринку праці.

Інтернаціоналізація – процес виходу господарської діяльності за межі національних ринків і поглиблення взаємозалежності між країнами.

ІТ-сектор – галузь, що охоплює розробку програмного забезпечення, ІТ-послуги, стартапи та інші цифрові технології, які забезпечують валютні надходження.

Канали поширення криз – механізми, через які економічна нестабільність поширюється на інші країни (фінансовий, торговельний, соціальний).

Капіталізація ринку – загальна ринкова вартість цінних паперів (акцій, облігацій), що перебувають в обігу на фондовому ринку країни.

Квота – кількісне обмеження на ввезення або вивезення певного товару протягом встановленого періоду.

Кліринг – система безготівкових розрахунків між країнами, що ґрунтується на взаємному заліку вимог та зобов'язань.

Конвенція МОП №97 – міжнародний документ, що встановлює основні норми щодо захисту прав трудових мігрантів.

Конвертованість валюти – здатність національної валюти вільно обмінюватися на інші валюти.

Кредитор останньої інстанції – роль, яку виконує МВФ, надаючи фінансову підтримку країнам у періоди глобальних криз.

Криза COVID-19 – глобальна економічна й соціальна криза 2020–2021 рр., спричинена пандемією та обмеженням мобільності.

Легальна міграція – трудова міграція, що здійснюється відповідно до чинного законодавства країни-реципієнта, із наявністю необхідних документів і дозволів.

Лібералізація торгівлі – процес зниження або усунення тарифних та нетарифних обмежень у зовнішній торгівлі.

Ліцензування – система дозволів на експорт чи імпорт певних товарів, що видаються державними органами.

Макроекономічна стабільність – стан економіки, що характеризується контрольованим рівнем інфляції, збалансованим бюджетом і стабільним валютним курсом.

Маятникова міграція – регулярні поїздки працівників із місця проживання в одну країну для роботи в іншій без зміни постійного місця проживання.

Меркантилізм – економічна доктрина XVI–XVII ст., що вважала головним багатством країни накопичення золота та срібла і рекомендувала активний державний протекціонізм.

МЕРКОСУР (Спільний ринок Півдня) – інтеграційне угруповання Латинської Америки, що функціонує на основі митного союзу з елементами спільного ринку.

Митна політика – система заходів держави з регулювання ввезення й вивезення товарів через встановлення мит, акцизів та інших зборів.

Митний союз – форма інтеграції, що передбачає не лише скасування мит у взаємній торгівлі, а й запровадження єдиного митного тарифу щодо третіх країн.

Міграційна політика – сукупність заходів держави, спрямованих на регулювання виїзду громадян за кордон та залучення іноземної робочої сили.

Міжнародна економіка – галузь економічної науки, що вивчає закономірності функціонування світового господарства та взаємодію національних економік.

Міжнародна економічна діяльність (МЕД) – практична діяльність держав, компаній та індивідів, спрямована на здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Міжнародна економічна організація – інституція, створена на основі міжнародних угод для регулювання економічних відносин між державами.

Міжнародна конвенція ООН про захист прав трудових мігрантів (1990) – універсальний міжнародний договір, що гарантує права мігрантів і членів їхніх сімей.

Міжнародна міграція робочої сили – переміщення працездатного населення з однієї країни до іншої з метою працевлаштування, отримання доходів або підвищення якості життя.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) – міжурядова структура, яка займається регулюванням міграційних потоків, захистом прав мігрантів і добровільним поверненням працівників.

Міжнародна організація праці (МОП) – спеціалізована установа ООН, яка формує стандарти у сфері праці та захисту прав працівників.

Міжнародна торговельна політика – сукупність заходів держави та міжнародних організацій, спрямованих на регулювання зовнішньої торгівлі з метою захисту національних інтересів та інтеграції у світову економіку.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна фінансова організація, що сприяє стабільності валютних курсів і надає кредити країнам-членам.

Міжнародний валютний центр – місто, у якому зосереджені міжнародні операції з валютою (Лондон, Нью-Йорк, Токіо тощо).

Міжнародний поділ праці (МПП) – спеціалізація країн на виробництві окремих товарів і послуг з метою їхнього обміну на світовому ринку.

Міжнародний рух капіталу – процес переміщення грошових і матеріальних ресурсів між країнами у формі інвестицій, кредитів, позик.

Міжнародні економічні відносини (МЕ) – система зв'язків між країнами, підприємствами й організаціями, що виникають у процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання на світовому рівні.

Міжнародні кредити – позики, надані державами, банками чи міжнародними організаціями для фінансування проектів або покриття дефіциту бюджету.

Модель Хекшера–Оліна – теорія, яка пояснює міжнародну торгівлю відмінностями у забезпеченні країн факторами виробництва: країни експортують товари, що використовують надлишкові фактори, і імпортують ті, що вимагають дефіцитних.

Надлишок платіжного балансу – ситуація, коли надходження країни від зовнішньоекономічної діяльності перевищують її виплати.

Національний економічний портрет – узагальнена характеристика економіки країни, що включає галузеву структуру, рівень розвитку та конкурентні переваги.

Нелегальна міграція – переміщення працівників за кордон без дотримання правових процедур, що позбавляє їх соціального та правового захисту.

Неопротекціонізм – сучасна форма протекціонізму, яка використовує переважно нетарифні методи (технічні стандарти, екологічні норми, цифрові вимоги) замість класичних мит і квот.

Нетарифні методи регулювання – обмеження у торгівлі, що не пов'язані з митами (квоти, ліцензування, субсидії, технічні бар'єри).

Неформальні економічні форуми – платформи обговорення глобальних проблем без юридично обов'язкових рішень (наприклад, G7, G20).

Нова теорія міжнародної торгівлі – підхід П. Кругмана, що акцентує на ефектах масштабу, зростаючій віддачі та монополістичній конкуренції як ключових чинниках міжнародної спеціалізації.

Нові індустріальні країни (НІК) – група держав, які здійснили швидку індустріалізацію, орієнтовану на експорт (наприклад, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань).

Опціон – контракт, що надає право (але не зобов'язання) купити або продати валюту за фіксованим курсом у визначений час.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – об'єднання розвинених країн, що координує економічну політику та сприяє сталому розвитку.

Офшорні зони – території з пільговим податковим та валютним режимом, що використовуються для мінімізації податків і залучення капіталу.

Парадокс Леонтьєва – емпіричне спростування моделі Хекшера–Оліна, коли США, країна з надлишком капіталу, експортувала трудомісткі товари.

Перехідна економіка – економічна система, що перебуває у процесі трансформації від централізованої планової моделі до ринкової.

Післявоєнна відбудова – комплекс економічних заходів, спрямованих на відновлення інфраструктури, промисловості й соціальної сфери після збройних конфліктів.

Платіжний баланс – систематизований статистичний звіт, що відображає всі економічні операції країни з рештою світу за певний період.

Портфельні інвестиції – придбання іноземних цінних паперів чи фінансових активів без встановлення контролю над підприємствами.

Поточний рахунок – частина платіжного балансу, що включає операції з товарами, послугами, доходами та поточними трансфертами.

Приплив капіталу – надходження іноземних інвестицій у країну з метою розвитку бізнесу, виробництва чи фінансових ринків.

Протекціонізм – економічна політика держави, спрямована на захист національного виробника від іноземної конкуренції через мита, квоти та інші обмеження.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – вкладення капіталу в підприємства за кордоном із метою встановлення довгострокового контролю та отримання частки власності.

Рахунок капіталу – статті платіжного балансу, що охоплюють операції з капітальними трансфертами та нематеріальними активами.

Регіональна економічна інтеграція – процес зближення та взаємопов'язання економік групи країн одного регіону з метою створення єдиного економічного простору.

Резервна валюта – валюта, що використовується центральними банками для міжнародних розрахунків та зберігання золотовалютних резервів (долар США, євро тощо).

Резервні активи – зовнішні активи, що перебувають у розпорядженні центрального банку і використовуються для регулювання валютного курсу та покриття дефіциту платіжного балансу.

Рейтинг інвестиційної привабливості – оцінка здатності країни залучати іноземні інвестиції, яку здійснюють міжнародні рейтингові агентства.

Ремітенси – грошові перекази, які трудові мігранти надсилають із-за кордону своїм родинам у країну походження.

Ринок послуг – частина світового ринку, що охоплює експорт і імпорт послуг: транспортних, туристичних, інформаційно-комунікаційних, фінансових та освітніх.

Сальдо платіжного балансу – різниця між надходженнями та виплатами за певними статтями платіжного балансу.

Світова організація торгівлі (СОТ) – міжнародна організація, що регулює правила світової торгівлі та вирішує торговельні спори.

Світова торгівля – процес міжнародного обміну товарами та послугами, що виступає основною формою реалізації міжнародного поділу праці.

Світове господарство – сукупність національних економік, пов'язаних між собою системою міжнародного поділу праці, торгівлі, руху капіталу, робочої сили й технологій.

Світовий банк – міжнародна фінансова установа, що фінансує довгострокові проекти розвитку та структурні реформи.

Світовий ринок товарів і послуг – сукупність відносин купівлі-продажу між країнами, що охоплює обмін матеріальними благами та нематеріальними послугами в межах світового господарства.

Світовий фінансовий ринок – сукупність відносин і інститутів, що забезпечують рух фінансових ресурсів у міжнародному масштабі.

Світові торговельні організації – інституції (наприклад, СОТ, ЮНКТАД), які регулюють правила міжнародної торгівлі, сприяють її лібералізації та врегулюванню суперечок.

Своп – угода про одночасну купівлю та продаж валюти з різними датами виконання.

Сезонна міграція – тимчасова трудова діяльність за кордоном, пов'язана з виконанням робіт у певний сезон (сільське господарство, туризм).

Середовище МЕД – сукупність умов, у яких здійснюється міжнародна економічна діяльність: економічне, політико-правове, соціокультурне, технологічне, екологічне.

Сировинна орієнтація експорту – залежність економіки від експорту продукції з низькою доданою вартістю (сировини, напівфабрикатів).

Система SEPA – єдина зона платежів у євро, що дозволяє здійснювати трансакції між банками країн ЄС на однакових умовах.

Система SWIFT – міжнародна міжбанківська система передачі фінансових повідомлень, що забезпечує швидкі й безпечні міжнародні платежі.

Соціальний вимір міжнародної економіки – орієнтація міжнародних економічних відносин на підвищення якості життя, розвиток людського капіталу та забезпечення соціальної справедливості.

Соціокультурний фактор – вплив мови, традицій, культури ведення бізнесу на міжнародні економічні відносини.

Спільний ринок – інтеграційний рівень, що дозволяє вільний рух не лише товарів і послуг, а й капіталу та робочої сили.

Спот-операції – операції купівлі-продажу валюти з негайним постачанням (зазвичай упродовж двох днів).

Стагфляція – поєднання економічної стагнації з високою інфляцією, характерне для нафтових криз 1970-х років.

Структура світового експорту – співвідношення основних груп товарів і послуг у світовому експорті, яке відображає рівень розвитку країн і глобальні тенденції.

Субсидія – фінансова підтримка державою національних виробників або експортерів для підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Суверенний борг – сума зобов'язань держави перед іноземними та внутрішніми кредиторами.

Тарифні методи регулювання – інструменти зовнішньоекономічної політики, що передбачають використання мит, податків та зборів для регулювання імпорту й експорту.

Теорія абсолютних переваг – концепція А. Сміта, згідно з якою країни повинні спеціалізуватися на виробництві товарів, які вони виготовляють ефективніше за інші держави.

Теорія життєвого циклу продукту – концепція Р. Вернона, за якою нові продукти спершу створюються і виробляються в розвинених країнах, а згодом виробництво переміщується до країн, що розвиваються.

Теорія конкурентних переваг націй (ромб Портера) – модель М. Портера, що пояснює конкурентоспроможність країн через взаємодію факторів виробництва, внутрішнього попиту, стратегії та конкуренції фірм, а також ролі держави.

Теорія порівняльних переваг – концепція Д. Рікардо, що доводить вигідність міжнародної торгівлі навіть у разі абсолютних переваг однієї країни, якщо кожна спеціалізується на товарах із відносно нижчими витратами.

Технологічне середовище – рівень розвитку науки й техніки, який визначає конкурентоспроможність продукції та характер міжнародної кооперації.

Торгівля послугами – система міжнародних угод, що забезпечує обмін нематеріальними продуктами (банківськими, освітніми, страхуванням, туризмом, ІТ-послугами).

Торговельний баланс – різниця між вартістю експорту та імпорту країни за певний період.

Торговельні війни – конфлікти між країнами, що виникають через взаємне введення митних та нетарифних обмежень у сфері міжнародної торгівлі.

Транснаціональна корпорація (ТНК) – велика компанія, яка здійснює діяльність у кількох країнах і контролює виробництво та капітал у світовому масштабі.

Трансфертне ціноутворення – встановлення цін на товари й послуги у внутрішніх операціях між підрозділами транснаціональних корпорацій з метою оптимізації податків.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС – міжнародний договір, який передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію України з ЄС, включно з Поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі (DCFTA).

Ф'ючерс – стандартизований біржовий контракт на купівлю чи продаж валюти у майбутньому за фіксованим курсом.

Фінансовий рахунок – відображає рух капіталу у формі прямих, портфельних інвестицій, кредитів та інших фінансових операцій.

Фінансові бульбашки – ситуація на ринку, коли ціни активів значно перевищують їхню реальну вартість і зрештою призводять до різкого обвалу.

Форвардний контракт – угода купівлі або продажу валюти на визначену дату в майбутньому за заздалегідь узгодженим курсом.

Хеджування – система фінансових операцій, спрямована на зниження або уникнення ризику валютних втрат.

Циркулярна економіка – модель господарювання, що ґрунтується на повторному використанні ресурсів, переробці відходів і мінімізації екологічного впливу.

Цифрова економіка – модель розвитку, що базується на використанні цифрових технологій, великих даних, електронної комерції та інноваційних платформ.

Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) – регіональна організація, створена для сприяння торгівлі, транспорту та енергетичній співпраці між країнами Чорноморського регіону.

ЮНІДО (Організація ООН з промислового розвитку) – агентство ООН, що підтримує промисловий розвиток країн із низьким і середнім доходом.

ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) – організація, яка сприяє інтеграції країн, що розвиваються, у світову економіку.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Bank for International Settlements (BIS). Triennial Central Bank Survey 2022. Foreign Exchange Turnover. – Basel : BIS. – <https://www.bis.org>
2. CASE Україна. Аналітичні матеріали з міжнародної економіки та фінансів. – Київ: Центр соціально-економічних досліджень, 2024. – Режим доступу: <https://case-ukraine.com.ua> (дата звернення: 30.08.2025).
3. European Commission. EU-Ukraine relations: factsheet. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>.
4. European Union. EU Treaties and Integration Process [Електронний ресурс]. – Brussels, 2024. – Режим доступу: <https://european-union.europa.eu>
5. GMK Center –<https://gmk.center>
6. IMF. Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS). – Вашингтон: International Monetary Fund. <https://data.imf.org/CPIS>
7. IMF. World Economic Outlook 2024 (розділи про глобальну торгівлю). – <https://www.imf.org>
8. International Monetary Fund (IMF). Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2023. – Washington, D.C. : IMF. – <https://www.imf.org>
9. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. – 12th ed. – Boston : Pearson, 2023. – 792 p.
- 10.OECD. International Direct Investment Statistics. – <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>
- 11.OECD. International Trade and Balance of Payments Statistics. – <https://www.oecd.org/trade/>
- 12.OECD. OECD Economic Outlook 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024. – Режим доступу: <https://www.oecd-ilibrary.org> (дата звернення: 30.08.2025).
- 13.OECD. Trade Policy Briefs. – Paris : OECD Publishing, 2022–2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/trade>
- 14.OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich, Польща) <https://www.osw.waw.pl>
- 15.Our World in Data. Глобальні бази даних про торгівлю товарами та послугами. – <https://ourworldindata.org/trade-and-globalization>
- 16.The Economist. Global Economic Outlook 2024. – London: The Economist Intelligence Unit, 2024. – Режим доступу: <https://www.economist.com> (дата звернення: 30.08.2025).
- 17.UNCTAD. World Investment Report 2024. – Женева: United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>
- 18.United Nations Conference on Trade and Development. World Investment Report 2023: Investing in sustainable energy for all. – New York ; Geneva: UN, 2023. – 240 p. – URL: <https://unctad.org> .
- 19.United Nations Development Programme (UNDP) <https://hdr.undp.org>

20. World Bank. Global Economic Prospects: Balancing Risks Amid Uncertainty. – Washington, DC : World Bank, June 2024. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
21. World Trade Organization (WTO). World Trade Report 2023. – Geneva : WTO Publications, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org>
22. Аналітичні огляди Financial Times та The Economist щодо міжнародних інвестиційних потоків.
23. Бестужева С. В. Міжнародна економіка: опорний конспект. – Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2021. – 135 с.
24. Біла С. О., Мельник Т. М. Міжнародна економіка. Київ: КНЕУ, 2021. 432 с.
25. Глобальні економічні кризи: теорія та практика : монографія / за ред. В. М. Гесця. – Київ : Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2023. – 312 с.
26. Гуржій Т. О. Трудова міграція в Україні : монографія / Т. О. Гуржій, В. Г. Кравченко, Л. В. Ніколаєва. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 256 с.
27. Державна служба статистики України (Держстат) <http://www.ukrstat.gov.ua>
28. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси : навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль. : ЗУНУ. 2022. 204 с
29. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Міжнародні економічні організації та виклики для України. – Київ, 2022.
30. Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. В. Міжнародна економіка. – Київ : Центр учбової літератури, 2021.
31. Козак Ю. Г., Спорек Т., Молендовський Е., Логвінова Н. С. Міжнародна торгівля : підручник. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 472 с.
32. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
33. Мельник Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посіб. – Київ : КНЕУ, 2019. – 412 с.
34. Міжнародна економіка : навч. посіб. / за ред. В. П. Решетило, О. В. Бервено ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 244 с
35. Міжнародна економіка : підручник / за ред. А. Поручника. – Київ : КНЕУ, 2021. – 680 с.
36. Міжнародна економіка : підручник / О. І. Рогач, А. С. Філіпенко. – Київ : Либідь, 2020. – 512 с.
37. Міжнародна економіка: підручник / В.Г.Герасимчук, С.В.Войтко, Б.С.Серебренніков, Т.В.Сакалош; за ред. В.Г.Герасимчука, С. В.

- Войтка. – Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2024. – 532 с.
38. Міжнародний валютний фонд (IMF) <https://www.imf.org>
 39. Міжнародні фінанси : підручник / за ред. О. І. Рогача. – Київ : КНЕУ, 2020.
 40. Міністерство економіки України. Участь України у міжнародних економічних організаціях: аналітичний звіт. – Київ : Мінекономіки, 2023. – <https://www.me.gov.ua>
 41. Національний банк України (НБУ) <https://bank.gov.ua/statistic>
 42. НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень). Глобальні фінансові ринки: виклики для України (аналітична доповідь). – Київ : НІСД, 2023.
 43. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Міжнародна економіка» для бакалаврів галузі знань 07 “Управління та адміністрування”, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Укл. Стахова Н. В. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 40 с
 44. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Міграція в Україні: факти і цифри. – Київ: МОМ, 2022.
 45. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) <https://www.fao.org>
 46. Просто про економіку (на основі матеріалів інфляційного звіту НБУ, квітень 2025 року). – Київ : Національний банк України, 2025. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-kviten-2025-roku>
 47. Рада Європи та МОП в Україні. Оцінка політики України у сфері трудової міграції. – Київ, 2020.
 48. Рогач О. І., Сідак В. С., Мельник Т. М. Міжнародні фінанси. – Київ : КНЕУ, 2020.
 49. Світовий банк (World Bank Data) <https://data.worldbank.org/country/ukraine>
 50. Сіденко В. Р. Міжнародні економічні відносини: сучасний стан і тенденції розвитку : навч. посібник. – Київ : КНЕУ, 2021.
 51. Соловйов В. П. Міжнародні економічні відносини : підручник. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022.
 52. Стахова Н. В. Міжнародна економіка: опорний конспект лекцій. – Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2022. – 120 с.
 53. Тюріна Н. М., Філіпенко А. С. Міжнародні економічні організації : підручник. – Київ : Знання, 2020.
 54. Тютюнникова С. В. Міжнародна економіка: конспект лекцій. – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2024. – 120 с.
 55. Ушакова Н. Г., Помінова І. І. Теорія та практика зовнішньої торгівлі : конспект лекцій. Харків : ХДУХТ, 2020. 112 с.

- 56.Центр економічної стратегії (CES) <https://ces.org.ua>
- 57.Центр Разумкова. Аналітичні матеріали. URL: <https://razumkov.org.ua>.
- 58.Школьник І. О., Єгоричева С. Б. Міжнародні валютно-фінансові відносини. – Суми : УАБС НБУ, 2021.

ДОДАТКИ

Додаток А

Групи країн у світовій економіці (за класифікаціями ООН, МВФ, Світового банку)

Група країн	Частка у світовому ВВП	Частка у населенні світу	Приклади держав	Ключові характеристики
Високорозвинені країни	~74 %	~15 %	США, Канада, Японія, Австралія, країни Західної Європи, Нова Зеландія	Розвинена ринкова економіка, постіндустріальний розвиток, провідна роль сфери послуг (50–60 % зайнятих), високий рівень життя, розвинена наука та інновації
Країни, що розвиваються	~20 %	~52 %	Індія, Нігерія, Єгипет, Пакистан, Бангладеш	Низький рівень життя, недостатній капітал, слабка участь у міжнародному поділі праці, демографічні проблеми, монокультурність економіки
Нові індустріальні країни (НІК)	~6–8 %	~10 %	«Перша хвиля» – Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг; «Друга хвиля» – Аргентина, Бразилія, Мексика; «Третя хвиля» – Малайзія, Таїланд, Туреччина, Індія; «Четверта хвиля» – Китай, В'єтнам, Філіппіни	Високі темпи економічного зростання, промислово-експортна стратегія, залучення інвестицій, розвиток власних ТНК, акцент на освіту й технології
Країни-експортери нафти (ОПЕК)	Контролюють близько 2/3 світових запасів нафти	~6 %	Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, Венесуела, ОАЕ, Нігерія	Орієнтація на експорт енергоносіїв, регулювання обсягів видобутку та світових цін на нафту
Країни із середнім потенціалом	Невелика частка	~10 %	Ямайка, Панама, Сирія, Туніс, Філіппіни, Намібія	Економіка базується на сільському господарстві та видобувній промисловості, обмежені фінансові можливості, зовнішня заборгованість
Малі острівні держави	Незначна	<1 %	Антигуа і Барбуда, Багамські острови, Бахрейн, Сейшели	Орієнтація на туризм і банківську сферу, залежність від зовнішнього попиту
Найменш розвинені країни	<1 %	~12 %	Ангола, Ефіопія, Сомалі, Танзанія, Чад, Камбоджа, Афганістан	Низький рівень індустріалізації, неписьменність, безробіття, голод, монокультурне сільське господарство
Країни з перехідною економікою	~6 %	~33 %	Україна, Казахстан, Грузія, країни Центральної та Східної Європи, молоді держави колишнього СРСР	Тривалий трансформаційний процес, приватизація, структурна перебудова, орієнтація на ринкові механізми та інтеграцію у світову економіку

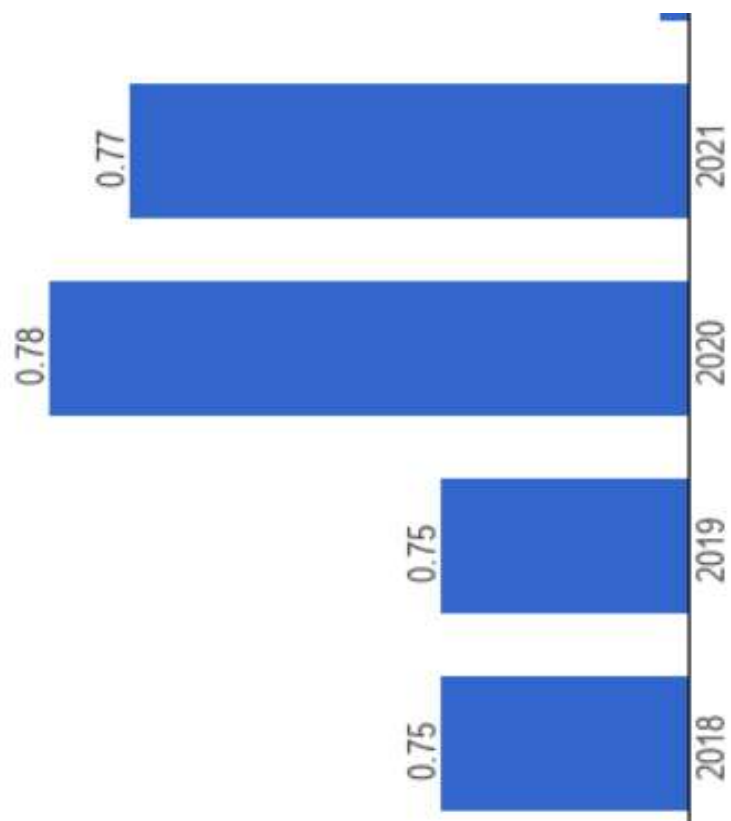
Класифікація країн за доходами (Світовий банк, 2024)

Категорія	Межі ВНД на душу населення (Atlas method)	Характеристика	Приклади країн
Країни з низьким рівнем доходу (Low income)	до 1 135 дол. США	Низький рівень життя, високі демографічні проблеми, залежність від сировинного виробництва	Афганістан, Чад, Мозамбік, Сомалі
Країни з доходом нижче середнього (Lower-middle income)	1 136 – 4 465 дол. США	Індустріалізація на початковому рівні, значна частка аграрного сектору, потреба в іноземних інвестиціях	Індія, Нігерія, В'єтнам, Киргизстан
Країни з доходом вище середнього (Upper-middle income)	4 466 – 13 845 дол. США	Динамічний розвиток, активне залучення інвестицій, змішана структура економіки, зростаюча роль промисловості та послуг	Україна, Китай, Бразилія, Туреччина
Країни з високим рівнем доходу (High income)	від 13 846 дол. США і вище	Високий рівень індустріалізації та постіндустріальної економіки, розвинена інфраструктура та соціальний захист	США, Німеччина, Японія, Канада

Порівняння класифікацій країн у міжнародній економіці

Організація	Основний критерій класифікації	Групи країн	Особливості підходу	Приклади країн
Світовий банк	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення (метод Атласу)	- Країни з низьким доходом (до 1 135 \$) - 3 доходом нижче середнього (1 136–4 465 \$) - 3 доходом вище середнього (4 466–13 845 \$) - 3 високим доходом (понад 13 846 \$)	Орієнтація на рівень доходів; щорічний перегляд порогів; використовується для визначення доступу до програм кредитування та допомоги	Україна – upper-middle income; США – high income; Індія – lower-middle income
МВФ (Міжнародний валютний фонд)	Рівень економічного розвитку, інтегрованість у світову економіку	- Розвинені економіки (Advanced economies) - Країни з ринками, що формуються (Emerging markets) - Країни, що розвиваються (Developing countries)	Акцент на макроекономічній стабільності, фінансових ринках і глобальній інтеграції	Advanced – США, Японія; Emerging – Китай, Бразилія, Туреччина; Developing – Нігерія, Бангладеш
ООН	Комплексний підхід: ВВП, ВНД, соціальні та демографічні показники	- Високорозвинені країни - Країни, що розвиваються - Країни з перехідною економікою - Найменш розвинені країни (LDCs)	Використовує індекс людського розвитку (ІЛР), показники народжуваності, тривалості життя, рівня освіти; акцент на соціальній та демографічній сфері	High HDI – Німеччина, Канада; Developing – Індія, Єгипет; Transition – Україна, Грузія; LDC – Сомалі, Мозамбік

Індекс людського розвитку України

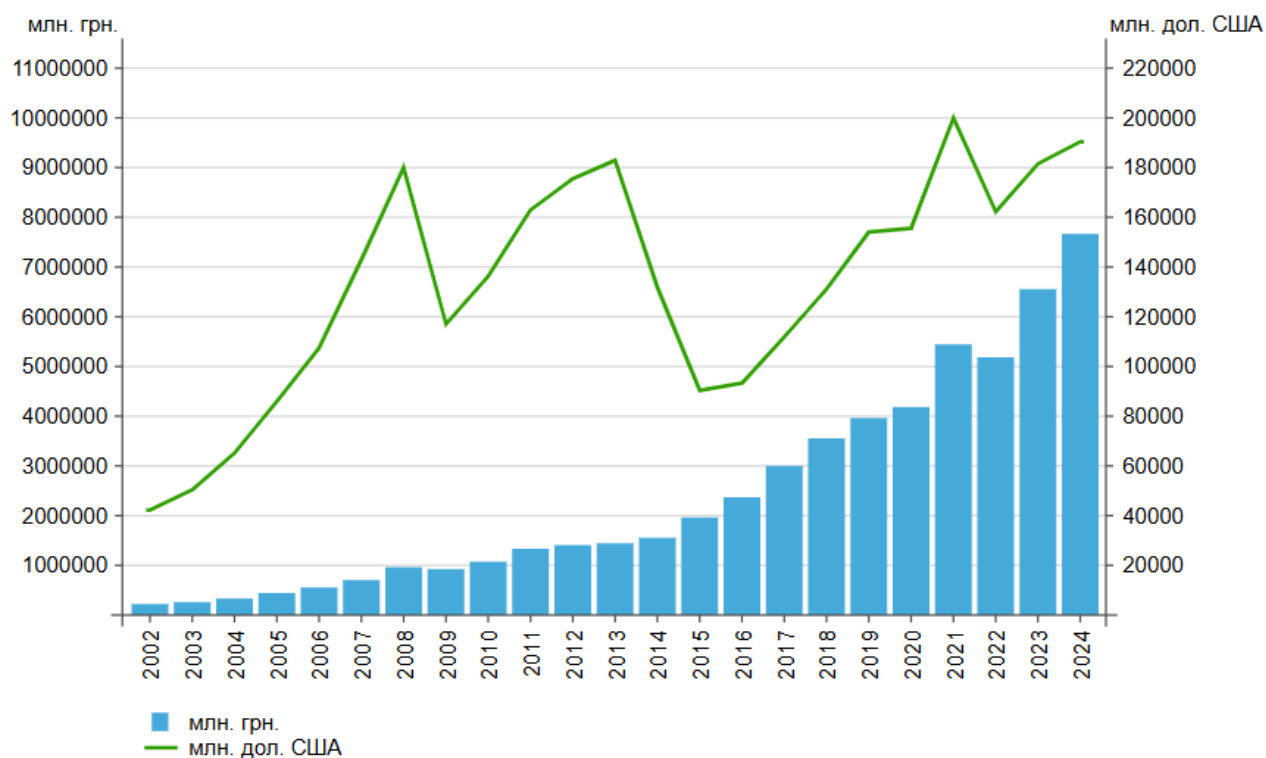
Джерело:
https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_development/?utm_source

Україна у ключових світових рейтингах (2023–2024)

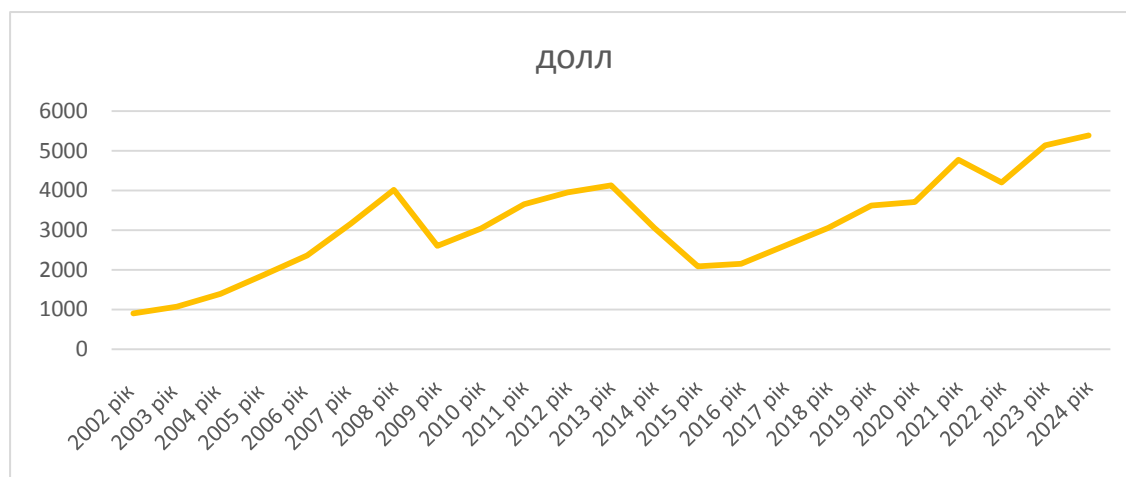
Рейтинг / Індекс	Позиція України	Характеристика
ВВП (номінальний), МВФ / Світовий банк	≈ 160 млрд дол. (2023)	Середній рівень серед країн «Emerging Europe»
ВВП на душу населення	≈ 4,8 тис. дол.	Суттєво нижчий за середньоєвропейський показник
Global Competitiveness Index (WEF)	57 місце з ~140	Сильні сторони – освіта, ІТ, агросектор; слабкі – інфраструктура, інститути
Doing Business (до 2020)	64 місце	Високі показники в реєстрації бізнесу та доступі до кредитів; проблеми – судова система

Transparency International (Corruption Perceptions Index)	104 місце зі 180	Індекс 36/100 – певний прогрес, але проблема корупції залишається критичною
Global Innovation Index (WIPO)	55 місце зі 132	Сильний людський капітал, але низька комерціалізація інновацій
KOF Globalisation Index	44 місце зі 190	Висока інтеграція у торгівлю та міграційні процеси, нижча – у фінансові потоки

Динаміка номінального ВВП України

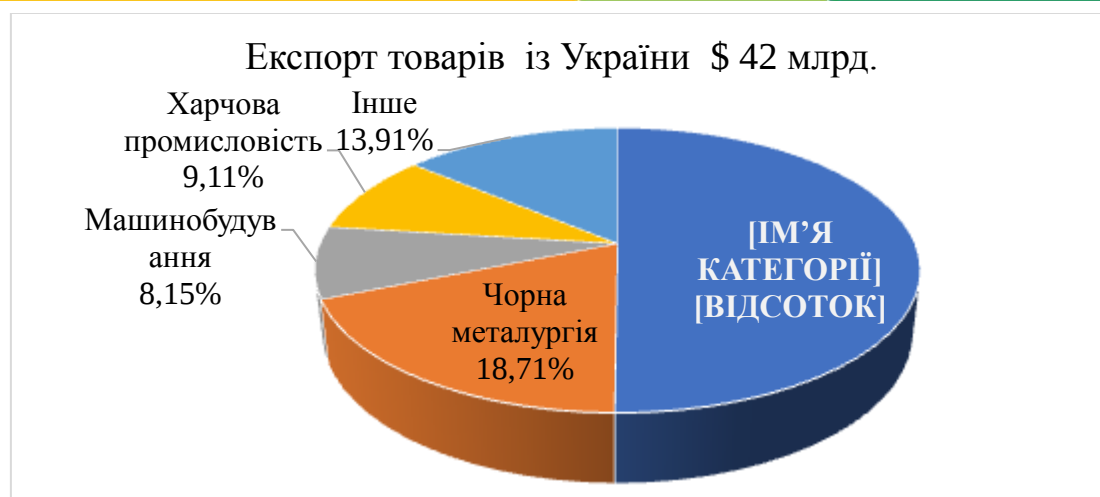
Динаміка ВВП України на душу населення

Джерело <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

Структура експорту України за основними товарними групами
(2023–2024 рр.)

Товарна група	Частка в експорті (%)	Основні ринки збуту
Аграрна продукція	≈ 55 %	ЄС, Китай, Туреччина, країни Близького Сходу
Металургія	≈ 20 %	ЄС, країни Близького Сходу, Туреччина
Машинобудування	≈ 8 %	Польща, Німеччина, Казахстан
Хімічна промисловість	≈ 6 %	ЄС, Азія
ІТ-послуги та креативна економіка	≈ 11 %	США, Велика Британія, країни ЄС

Джерело: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/

Експорт послуг в 2024 році

Джерело: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/

Структура імпорту України за основними групами (2024 рік)

Група імпорту	Обсяг (USD млрд)	Частка у загальному імпорті (%)	Основні постачальники
Енергетичні ресурси (нафта, газ, електроенергія)	8,2	≈ 11,5 %	Польща, Греція, Туреччина, Литва
Електроніка, обладнання	~ (8,39 млрд)	≈ 12 % (1/3 імпорту товарів)	Китай, Німеччина
Автотранспортні засоби	~ 7,56	≈ 10,5 %	ЄС, Китай
Машини та механізми	~ 6,65	≈ 9,5 %	ЄС, Китай
Хімічна продукція, фармацевтика	~ (Товарів)	~ 17 %	ЄС, Китай

Джерело: Дані згідно TradingEconomics та CES

ТОП-10 категорій імпорту товарів та послуг України (2024 р.)

Категорія товарів	Обсяг (млрд USD)	Частка у загальному імпорті (%)	Динаміка (до 2023 р.)
Імпорт товарів			
Електроніка, автомобільне обладнання, техніка	~23,5	≈ 33 %	+12 %
Хімічні товари та фармацевтика	~12,1	17 %	+9 %
Нафта, газ, електроенергія	8,2	11,5 %	+15 %
Машини та механізми	~6,6	9 %	+7 %
Автотранспортні засоби	~7,5	10,5 %	+10 %
Імпорт послуг			
Подорожі (витрати українців за кордоном)	14,2	> 60 %	-17,2 %
Транспортні послуги	~3,0	≈ 13 %	+12,9 %
Професійні та управлінські послуги	~2,5	≈ 10 %	+104,2 %
Технічні та торгові послуги	~1,8	≈ 8 %	+63,2 %
Комп'ютерні послуги	~1,2	≈ 5 %	+24,7 %